

N. 145

1800

Lambrise = Ramat

e h f

Sõpetus, mil wiisil Merino=lambud

sõdetakse ja üllespetakse,

kuida neid haiguste eest hoitakse ning neist parrandakse.

Sedda on ma-kele kirjutanud

Karl Jordan.

ARHIIV-
RAAMATUKOGU
H. LEOKE

Tartus, 1840 aastal.

Trükkitud H. Paafmanni juures.

Der Druck ist unter den gesetzlichen Bedingungen gestattet.
Dorpat, am 30. Januar 1840.

(L. S.)

M. v. Engelhardt,
Censor.

ENSU
Kõrge Avelik
Raamatukogu

V

S 17600
0

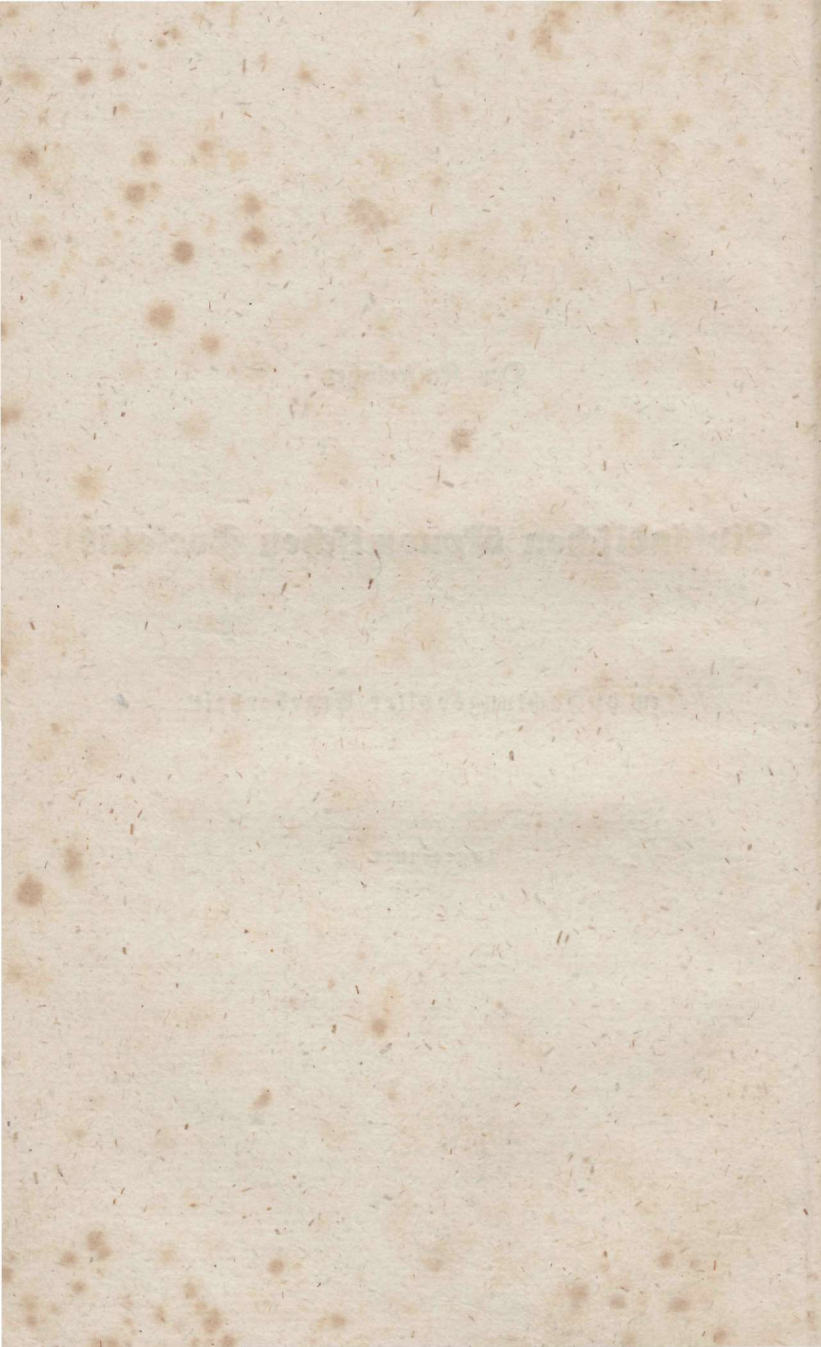
1840

Der Kaiserlichen

Civländischen ökonomischen Societät

in hochachtungsvoller Ergebenheit

zugeeignet.

V o r w o r t.

Wie sehr es in unsern Ostseeprovinzen an tüchtigen Schäfern mangelt, ist eine jedem Schafzüchter nur zu bekannte Thatsache, und leider hat mancher der Herren Gutsbesitzer, welcher einen solchen mit nicht geringen Kosten aus Deutschland kommen ließ, sich in seinen Erwartungen dennoch getäuscht gefunden, da die meisten dieser Schäfer — in den ersten Jahren wenigstens — selten befähigt sind, den Unterschied des hiesigen Klimas und andere locale Abweichungen von dem in ihrer Heimath Gewohnten gehörig zu würdigen. Daher hofft der Unterzeichnete, daß vorliegendes, in der

Sprache des Volks faßlich geschriebene Werkchen um so mehr Nutzen stiften wird, als es hauptsächlich eine Uebersetzung des von der livländischen ökonomischen Societät herausgegebenen Schäferbüchleins, jedoch bereichert mit aus den neuesten Werken gezogenen Lehren und vielen eigenen Erfahrungen, so wie auch mit nothwendigen Erläuterungen versehen ist, ohne welche der Ehste wohl schwerlich die Krankheiten der Schafe erkennen, und die Heilung derselben ausüben könnte.

Da nur Liebe zum Fache, kein anderweitiges Interesse, mich bei dieser nicht mühelosen Arbeit leitete, so bitte ich, etwanige Mängel mit dem guten Willen zu entschuldigen.

Carl Jordan.

ARHIIV-
RAAMATUKOGU
H. LEOKE

Esimene Peatük.

Sõõtmisest ja hoidmisest.

§. 1. Lambrine, kes iggas poles auga läbbi sada ning head palka tenida tahhab, peab ka isse wiisipärrane ja õige mees ollema; temma peab omma lambud ning omma anmetit armastama ning keige wiisi peäl nende eest hoolt ja murret piddama, siis temma karjad siggiwad heästi, andwad temmale hulga terwed, priisked talled ning kennad willa; mis siis muidogit wannemattele rõmo, ning temma enneselegi suurt kassu teeb. —

Misuguste wiisipärraliste ning murrelikkude lambristele nüüd se ramat kirjutud on, sest holetu innimessele, kes õppetust himmoga wasto ei wõtta ehk tedda meles ei pea, ei maksa tedda ka mitte raisata. Se ramat on lambrisse nouks ja abbiks; temma leiab siin eetsõpiddi kuidas ta omme lambud wiisipärrast sõdab, neid haiguste eest hoiab, ning kui üksit neist haigeks sünnib, ka, kuidas ta tedda terweks teeb. Lambrine peab sagedast, ning ikka kui temmal wähe aega on selle ramato seest luggema, kunni keif temma meles on; ta peab agga wägga neid piisufsi wahhetähtesi tähhele pannema, sest muido ei sa neist õppetustest mitte õiget arro. —

Kui lambrine süis selle ramato õppetuste järrel murrega ellab ning teeb, süis temma omma perremehhele rõmo ja kasso sadab, ning ka isse suremat palta tenib.

§. 2. Merino-lammas on hopis ellikum meite ma lammastest, selle pärrast peab temma eest ka hopis ennam murret petud sama. Se karjama kus Merino-lambud söta woib, peab ühhe penikesse, tihhe rohhuga, kõrge ja kuiw ma ollema; nenda sammoti peab ka se hein, missega neid södetakse, kõrge ja kuiwa ma peält ollema. Kus sesuggust karjamaad ning nisuggust heina ei olle, seäl ei maksja mitte Merino-lambud piddada, sest märja ehk pehme, süggawa ma peäl kassund rohhud, ehk sesuggusse ma peält wöetud heinad, tewad Merino-lambad, kui neid nendega södetakse, warsti haigeks.

§. 3. Kõrged mäed, kuiwad, kõwwad maad, kus lumme ja sajo weessi mitte seisma ei jä, waid lahkest ärra joseb; keif kõrged metsa-maad, (keige parrem arm männamets), kus agga pehmid aukosi ei olle ja puud arwalt seiswad, ning keif kuiwad põllud kus santisi rohtusi ei olle, on lammastel karjamaaks head. —

Leppa-puud kassuwad ennamast ifka ühhe nõggu, märja ma peäl, kus ka saggedast pehmid aukosi leida on, selle pärrast peab lambud leppa-metsa eest hoidma. Weel peab lambud wägga liga hoitud sama: keige weening nõggu-aukode, sode ehk mädäda, pehme made ja keige nõggu kohtade eest, kus agga ühhegil ajal kaua wet peäl seisnud on, sest olgo sehhuksed kohhad kül ka nüüd kuiwad, süiskid on seäl weest ärramäddanend rohhud ning santi limma peäle jänud, mis lamba terrise pilkus ärrarikkub. Weel peab hoitud sama keige kohtade eest, mis waggusi willus seiswad ehk kus üllearro lihham rohhi peäl kasswab. Wägga sant on karjama ka süis, kui messikaste (Mehlthau) peäle langend, ehk kui pailo ämblikku wõrkusi ning tolmua peäl on. Liwa

maad, weelgid sehhuksed kus mönned arwitud wessised rohhud leida on, tewad talled, wahhest ka wannad lambad wägga haigeks. Sehhuksed maad kus pailo senid kassuwad, on ka sandid, sest sened tewad lammastele haigusi; ennamast on ka sehhuksed kohhad ifka nöggud ja willud. Kui karjama merre äres on, siis peawad lambad nenda merre ärest ärrahoitud sama, et nemmad mitte selle merrest wäljajeidatud rügga ning mudda, egga ka sesugguste kohtade jure ei sa, kus wessi peäl käind on eht kus üks paks solane rohhi kassub, mis siin tudder hütakse. Sest et pailo sool lambale waewa teeb, lambad agga sedda solase tuddre wägga sure himmoga söwad, on ta nendel sant. Mu ellajal on se tudder wägga hea.

Keif nöggusuggused maad, kus ühhe kiiskawa, koltse öitsedega rohhud mis siin söbia-rohhuks (kuller-kuppud ning tullikud on ka nende suggust; alle Arten des Hahnenfußes) nimmetakse, eht ühhed maddala kassuga rohhud, kellel mitmearralikkud, alt karrused walged ning peält rohheldsed lehhed on, ning mis siin seaohjaks (Gänserich) hütakse, pailo leida on, on sandid. Keif nisuggused rohhud mis liig kibbe (wihha on hea, kibbe üksi sant) maoga on ning mis palja ihhu peäle pannes, tedda punnaseks teggewad ning willid üllesweddawad, ka ennamest keif rohhud, kellel ühhed willakad, karrused öitsed on, on sandid.

Ühks murrelik lambrine leiab fergest misuggused rohhud lambal terwed on ning misuggused ei kolwa, sest Zummal on igga ellajale se tarkusse annud, et ta omma tarwidusse toido isse ärratunneb; kui lambrine selle aega wallitseb, kus lammaste köhhud ennam wägga tühjad, agga ka weel mitte täis ei olle, siis pango temma ühhe wagga lamba jures öiete tähhele misuggusi rohtusi temma ei kipputa; need on siis wiisist sandid, ning kus neid üllearro pailo leida on, seäl ei kolwase karjama ka surest. Reige parrematte karjamade peäl

on kül ka santisi rohtusi leida, neid ei olle agga pailo. Kui lambal köht tühi on, siis temma sööb wahhest mis ette juhtub, kui temma köht täis on, siis temma sööb maiusse polest ka mõnne santi rohhu. —

Mõnned head rohhud, mis jubba wannaks ning kõrwaks läinud ei tahha lammas ka mitte süa. Gehhufi peab lambrine ikka kibbest ärrasöödma, et naad ilmalgid wannaks ei sa. —

Keige parrem karjama on se kahhewahhelmene, mis mitte waene, egga ka wägga liig lihhaw ei olle. —

Sui karjama: söötminne on se keige tabbaram, selle pärrast peab lambrine neid õppetussi wägga tähele pannema, ning holega omma karja santide kohtade liisidalt ärra hoidma. Kui lambrine jonuse ehk holeto melega maggama langeb, ning lambad agga pole tunni aega santi rohtu söwad ehk korra mädda, seisnud wet jowad, siis surrewad mõnne ku pärrast poled ärra. Ühhe lambrisel on se ikka parrem ja fergem, kui temma murrega omma lambad katsub haiguste eest hoida, kui et temma neid wimaks sure hädda-ja rassimisfega ning kallide rohtudega peab parrandama, ning neist ommeti pailo ärrasurrewad.

S. 4. Kui karjaamad suruti kül on, siis lambrine peab sedda mitmeks jäuks ärrajäggama, ning omma lambad teise korra teise jäu peäl ni kaua söötma, kui rohtu on. Selle läbbi on lammastel üks kenna ühhetasfane sööt käes; nemmad polle siis mitte esite rohke toido, ning pärrast nälja otsas. — On karjama wägga pisufe, siis lambad peawad igga päw korra ülle käima; annab ta agga kaks jäggu, siis on isfekid hea, annab ta ennam, siis jäggab tedda kolmeks ehk neljaks. Sedda parrem karjama ehk sedda ennam jägusi on, sedda kermeminne lambrine wahhetab nende jäggudega; kui agga rohhi ei jowa kassuda, ehk paljast kaks jaggo on, siis lambrine södab jubba kaks ehk kolm nädalid ühhe tükki peäl. —

§. 5. Käiwad agga lambad wägga mitmes litis, ning on karjama piisuke, siis ei wõi mitte ni mitto jäggo tehha, waid södetakse seddamisi: kõrged, kuiwad kohhad lambrine södab märjal ajal, kewwade ja süggise, kus heästi rohtu kaswab; nõggud, märjemad kohhad *) agga temma söötab keige kuiwemal ajal, Zani päwa ümber, kus neil jälle rohtu kül on. Kewwade ja süggise kus kessa- ja kõrs-põllo peält süa saab, peab ta agga ka katsuma omma karjamaad hoida, et suisel ajal nälga ep olleks. —

§. 6. Emma-lambad ning talled sawad omma jäuks-keige liisema ja keige parrema karjama; nende järge antakse siis aastaste noorde lammastele ka head ja liisidat karjamaad; siis sawad ahtrad lambad ning oinad omma latsi, mis jubba kaugemal woib olla. Nende lammastel mis tappi ehk numa jäuks on, saab se keige alwem ja nõggum ma, kus agga tuggewast rohtu kaswab, antud. —

Lambrine peab ka tähheie pannema et wõerad ellajad temma karjamaal ei käi, ning et temma ka isse mitte teiste maade peäle ei lähhe, sest selle läbbi sünnib suur tülli, ning wõiwad ka sandid haigusjed temma karja sekka tulla. —

§. 7. Lammad on Zummalast seks lodut, et nemmad ennast koggohoidwad, ja üks ikka teise järrele käib. Se pärrast on hoidminne lambrisel hopis kergem, kui ta neid willutab ennese järge käima. Lambrine, kes ennest ka mehheks arwab, häbbeneb ennast, kui ta omma karja seapoisi wiisil ees ajab, agga peab ennesel auks kui lambad kennasti järgekäiwad ning temma käsfo mõistwad. On üks paar waamad lambad lewwaga willutud järge käima, siis jubba wimaks keif karri willub temma järge. —

*) Kendel ei tohhi agga mitte sandit rohhub olla; naad woi ka mitte pehmed egga muud wiisi peäl-sandit olla.

Hea koeraga võib üks tark lambrine ühhe sure karja kitsast teed laudo, kahjoteggematta wilja põldude läbbi wia. Nisuggune hea, õppetud koer on lambrisel sureks abbiks, ning kui ta temmaga ümberkäia mõistab, saab ta kül üksi ühhe sure karjaga toima. Lambrine peab murrega õppima, kui ta sehhuks õppetud koera peab ja sunnib, et temma mitte ülleantumeks egga wastafeks, ning ka mitte, meletu pekso läbbi, wägga kartlikuks ei lähhe. — Kui lambrine mõistab koeraga kennasti ümberkäia, siis ta willub kergest ka isse teist koera wäljaõppima. — Üks lambakoer ei tohhi ilmaskid siggade ehk mu ellajate peäle aetud sama, sest se rikkub tedda warsti ärra. Üks hea lambakoer peab käsutäitlik ning wagga ollema, omme lambud ilmaskid wihatsti hammustama, ning ühte hinge tasfasel wisil nende külgede peäl ees joosma, kuhho lambad ei tohhi minna. Temma peab kässo peäl haukoma, karja kennasti koggohoidma, ning kui suur hädda on, mõnne ülleantoma lambale kindra sisse piisikest näppistama, agga ikka ja warsti omma wallitsaja kässo kuulma ja täitma. —

Sandid on need koerad, kes ennast mahha langewad, rawide sisse, mätta ehk põesa tahha ärrapetwad, ning siis äkkist wihatsti lamba kohhe kargawad. Sehhuks kohhutaminne võib nende waeste ellajatele suurt pahha teha. Emma lambad mis hiljako weel jära ees olnud, tewad siis kirjud ehk ka enneaegsed, surnud talled, mis sureks kahjoks on.

§. 8. Üks lambrine kes ka omma herra kässo peäle mõtleb, ei söda ilmal omma karja nisugguste kohdade peäl, kus temmal lubbatud ei olle. Ta peab murrega watama, et mitte üks ainofe loom temma karja seast, wiljale, kelle kõrwalt temma läbbi käib, pahha ei te; se on jubba muidogit sureks häbbiks ühhe lambrisel, kui temma karri teif wilja-põllu äred ärranärrind ja ärrasöönd, ning temma herral on se ka sureks kahjoks. —

§. 9. Kewwade, sawad lambad aegamöda karjama

peäle willutud; esüte wiafse neid mõnned päwad lounaks wälja ning sõdetafse homingo ja õhtu heinde ning hagganatega. Pärrast pole woib neile jubba õfeks õlgi hominguks üks nattufse heino anda; sedda wisi ning sedda möda saab siis sedda kuiwa toito ifka nattuke awalt wähhendud, kui jubba rohhi wannamaks läind, ning muud toito ennam tarwis ei olle. —

Nende talledele woib keif selle aja mis nemmad wäljas käiwad, homingust nattufse head heino antud sama, sest se kosfutab neid wägga hästi. —

Se polle ka koggoniste hea kui lambad warsti wälja aetafse, kui rohhud agga wähe tärkand on, sest se teeb neid warsti passandama; parrem sõdetafse neid senni tallis wanna wisi peäl, ning lastafse siis kui rohhi jubba nattuke suremaks joudnud kaswada, ühhe hea ilmaga pärrast lounat wälja. Esimisest otsast minnakse lammaštega ühhe kõrge, wanna karjama peäle, kus üks hea penike ja tihhe rohhi kaswab. Saand lambad üks kümmefond päwi jubba karjamaal käind, siis nemmad põlgawad jubba issegit sedda kuiwa toito, mis sest naad siis ifka wähhemalt, ja wimaks ühtegi ei sa. Kui heinadest pudu on, woiwad oinad keige esüte, ning mitto päwa enneminne, kui emma-lambad, wäljas käia, keige parrem weel kannapä-rohtude (Heidekraut) peäl; talled agga peawad keige kauaminne tallis petud sama. —

§. 10. Kui rohhi märg on, olgo sajust ehk kastest, siis ei tohhi mitte lambud peäle wia, ning kui se märg mitte pea rohhu peält ärra ei kau, siis peab nattuke heino ehk hagganud ette andma. Kui heino egga õlgi ep olle, ning saddo ülleläind ehk kaste wähhemaks jäänd, siis wiatse lambad kõrgemate, laggemate karjama-kohtade peäle, kus wähhem märga on; ehk ka kõrge kannapä-rohhu sisse, missest naad siis need kuiwemad ladwad ärrasowad; keige parrem on agga se kui senni odetafse, kud saddo ehk kaste ärrakaddund on, selle pärrast peaks ka iggas mõisas, kus wähhestikid walitjust on, nisugguste ilmade tarwis suits pissud heino

hoitud sama. On ilm agga ühhesuggune saone ja tor-
mine, siis peab, kas ka palja wilja ja ölgega, tallis
jõdetud sama.

S. 11. Homingo peawad warrakult, ni pea kui
agga kaste laddund on, lambad jõdetud ja wälja las-
tud sama. Rest päwal kui päike keige pallawaminne
paistab, toob lambrine neid lauta, ehk kui laudad kau-
gel on, pude alla willuse, ning peab neid senni seäl, kui
keige pallawam lounane aeg möda läinud, mis wahhest
3 ehk 4 tundi aega wõttab. Ta peab ka murret pid-
dama et lamba-tail suisel pallawal ajal willo on; tem-
ma peab õse keik ukseid ja aknad lahti piddama, ja päwa
kinni pannema. Kus lugid affende ees on, seäl temma
panneb neid päwaks ka kinni, et päike sisse ei paista,
ning tail pimme on; siis ei forja kermesed ennast sisse
mis läbbi lambad rahhultsemalt hingada ja mälletsada
wõiwad. —

Lambrine ei tohhi omma karja mitte, kojo tulles;
soia nahhaga wee liggi lasta; nenda sammoti peab ta
ka karjamaal neid wee liisidalt ikka ärrahoidma. —

Dhto päwa loja minnes tuakse lambad jälle kojo;
kui lambad willo ilmaga koggoniste ennam süa ei tahha,
ehk kaste ning uddu jubba sündima hakkawad, siis
wiakse neid warraminne kojo.

Dhhakade, rasõide, kuind laddakate ning keiksuggu
tühja põesa-ja oksa-ränga eest peawad lambad hoitud
sama, sest need rikkuvad nende willa ärra; selle pärrast
on hea, kui nisuggust karjama peält katsutakse kautada.
— Kui lagged karjamaad ei olle, siis peawad kül kõr-
ged metsa-maad aitamä, agga seäl peab lambrisel hun-
tide pärrast laetud püs jures ollema. Selle püsõ sisse
polle tarwis tinna panna, et lastmisõega ühhegi lambale
pahha ei tehta. Se tühhi pauf on hundile kohhutisõeks
kül. Ka tohhi lambrine mitte jännessõ egga lindusõ
lasta, sest koer willub ennast selle läbbi hukka, ning
hakkab wimaks jännessõ järge metsa joõsma. Kui lam-

brine sehhuksõ teggusi teeb, siis on temma suurt trahwi tenind.

S. 12. Kui lubbatakse lambud ühhe härjepä-põllu peäl sõta, siis lambrine peab neid esõite wanna karjama peäl nattukse aega piddama, nenda et nende esõimene suur nälg kaddund on. Siis temma lähheb sõtes korra ülle härjepä, nenda et lambad tedda wägga pailo süa ei sa, ning ülles ei puhhuta. Sest rohkest söödiud härjepä puhhutab lambad pilkus ülles, weelgid siis kui nemmad temmaga willund ei olle. — Door härjepä saab ker- gest rikkutud, kui lambad wägga kaua temma peäl seis- wad, sest nemmad söwad tedda wägga süggawast ärra, nenda et ka se wiimne kume-leht ärra ammustud on; siis ei kaswa sesugguse kōhha peäl tullemä kewwade ühtegid. Lähheb üks tük härjepäd seddawisi hukka, siis on teises talwes lammastel nälga ja pudust, mis põhja- tumaks kahjuks on. — Härjepä ei tohhi ka mitte sõ- detud sada, kui saddo põllu pehmeks teind, sest siis sõt- kutakse tedda wägga mahha, mis läbbi külma ja weesõi tedda talwel ärrawõtward. — Härjepä ei tohhi ka isse koggoniste märg olla, kui lambad tahhessi liggi lasta, sest märjalt temma puhhutab, weelgid ennam kui kange tuul on, neid warsti ülles. Keige wõlem on agga här- jepä siis, kui temma pallawa päwa ees närtõind on, sest kui lammas siis agga pissut sööb, puhhub ta tedda warsti ülles. — Nenda sammoti kui härjepä on ka tei- sed põllu peäl wäggewast kaswand rohhud, kui messikad, teljed ning mõnned teised weel; kui lammas nendega weel mitte willund ei olle, ehk sure nälja, ja ahnussõega pailo sõnud, siis temma puhhub ka warsti ülles. Lam- brine peab omma karja selle pärrast ikka aegamõda ni- sugguste lihwawatte rohtude otsa willutama; temma ei pea lambud ialge tühja kõhhoga nende peäle wima, ning kui ta neist nattukse aega sõõtnud, jälle teise wanna kar- jama peäle minnema, ning seddawisi päwa sees mõnne korra wahheldama. Lambrisel peab ka ikka sesugguste

põllude peäl trofar ning üksti neist rohhudest, missest 75 mal paragrahwil kirjutud on, jures ollema, et temma pillus ülles puhhutud lambale abbi saaks. —

Wimaks lambad willuwad w a n n a härjepäga nenda, et neid warsti homingo peäle woib wia. Kui agga siis saone ilm, ehk maas kange kaste on, peab lammastele enne kui neid härjepä peäle wiaксе, üks kuiu sööt antud sama, olgo kül paljad õlled, et nendel agga esmisse näljaga middagit on. Kui messikaste mahha langeb, siis ei tohhi koggoniste lambud wälja wia, piggem wöib neil siis taillis kuiuwa toito anda.

§. 13. Lambrine ei pea mitte arwama et ta jubba küllaks on teinud, kui temma agga ommad lambad karjamale saatnud, waid temma peab ka ühtepuhku murrega omma karja järge watama ja mitte silmad kõrwale tõstma, ehk lambad ennesest kaugele ning santide kohtade peäle lastama. Üks murrelik, wisipärrane lambrine tunneb keif omma wiimse lamba, ja näab ka warsti kui ühhegil biged seädu ei olle, ning katsub siis nisuggusele warsti ja aegsest abbi anda. Üks bige lambrine watab waggusi omma lammaste peäle, ning ei lange mitte maggama egga hulgo ka kaksipiddi. — Ni hästi sui karjamaal; kui ka talwe taillis, peab lambrine igga päw ommad lambad kord ülle silmama; ta tunneb pärrastpool emalt ärra, kus wigga on.

§. 14. Wõnnes kohhas södetakse lambad ka suisel aial taillis, nidetud werste härjepä:ehk ka muud küllitud rohuga. Se taillis söötminne on wägga hea; kahjo et sedda wisi agga weel wägga wäbhe prugitakse. Kenna olleks se kül, kui talled ning nored aastased lambad ikka sel wisi söta olleksid, nemmad kaswaksid siis wägga illusasti üllese, ning mitmed haigusfed ei tulleksid nende liggi; se olleks jubba isfekid hea, kui neid agga poole suini, ehk senni kui kõrs-põllud lahti sawad, taillis södetakse. Wannu wöib kül ikka wälja lastama, kui agga kolwaja karjama käes on. —

Se härjepä saab essite kuiwa heindega, ehk kui neid ei olle, hagganatega seggätud ette antud, senni kui naad weel õigete sellega willund ei olle. On naad agga jubba sega willund, nenda et üllespuhhumist ennam karta ei olle, siis naad sawad sedda üksi ette, ning antakse siis piggem homingust warsti essimisfeks sötiks, ehk ka õfeks, tallestele nattuke heino, noorde aastaste lammastele hagganu ning wannadele õlgi. Se, kuiw hein ehk õlg on nendel selle werste toido kõrwas, rohhuks, ning wägga tarwilene. —

1 nael heino ning 5 naela härjepäd on essimeses otsas täis kassund lambale päwa toiduks küllaks; sedda antakse nelja ehk wie korraga fätte. Siis kui lammas jubba härjepäga willund, ning heino ennam ei anta siis peab igga lambale 8 ehk 10 naela härjepäd päwas arwetud sama, ülle sedda nattuke õlgi. Talled sawad ni pailo härjepäd (kui naad jubba sellega willund on) kui naad tahtwad, ning homingust nattuke häid heino, kas poole naela oõsa igga ühhel, ehk ka piõfut wähhem.

Jua saab nende lammastele warsti õlgede ehk heinade järrel pakfutud, pärrastpool agga ühtegid. — Sola nemmad sawad wahhete wahhel ka. — Reid lambu peab igga päwas ka paar kordi aue lastud sama, et naad kargada ning rõmo piddada saakõid.

Se härjepä, ehk seggane willi, ehk muud wäggewad rohhud ei pea siis mitte nidetud sama, kui nemmad pal-lawast päwast närtsind, ehk sajost märjad on, sest siis naad puhhutawad ülles. Homingo, kui kaste ennamast kaddund on, ehk õhto õiete hilja saab ikka ni pailo nidetud kui päwaks tarwis on. Se nidetud härjepä, ehk muud rohhi, ei tohhi mitte taillis sures lassus seista, egga ka mitte wägga pakfult kartsa sisse pandud sama, et ta sojaks ei lähhe ning siis ülles ei puhhuta. Lambrine pea ka mitte wägga pailo härjepäd ühhekorraga ette andma, et lambad ärra ei joua süa ning mugga ülle jätwad, ta peab piggem mitto korda sõta ning selle cest wähhem

awalt sisse pannema; ka peab temma sötikartsad ikka enneminne puhtaks teggema, kui ta uut sisse tahhab panna, sest wanna rügga, kus jubba hinge aur läbbi käind, teotab, kui ta kartsa jäb, ka uut toito lammaste ees ärra.

S. 15. Wägga hea on süggise kõrspõllude peäl lambud sötä; kus agga pailo wilja-pead maas on, seäl on se sötminne nenda sammo tabbar kui härjepä eht muud lihawa rohuga põllu peäl, selle pärrast ei tohhi lambrine ka mitte wägga kaua ühtejoni nisugguse kohha peäl olla, waid wahhest teise waesema karjamaga wahhetama, kuida 12nemal paragrahwil õppetud on. Kui agga need wilja-pead ning se õsumisse jures mahhapuddisend willi, olgo ruggi, odder eht kaer kassuma hakkab, ja sedda orrast pailo põllal on, siis polle se lamba terwiseks hea ühtegid, et senna peäle pailo minnakse. Tallei ei tohhi koggoniste ennam nisugguse orrasega põllu peäle lasta. —

Süggise, wiimeses otsas, sawad lambad ka heinama sees petud. Ka seäl peab mõistlikkul wiisil sötetud sama, et mitte lammastele egga heinamale kahjo ei sünni. Mad-dala liig lihawa kohtade eht nisugguste nõggo aukode liggi, kus wesiti peäl seisnud on, ei tohhi lambad mitte lastud sada; agga ka need kõrgemad kohhad peawad ni kõwwad ja tahhed ollema et lambad jalgadega läbbi ei sötku. Senede ja tihhe põesaränkade liisidalt peab lambu ärrahoidma. — Parrem on, emmalambu ning keige ennam weel tallei süggise mitte heinamade peäle wia, sest tabbar on nisuggune sötminne ikka; oinastel ning tappiz lammastel on ta agga hea kül.

Kerwade sötetakse ka mõnnes kohhas lambu heinamade peäl, ning se on hea kül kui muud toidusest pudo on; kui agga wõd sojaks lähtwad ning rohud jubba ken-nasti kassuma hakkawad, siis peab se seisma jäma, sest muido sünniks heinamadel pahha. Et piisufiti tallei mitte ka heinamale wia ei wõi, lööb kül iggäüks issegid mõistma.

Kõrged metsamaad, ja neist weel keige piggem män-na-metsad, missed liwased ei olle, kus puud arwal seis-

wad ning pehmi aukosi leida ei olle, peawad kül ka aita-
ma, kui lagget maad ei olle; lambad ei sö agga
heal meel metsa-willuſ kaswand rohhud, ning ei koſsu
ka nende jures öiete; nende wil saab seäl ka ikka wägga
huffatud, sest oggad, lehhed, samled ja muud purrud
lähtwad selle siſse. Kui lagge karjama külges üks piſſute
mets on, siis on se sest hea, et naad pallawa päwaga
ja ka kurja, tormise ilmaga seäl warju leidwad. — Kui
lambad nidetud on, siis woib neid piggem metsa sees
söta, sest siis ei olle willa-rikkumist karta. — Talleſi
peaks ilmasgid metsa wia, waid nende jäuks peaksid ikka
pöllud ning keige parremad, laggemad karjamaad ollema,
kus tail ning se koht, kus nemmad launasel ajal willuſ
seiswad, liſſidal on. —

S. 16. Kui süggise ehk talwe lubbataſſe ruggi orrase
peäl lambud söta, siis peab lambrine neid nenda hoidma,
et temma mitte omma ellajattele egga ka orrasele kahjo
ei te. Orraspöllud peawad nenda köwwaks külmand
ollema et lambad läbbi ei sötku. Alle peab enneminne
kui lambad peäle wiakſe, orrase peält ärrasulland ollema,
sest se külme alle teeb lammastele enneaegsed, surnud tal-
led, ehk ka wannad isse wetöbbiseks. Keige parrem on
kui alle koggone mahha polle langend, nenda et orras
kül külmand, agga selge rohhelene segid pärrast on. Or-
raspöld peab ni köwwa ollema, et koggone lamba jälgi
näha ei olle; lambad ei tohi mitte tühja köhhoga peäle
witud sama; naad peawad waggusi ühhest kohast teisele
käima, et nemmad mitte mönne paiga paljaks ei sö, ning
wöi ka mitte enam kui kaks tundi päwaks, launasel
ajal, peäl petud sada. Senni kui pöld lummeſt puhhas
on, wöiwad lambad igga päw peäl käia; ni pea kui agga
lummekord peäl on, peab lambud lautas kindi piddama.
Kui lambad jubba omma tallise kuiwa toidoga willund,
siis ei makſa mitte et neid jälle orrasele wiakſe, kui kül
lummi peält ärrasullas; sest se on lamba terrise wasto,
kui tedda mitte ikka ühhewäri ja ühhewiſi peäl omma
willund toitoga üllal ei peta. —

Kui nappist lund ja nälja aeg on, siis wiakse ka lambad kannapä rohhu sisse, naad söwad seält need kõrgemad ladwad ärra. Dinastel, kellel rammo on kaugele käia, on se hea kül.

S. 17. Kui süggise ajal wetöbbised lambad külmand orraspöllal södetakse, siis need haigemad surewad mõnne aia pärrast ärra; mis agga piisut parramad on sawad selle läbbi terweks, et nemmad kül ka esümisse otsas sandemaks lähtwad. — Mitmed aiawad sellepärrast ommad lambad katseks süggise orrase peäle; mis siis talwe ommeti üksford surema peaks, sureb nüüd warsti ning ei raiska ennam toito. — Parrem on se agga kui lambrine suisel ajal ommad ellajad selle haigusse eest hoidnud on, ning sedda katsumist tarwis ep olleks. —

S. 18. Lambad peawad homingo, enne wäljaminnemisse, puhta, selge koo-wega, warsti heina- ehk ölle- söti järrel, jodetud sama. Kui karjamaal ehk pöllal head lih-hawad rohhto on, siis lammas ei jo suresti, kui agga sui sure pallawaga keik kohhad ärrakuind, siis lambrine peab wägga murret piddama et keik wiimne lammas heasti jua saab. Ennam kui üksford polle tarwis päwas jua pakkuda. — Karjamaal, rawide ehk mädda wee- aukode seest ei tohi lammas koggoniste jua, sest se teeb temmale suurt többe. — Kui lambad härjepä-ehk orraspöllal olnud, siis ei tohi neid mitte warsti jota. — Se koht kus lambud jodetakse peab ikka, ni hästi sui kui talwe, kassin ning puhhas ollema, sest lammas kannatab piggem jänno, kui et ta soppa sisse lähheks. Nenda samoti peawad ka need joti künnad ikka puhtad ollema; neid peab igga päw ford ärraloppitud sama; wanna wessi peab igga joti aega mahha kallatud, ning wersted siis sisse wätud sama. Talwe, külmal ajal, polle kajol jotminne hea ühtegid, sest et wessi seäl wägga liig külm on, selle pärrast peawad need weskünnad ikka lautas lam-maste ees seisma.

Kui lambad talwe palja kuiwa heina ning ölgega

södetafse, siis wöib neile kül kaks furd päwas wet ette wia, nenda et neil waggust jominne ees seisab. Parrem on kui noorde aastaste lammastel ehk suurde tallestel kül kaks furd wet ette wiakse, agga ka siis warsti, kui keif joond on, wäljakalletakse. — Sawad lambad agga mingisuggust wessist toito, kui on wina:praak, tuhliid, naerid ehk muud jured, siis ei wöi päwas ennam jota, kui homingo essimesse kuiwa söti järrel, üks furd. —

Ülle arro jominne polle koggoniste hea, ta teeb lambad wetöbbiseks, selle pärrast peab hoitud sama et naad nisugguste asjade järrel, mis kangelst jännutawad (nenda kui on sool), mitte enneminne we liggi ei sa, kui naad jubba ühhegi söti heino ehk ölgi saand. Sola järrel ei pea agga ilmaštit enneminne kui teisel päwal jodetama. — Toidud mis jännutawad, ning kelle järrel warsti jota ei woi, on siis keige essite sool, siis on agga weel härje:pä:hein, herne:ning kurrehernewarrifad, tartuhwliid ning keifsuggone willi, kelle seast weel oddrad, ubbad ja herved keige kangelmad on. Emmalammastel, mis tallesti immetawad, wöib kül ifka wet ees seista, palja sola järrel mitte. —

§. 19. Warsti süggise peab lamba:tail harritud, seinad ja laggi tolmust ning ämblikku:wörkudest puhhastud, ning laggi nenda wiššiks tehtud sama, et heinapibbred egga muud rügga läbbikukkuda ei sa; nenda sammoti peawad ka keif lugid, afnad, tuleaugud, ukšed, künnad, wah:hekartsad ja södikartsad läbbi wadetud ja harritud sama. Lambrisel on süggise sajoste ilmadega ehk kui kaste kaua maas seisab, aega kül sedda tööd tehha. — Talwe ta peab ka isse need kartsad ja muud asjad harrima; kui kartsast üksgid pulk wäljakukkund, siis temma peab warsti teise asfemele pannema, nng mitte senni otama kui keif laggund on, ehk tedda hirmuga kallale aetakse. —

Lambrine peab wägga murret piddama, et tail ifka lahke ja walge on; et temma ilmalgid wägga soe, egga santi sumbund haifo täis ei olle, sest se teeb lammastele

rasked haigusfed; agga ka wägga külm ei tohhi tail mitte olla, ning ei pea ka ilmalgid kange tuul ta läbbi lenda, sest se teeks piisufste tallestele suurt waewa.

Hea on kui taillis üks Romüri termometer rippub, ning siis nenda jahhutakse ehk hotakse, et se ikka 8 ehk 10 gradi ossa soja näitaks.

S. 20. Lambrine peab ka murret piddama, et keif heinad ja muud toitud seddawiisi petakse ja pannakse, et nemmad hukka ei lähhe ning nisugguse kohha peäl seiswad, kust talwe keige lissem ja parrem kätte sada on. Härjepä: ja seggatud wilja:hein (se on oddre:, ehk kaera ja kurreherne seggaduš), ning hernewarrikad peawad wägga hästi kuiwatud, siis ühhe kuiwa kohha peäle hästi kinni pakitud, köwwaks sötkutud ning ölgetega maetud sama. Siis uddused, niisked ilmad ei te tedda pehmeks egga alletama. Kui nisuggused heinad mitte diete kuiwalt kogopandud ollid, siis nemmad lähtwad kergest pallawaks ning mäddanama, selle pärrast peab lambrine ka sedda saggedast järke katsuma, ning kui ta sesugguse wigga leiab, neid heino warsti laiase löma, uest kuiwatama ja sandid, mäddad ehk alletand tükkid wäljawinnama. —

Keif lugid mis laest põningule (ehk laudile) käiwad, peawad ikka kinni petama, nenda et se sönniku hais ja aur üllesminna ja heino riffuda ei sa. —

S. 21. Need heinad mis lammastele södetakse, peawad kõrge, kuiwa ma peäl kaswand ning ka hästi kokkopandud ollema, et naad mitte suitsema ei lähhe egga mäddasi tükkisi seas ei olle. On nemmad agga õnnetusse ehk holetusse läbbi hukka läinud, siis peaks neid koggoniste mitte lammastele södetama, sest naad tewad ni hea lammastele kui ka teiste weistele többe, agga segid pärrast temma kölbab piggem weisel kui lammal. — Kui hädda sunnib nisuggusi santi heinu lammastele söta, siis peab neid enneminne murrega keigest tolmust ärrapuišetud ja mädda tükkidest puhhastud sama; kes sedda ei te, annab omma karja holimatto wiisil surma jäuks.

Nenda sammo sant kui tolmune hein, on ka se-
suggused õlled ehk hernewarred kus mesikaste peäle
langend, sest mõllemad saawatad surnud, enneaegsed
talled, ehk ka wannu wetõbbiseks. —

Kui härjepä heino, söötmisses tarwis, üllalt mahha
heidetakse, peaks ikka üks suur linna al ollema, sest
kuiwa härjepä küljest kukuwad palju lehti ärra, mis
sureks kahjuks ja raisuks on, kui linna al ei olle,
mis neid kokko hoiab.

§. 22. Lambrine ei peaks omma lambad mitte
hiljal süggisesel ajal, lihawatte heinamaade peäl,
wägga rohke toido otsa willutama, sest kui need lam-
bad siis talwe nappiga rahhul peawad ollema, läh-
wad nemmad wägga sandiks.

Kui nähha on et lambad ennani wäljalt täieste
süa ei sa, siis peab talli-söötminne hakkama. Selle
tallise kuiwa toido otsa willutakse neid aegamöda; es-
site antakse nendele õfeks õlgi, hagganu ehk herne-
warfi; siis kui päwad lühhemaks lähwad ja karjamaad
enne launat kaste ei lahku, ka homingust üks sööt
heinu; launast ehk pärrastlaunat, kui kaste enamiste
kaddund on, lastakse neid agga ikka weel wälja. —
Kui siis wimaks wägga ühhetasfases sajoseks, willuks
ilmaks lähheb, ehk kui külm ja lummi mahha tulle-
wad, siis pannakse lambad hopis lauta.

§. 23. Lambad peawad wägga ühhetasfases wiisi
ja ühhesugguse toidoga talwe läbbi södetud sama.
Kui lammastel tahhetse ühte teistsuggu toit andma
alkata, kud tännine olnud, siis peab neid ikka aega-
möda selle ue otsa willutama, ning ka selle peäle mur-
rega watama et se uus ka ni pailo kui tarwis on kos-
sutab, ning terwise wasto ep olle.

Üks rummal karjane on se, kes esimeses otsas
süggise, ommad ellajad wägga üllearro rohkest södab,
ning siis wimaks, kui selle läbbi toit otsa lõpnud,
neid kewwade pool nalgas peab. — Lambrine on suurt

trahwi tenind, kui temma teistwisi ja rohke minne södad, kui wannematte käest wälja arwetud ning köstud on; sest se on ni hea lamba omma terwisel kui ka ta willal liig sant, kui ta wahhest rohkest süa saab, wahhest jälle nälgas on. Pärast on se nidetud willast selgest nähha, kui lambrine sandist söötud on, ning mil ajal lambad nälgas ollid. — Inimenne ei wõi mitte teada mis Jumala ilmad teggewad, selle pärast peab ikka nenda hoitud sama et piggem heino wimaks üllejääb, kui et naad ärranappiwad; sest talli wõib üllearro pitt olla, ning ka suits lähwad weel hominguks tallede, ja sajušte ilmadega ka wannadel, heino küllaks ärra.

S. 24. Kui lambud palja heindegas södetakse, mis neil keige parrem ja terwem toit on, siis antakse wannadele kolm kord päwas, noordele agga piggem nelli kord tedda ette. — Ühhe täis kaswand lamba peäle arwatakse kaks ja üks pool, ehk kui jubba rohke minne tahhessi anda, kolm naela häid peniksi heino päwa-toiduks. Kui ni palju heino anda ei olle, siis peab willi eklidega, kartuhwolid, winapraak, hernewarred, hagganad, ölg ehk mu assi abbiks ollema. —

100 naela hea penikesse heina wastased peawad ollema:

100 naela hea härjepä:hein

200 naela head hernewarred,

300 naela head oddra:hagganad

200 naela kartuhwolid,

70 naela kaerad,

60 naela oddrad,

59 naela ruggid,

50 naela kurrehernid,

40 naela hernid.

Et nüüd kül iggaspoles, kus Merino-lambud petakse, se arro wannematte käest antakse, kui pailo

ja misfuggust toito igga pääw lammastele peab antama, siiskit on se lambrisel hea kül, kui temma ka teab kui pailo ükski toit kosjutab. — Lambrine ei pea agga nüüd mitte uskuma, et ta lamba poolteist naela ruggi-, ehk kue naela kartuhwli-, ehk leisika ölgega igga pääw üllalpidada wöib, sest et ta ramatus leiab et neil iggaühhel ni pailo kosjutamisese wägge on, kui kolme naela heinal. Kosjutamisese rammo on kül üks, agga se surus polle mitte üks, sest 1½ naela ruggid, egga 6 naela kartuhwliid polle mitte ni suur kud kolme naelane heina-lasfu, selle pärrast nemmad ei täidaksid siis ka mitte lamba kõhto. Nenda kui need nüüd suurdusse polest wägga nappid ollid, olleks se leisik ölgi jälle wägga pailo, sest se ei mahho mitme päwaga lamba kõhto. Agga keif need asjad peawad targa melega kokko seätud sama. — Lammas ellab hopis pristeminne ühhe kuiwa, kui ühhe märja, weddela toido jures; selle pärrast nemmad siggiwad ka palja heinde ja hagganate warral parreminne kui ühhegi mu toido otsas. Kui lambad homingo ja launa heino, öfeks agga oddrahagganud sawad, nenda et igga ühhel päwaks 2 naela heino ning 3 naela, ehk ni pailo kui naad süa tahtwad oddra hagganu antakse, ning siis weel palja selge kao-wega jodetakse, siis nemmad ei lē kül mitte üllearro rammuseks minnema, nemmad seiswad agga siis terwed ning kaswatawad omma talled illufasti ülles. — Peab lammastel kartuhwliid ehk winapraak antud sama, siis ei wöi agga ka mitte heindest ning ölgedest pudu olla; hein ning haggan peab ikka se peatoit, kartuhwel, winapraak ehk mu weddel asfi agga paljas körwane ollema. Et lambrine selgemad arro saaks, pannen ma siin mõnned söötmissese wiisid ülles, kus nappist heino on, ning kartuhwliid söta tahhetse:

1) kui nenda olleks et ennam polleks lambale päwa sees anda kui üks nael heino, siis wöiks

2 naela kartuhwliid, pool naela hernewarfi ning 2 naela oddra:hagganud anda, ning lammas ellaks hästi. Söti:korrad tulleksid siis sedda:wisi: homingo kello 5 ehk 6, nael heino; ennelaunad kello 10, nael kartuhwliid; launa kello 12, pool naela hernewarfi; pärrast launad kello 4, nael kartuhwliid; öhto kello 5 ehk 6, kaks naela hagganad. Homingo warsti heinde järrel on jootmisse aeg.

2) Tahhetse pool naela heino lambale päwaks anda, siis wöib 2 naela kartuhwliid, üks nael hernewarfi ning ni pailo hagganu ehk ölgi jure antud sada, kui ta tahhab. Selle wisi jures on parrem et hernewarred homingo ning heinad launa kätte antakse, heinde pärrast agga joti:wet.

Talledele polle tarwis kartuhwliid ning hagganad anda, nemmad sawad heino, ning piisut nidetud kaero. Ka noorde aastaste lammastele ei anta ni pailo tuhwiid, waid ennam heino. —

Ölgede seest lambad ei sö surest ennam ühtegit kui ladwad ning eldad, selle pärrast antakse neid ifka tuggewast ette; kui se ölg otse rehhest totud ning öiete kuiw on, siis lambad söwad tedda parreminne, kui sedda mis jubba windund ning pehme on. — Lambad söwad oddra:hagganad kül, ning need on neil ka wägga terwed, naad peawad agga mitte wägga liig penikesseks sötkutud ollema. Neid peab enne sötmisse tolmust ja liwast ärrapuiistetama. — Kaerahagganad on oddra:hagganatest piisut alwemat, kolwawad agga segid pärrast lammastele kül; neid peab agga piisut ennam ette andma.

Kui lambrine essimises ötsas heinad ning hernewarred mõnned korrad ennesel wäljakalub ning siis öiete tähhele panneb kuida söti:kartsas täidetud on, siis temma ösfab kül teisel korral ilma kaluta söta. Wahhete wahhel (se on mõnne näddali pärrast) wöib

temma siis jälle üksford kaluga järrele katsuda. Kartuholid kalutakse korra ülles, ning mõetakse siis sedda: mõda kuida tarwis on, teisekorra mõötuga wälja. Kui hagganattest nälga ei olle, siis antakse neid kalumatta, ni paljo kui lambad tahtwad, agga mitte nenda et raisuks üllejääb.

§. 25. Katti leigatud, tored kartuholid kolbaswad, kui neid üllearro pailo ei anta, lammastele kül. Lambad peawad agga nendega aegamõda willutud sama, ning kui naad neid esüte süa ei tahha, peab wähe sola peäle puistetama. Eesimisest otsast antakse neist kartuholidest üks nattuke (pole naela ossa), siis saab ifka jure pandud, senni kui 2 naela täis tulleswad; ennam ei tohi koggoniste päwaks anda. Emma-lammastele, mis kandwad ehk nõddro tallest immetawad, antakse piggem pole naela wähem, ning selle eest ennam heino, ehk nattukke wilja. — Kui lammas polle tuholidega willund, ehk neid pailo saab, siis temma saab ühte santi pasfatõbbe. Kui tuholideste kõrwa mitte küllaks kuiwa toito ei anta siis lambad jäwad aegamõda wetõbbiseks: kui lambad 2 naela tuholid sawad, siis neil nael heino ning kolm naela oddra-hagganud päwas ärra kulluwad (wata 24 damas paragrahwis); kui õfeks õlgi ette antakse, siis wõib neist hagganattest pissut mahha wõtta.

Kui tuholid kuiwa ajal ülleswõti, nenda et neil suurt mulda ümber ei olle, siis wõib neid kül pessematta katkileikada ning lammastele ette anda, parrem on se agga ifka et neid õmmetigid kõwwade ludadega puhataks õerutakse; sedda puhataks õerumist wõib ühhe sure laialisse tõrre woi kasti sees tehha, kelle põhhi tuggewatte, kantlikutte lattidest ni tihelt tehtud on, et pissufsed tuholid mitte, muld ja liiw agga kül läbbi sawad. On tuholid agga wägga kärnased ning mullased, nenda et naad kuiwalt puhataks ei lähhe, siis peab neid enne leikamist pessema. Pessemisse tarwis on

head massinid (riistad) ehitud, neist sünni agga sünni mitte õppetust anda. — Kui lamba lautas ehk mu sojal kohal, kus külm pahha ei sa teha, rumi kül on, siis võib senna ühked tarjad ülesehitada, kus kartuholid kuivamisese pärrast peäle laotakse. Need tuholid võiksid siis nenda kui tänna pestud, õ läbbi tarjade peäl weest ärranõrguda, ning siis home leikatud ning sõdetud sada. — Mullased ja wägga märjad tuholid ei kolwa mitte lammastele; mäddand ning külmand tuholid ei tohhi koggoniste antud sada, sest need tewad mitmesuggused rasked többed. — Leikamisese tarwis on mitmesuggused massinid; need mis kartuholid õhukste, laialiste tükkideks leikawad on parramad. — Ekliisi polle tarwis tuhuliste sekka panna. — Et noored aastased lambad tuhulisi wäz hem, ning talled neist ühtegid ei sa, on jubba 24 dama paragrahwis ööltud.

Wina-praak, oddra-ehk kaera-hagganattega sulbiks tehtud, kolwab ka lammastele; parrem on agga se kui tedda emmalammastele mitte, waid winastele ning ahtrade ehk ka tappi lammastele üksi antakse. Kui emmalambad wägga rohkeste sellega sõdetakse, siis surewad pailo nende talledest ärra; keige ennam agga peab tallesti, mes immetawad selle eest hoidma. Praak ja tuholid ei wõi mitte seltsis sõõta, sest nemmad teeksid siis aegamõda pahha. Praak pea mitte peatoit, waid kõrwane ollema, nenda kui jubba enne ööldi; temma peab lambale wõi eest, hein ja hagganad agga lewwa eest ollema. Mõnnes kohtas jodetakse lambud prakaga; minno arwates on se agga parrem et tedda, sulbiks tehtud, sõdetakse ning selge weega üksford päwas jodetakse. Kui lammas päwas ühhe naela heino, ühhe hea söti oddra-ehk kaera-hagganast sulpi, ning ühhe ehk poolteist naela hernenarwi saab, siis võib ta wägga rahhul olla; ülle sedda võib ka weel üks pis-

suke sboot ruggi:ölgi antud sada, nemmad söwad seält ommeti mönne ladwa ärra.

Se sulp saab ühhe törre sees tehtud, kellel kaks pöhja on; se peälminne pöhhi on püsfukfi aukofi täis, ning temma seisab mönne pu:tombi peäl lahti törre sees, nenda et tedda wäljatösta wöib. Üks puust nagga käib siis, nenda kui ölle prulimisse:törre jures, püsti möllemattest pöhjadest läbbi, et sedda weddelat praaka, ölle:wirre wiit, alt wälja lasta wöib. — Kui sulpi tahhetse tehha, siis pannakse esmält törre pöhja üks waksfa paksune kord hagganud, siis kalletakse tük kewa praka nenda laiolt peäle et kord ölle märg on, siis pannakse jälle hagganud ning siis jälle praka kord awolt peäle, senni ifka kui törs täis saab. Üks mees peab agga selle jures ühhe punuia ehk hargiga waggusi neid hagganud mahha tupima, et neid ifka ennam siise lähheks ning sedda praka mitte wägga pailo tarwis ei olleks, sest lammaste sulp peab hopis köwwam ollema kui se on mis nuumbärgadele tehakse. Külmal ajal maetakse siis sedda sulpi weel kuiwa hagganatega kinni, et temma seäl all hästi pehmeks weaks, ning ärra ei külmeta. Sel wiisil ta seisab siis öse läbbi; homingo öiete warra tehakse siis nagga lahti ning lastakse wiinne praga:till wälja nörguda*). Lounaks siis wiakse sedda pakso sulpi södi:kartsade siise. Kui ta weel soe on siis pöörtakse ja jahhutakse enneminne weel kartsade sees senni kui temma üsna ärrajahund; siis puistetakse weel nattuke penifest sola (üks wähhike peo täis 24-ja lamba ehk ühhe sötikartsa jäüks) sena peäle ning seggatakse hästi siise. Kui se keif tehtud on, siis lastakse lambud kallale; nemmad söwad sehhukest sulpi hea melega, kui naad sellega willund on. Igga üks wöib kül issegid möista et siis, kui sola sulbi peäle pannakse, muud solaandmist tarwis ei olle. Rewwade kui lambud karjamale willutakse

*) Sedda wäljanörgund praka antakse weistele.

ning üks eht kaks nädal enne sedda, ei sa ennam sulbiga södetud. — Igga nädali taggant peab selle sulpi-tõrre kahhe põhja wahhe (mis kaks tolli kõrge wöib olla) ärrapuhhastud ja ärrapestud sama, sest se paks praak mis senna wahhele korjab, hapneb wägga liga ärra, rikkub sulpi ja lammaste termise. Se peälminne aukodega põhhi peab siis igga kordas wäljawõetud ja ka pestud sama. — Se tõrs wöi mitte lamba tallis seista, sest se praak, mis wahhest mahhapillustakse, lähheb seäl sojas wägga liig aisema. Kus wägga wähe praka hagganate peäle pannakse, seäl ei olle kahhe põhjaga tõrt tarwis.

S. 26. Lammastele antakse ka kossumisse pärrast wilja süa, agga wägga pattuke, sest paljo wilja söötminne teeb lambale ülle arro pailo werd, ning selle läbbi mõnned haigusfed. Kaerad ja oddrad kolwawad keige parreminne lammastele, ka herved on wägga head. Kaero antakse terwelt; talled pealpid tedda ifka sama, sest temma kosutab neid hästi. Oddre lastakse ühheks jämmeks tangusugguseks jahhuks nink antakse märjaks kastetud eklittega, mis agga wiete peniksed peawad ollema. Herni leotakse ö läbbi wee sees ning antakse siis teise päwa ette. — Wilja söötmisses jures peab ifka tuggewast ölgi ning hagganu antud sama, selle pärrast on se ka hopis parrem et sedda wilja kõrrega feltsis, nenda kui tedda põllalt tuakse, ette antakse; polle siis rehhe jures kütmist, peksmist egga ka jahwatamist tarwis, ning polle ka kartust et mõnni lammas pailo ühhekorraga süa, ning selle läbbi waewa nähha wöib. Ka talledel kolwawad nidetud kaerad wägga hästi, ning neil peaks ka neist ilmalgid mitte pudu ollema.

Lehtes pu-haggad on ka üks wägga hea ja terwe toit. Heinaku esimeses otsas, raiotakse need penikesed oksad, kus tuggewast lehti peäl on, pude otsast mahha, seotakse kimpo ning kuiwatakse ühhe willo,

agga ka lahke tulesse kohha peäl paar päivi; keige ker-
gem on se kui neid kimpusši suurde pude ümber püsti
pannakse. Saand naad seddawissi paar päwa seisnud,
sest üsna kuiwad naad tohhi mitte olla et lehhed peält
ärä ei kuffu, siis wiakse neid ühhegi kuni sisse, kat-
tusse alla. Kui nisuggust kuni ei olle, siis võib neid
ka, ühhe kõrge kohha peäl lamba-talli lissidal, kuhja
panna; neid haggo pannakse nenda et tüid wälja-pole
tullewad; kuhja peäle pannakse kattusse wiit ölg ei ehk
roogu, et wessi ei wõi sissekäia. — Kui nende leh-
tedel talwe omma kenna roheline karro on, siis on
nemmad weel parremad kui heinad; on nemmad agga
mustaks wäddand ehk alletand, siis nemmad ei kolwa
kustille. Lõhmuspuz, wahtra-, awa-, tamme-, sara-,
leppa-, kasse-ning sarrapu-lehhed kolbowad keif. —
Kui naad agga sui üsidesst wägga ärrarikkutud on,
siis neid ei sünni raioda. — Wetöbbised lambad ei
sö mitte leppa-haggu; agga ka mõnni terve lammas
ei tahha neid. —

Männa oksad ning kaddakad torelt pärralt, was-
talt raiotud ja södetud, on wägga terwed; lambad
ei sö neid agga surest; naad rikkuwad ka willa pailo
ärä; nälja aiaga naad peawad agga segid pärrast
aitama. Ijako kirjuti et lambad männa-hagga sööt-
misest, willa närrimisse ja kiskumisse üllejätwad.

Talwe, näljaga, võib ka kannapä-rohtusi nita ja
lammastele anda; lummi ja wessi peab agga enne-
minne peält ärranörgund ollema.

Hernewarred on ka hea toit; sedda warreminne
neid ösfuti, sedda parremad nemmad kosfutamisse po-
lest on. Naad ei tohhi agga foggoniste mitte sum-
bund ning alletand ollema, sest siis naad tewad põh-
jatamad kahjo. Hernewarred on wägga head, kui
neid auekuwalt pekseti.

Siin olgo nüüd weel ötud, et keif wiimne toit,
olgo tuhwel, hein ehk ölg süggise poolt parreminne

kõrsutab kui kerrwade, sest sedda kauaminne ta seisab sedda wähhemaks temma kõrsutamisse wäggi lähheb. Selle pärrast sõdab üks tark lambrine süggise piggem piõsut wähhem, ning kerrwade nattuf ennam. — Kui ni pailo tuhwlisi ei olle, et talwe läbbi anda saaks, siis on se ifka parrem et neid süggise poolst sõdetakse; polle siis karta et külmi nendel pahha teeb. —

§. 27. Igga kordas kui sõdetakse peawad lambad wälja, ja mitte enneminne sisse lastud sama kui keif walmis on; sest iggapiddi peab hoitud sama et nende wil rüggiseks ei sa. — Rünnad ning kartsad peawad iggakordas enne sõõtmist hästi puhastud sama, et mitte wanna toit sisse ei jä ning uut lammaste eest leilaks ei te. — Kui kartsade sisse heino üllejäänd, siis lambrine peab warsti watama mis wigga nendel on. Leiab temma middagit süüd, siis peab ta sedda warsti üllemattele ütlemä, ning parremad palluma. Wägga rummal on lambrine agga siis olnud, kui temma ni pailo heino ette annud, et lambad ärra ei jaudnud süa. Keif ellajad, mis mälletsawad, täitwad esste ühhe jäo toidoga omma kõhtu, ning hakkawad siis warsti mälletsama; mis siis ennamaks nendele ette antud on, kui se jäggu mis nende sisse mahhub, se jääb ülle. Se toit agga, mis üllearro andmissse läbbi üllejänud, ning mis ellaja hinge haiso ja auro ennese sisse weddand, ei tahha lambad egga muud ellajad ennam heal meel süa; segidpärrast peab agga nisugusi üllejäänd heino ifka älwematte lammastele (oinadele) ehk weistele paigale pandut sama. — Sest wõib nüüd iggäüks arwata ja mõista, et üllearro sõõtminne paljaks raisuks on.

§. 28. Talwe sõdetakse lambud ennamiste kolm kord päwas, parrem on agga kui nendel se sammo toit nelja korraga kätte antakse. Keif ellajad sõwad ja kõrsuwad parrem, kui naad mitmel korral nattuf awalt süa sawad.

Lühikste päwadega peab õsel küünla-tullega södetama. Kui lambud õhtu ämmarikkul södeti, siis peawad naad homingo kello 5 jälle sama, nenda et se õsene wahheag mitte peäle 11 tundi pitk ei olleks. Tullega peab wägga kassinast ümberkäidut, ning tedda pea ka mitte latorni sees wälja wõetud sama. — Õfeks antakse lammastele ikka õlgi, hagganud ehk muud alba toito, mis naad nenda hea melega ei sõ, sest pitka õ sees nemmad söwad tedda nälja pärrast parreminne. Homingo sünnib ka, kui õfeks ei tahhetsi anda, alwemat toito söta, agga päwas on lammaste kõhjud ennam täis.

§. 29. Lambad ei wõi mitte keif ühtewisi södetud sada; jãrad peawad kargamisse ajal wägga head süa ning ka nattukse wilja sama; talled, ja emmalambad, mis immetawad, tahtwad ka tuggewast head toito; aastased ja kahheastased noored lambad ei wõi ka mitte alwalt petud sada; siis jubba tullewad hopis ahtrad lambad ja keige wimaks oinad. Dinastele wõib keige alwemat toito anda, kui naad agga seddawisi sawad et naad lahaks ning ka haigeks ei lähhe. — Wätimad, sandi rammoga, ehk haiged lambad peawad isseãrranis petud ning parreminne södetud sama, et naad jälle rammo wõttaksid.

Mõnnes kohtas antakse ka lammastele, mis tallesi immetawad ehk mis sandiks lãinud, joma sisse jahhu. Eõsimisest otsast nemmad ei tahha sedda mitte hea melega jua, senni wõib siis ikka nattuke sola sekka panna; kui naad sedda jahhust wet agga ennam ei põlga, siis ei tohhi ka ennam sola jure panna. Lambrine peab siis agga wägga murret piddama, et künnad ikka kassinad olleksid, ning jomaaeg mitte happuks ei lähhe. — Parrem on kui lammastele tanguks lastud wilja, mis wega wägga pissut kasta wõib et ta ei tolmuta, södetakse, ning selget wet jua antakse.

S. 30. Lambrine peab ni pailo pötku lammastele alla pannema, et tail ifka kuiw ning kasfin on. Mis lambad södi kartsade sisse järke jätwad, ei tohi mitte iggakordas mahhahaidetud sada, sest kui tugge wast ölgi södetakse, jääb hopis ennam kartsade sisse järke kui lammaste alla tarwis on; mis siis üllearro mahhahaidetakse, on sureks kahjoks, sest pöht saab raisatud ja sönnik ei kolwa ka mitte. Lambrine peab agga se kartsade sees üllejäänd pöhhö, mis temmal tarwis ei olle, koggosidduma ning hobbuste-ehk weiste-lautade jäuks paigale pannema.

Ölgi pea ilmalgid enneminne sönniko peäle mahhahaidetud sama, kui lambad tedda ei olle läbbi-otsind ja läbbi-söönd.

S. 31. Lambrine peab omma karja tallis mitmeks ligiks jäggama, nenda et iggas likis 50 ehk 60 lammast on. Igga ligi wahhel on wahhekartsad, ning igga ligil on ommad södikartsad ning omma jodis künna. Misugguse piisukse ligi seas ei wõi lambad ennast nenda muljada, sötkuda ja ennesel nenda pahha tehha, kui sures likis kergest sünnib. — Dinad, järad, emmalambad, talled, iggaühhed sawad isseärranis ja isse likis petud. Lambrine wöib ka siis, kuidas tarwis on, ühhe ligi ennam ja parrem söta kui teist. — Lambrine wöib kergest nenda seäda, et tarwis ei olle sööti ajal keik lambu ja keik liki aue lasta; eest otsast wöib ühhe ligi oinad wälja, ja nende tühja latsti peäle se liik, mis warsti seäl körwas on, lastud sama; nenda lastakse siis keik wiimse ligi ühhe latsti eddaspidi ning hakketsi siis taggand otsast liik awalt söötma; igga kordas kui ühhe ligi kartsad täidetud on, lastakse warsti selle jäggo lambad kallale.

S. 32. Wägga hea on, kui lambrine igga ligi seast ühhegi lambale wahhete wahhel peost nattukse leiba ehk wilja annab; need willuwad seddawisi waaks

ning tullemad kutsudas jure. Tulle kahjo jures ei woi neid wahhest foggoniste mu wisil wälja sada. —

S. 53. Lambad söwad ja kosuwad hopis parreminne kui nemmad wahhest nattuke sola sawad. Nemmad söwad ehk noliwad sola wägga hea melega, ning se on nendele ka wägga terwe, kui tedda agga böigel ajal, ning mitte wägga pailo ei anta. Pailo sola söwtminne teeb aegamöda köhtu nöddrats, ning wimaks lamba passal ehk wetöbbiseks. Üks toop sola arwetakse lambale aastaseks jäuks; sedda antakse ennamieste kahhekümne korraga, jahhudega seggatud, kätte. Talwe kuiwa södi ajal, kui ilmad wägga uddused ning sajosed ei olle, siis wöib igga näddalis korra sola anda, 25 lamba jäuks peatagga üks toop; sedda toopi sola seggatakse enneminne ühhe küllemitto oddratangude ning ühhe werendi (ehk poole) küllemitto katki purrutud kaddaka-marjadega. — Kaddaka marjo pannakse, kui neid katkipurruda tahheta, ühhe kotti sisse, siis kottiga parrandu peäle, ning siis lüakse ühhe raske punuiaga senni pihta, künni marjad kotti sees penikeseks läinud. Neid tangusi wöib wägga piisut wega kasta, nenda et naad ei tolmuta. —

Kui karta on et lambad böged terwed ei olle, siis wöib ka iggakordas sola segga wihhast rohtusi panna, nenda kui 74 dama paragrahwis öppetakse; kui agga lambrine omma lammaste terwise peäle öiete julge wöib olla, siis polle sedda tarwis. Ni hea terwe innimesel, kui ka terwe ellajal, on keiksuggused kanged rohhud piggem többeks, kui headuseks, waid haigele nemmad kölbawad.

Saoste, märgade ilmadega polle tarwis sola anda, muido wöib tedda agga talwe läbbi korrapärrast kätte antud sada. Kes ei tahha igga näddalis, se wöib igga kahhe näddali sees korra sola anda, agga selle eest piisut enam. Lambad näitwad issegid omma sola tahtmist, kui nemmad seino noliwad. — Kui

kartuhwliid ehk wina - pragast sulpi södetakse, siis on keige parrem kui igga pääw, wägga nattuke (wole kortri ossa 24 lamba jäuks) penifest sola selle toido peäle puistetakse ning sisse seggatakse. — Kemwade pari näd dali - aega enne wäljalassmist, nink ka wäljakäimisse aial ei tohhi ennam sola anda. Kui lambad werste, nore rohuga weel sola sawad, siis on nemmad warsti passatöbbes. — Sui läbbi, kui lambad hea lihawa karjama peäl käiwad ning wägga palla ei olle, polle ka tarwis sola anda. Kui agga kessuil wägga palla, ning karjamaal keik rohhud ärraförwend on, siis wöib wahhest sola anda, agga sedda surema murrega peab lambu siis ka we - aukode jurest ärrahoitama. — Kui lambad sui tallis nidetud werste härjepäga södetakse, tahtwad nemmad ka mönned forrad sola. —

Lambrine peab ikka murret piddama et sel päwal kui sola antakse, lambud enneminne jodetakse, sest pärrast sola - andmist ei tohhi koggoniste enne teist päwa jota. —

Teine Peatük.

Lamba kargamisest, talle - sündimisest ja hoidmisest.

§. 34. Lammaš teeb 20 ehk 21 nädalid pärrast kargamist, talle. Selle järke saab se aeg arwetud, millal järeä lammašte segga lastakse. Hea on se, kui keik talled kahhe kuga kätte tulleswad, ning nende sündiminne nisugguseks aiaks weab, kus lambrisel aega kül on, neid wisipärrast üllespassida ja söta. Selle polest on siis keige parrem talle - tullemisse - aeg, kui lambad, talwetoido peäl, tallis seiswad, kas talwe - hak - katusse ehk talwe - löppetusse sees; kessitalwel wöib kange kül m tallestele pahha tehha, kus agga hea soe tail on, seäl polle sedda karta. — Ennamist lastakse Meiw - ning Jani - ehk Mihkli - ning Winakuus järeä emma -

lammaste segga. Need talled agga mis talwe:hakka-
tusses, talwe:ku ümber sündiwad, kossuwad parre-
minne ülles, sest nemmad sawad head kuiwa toito;
kewwadissed, nõddrad talled jäwad wersest rohhust
saggedast többiseks. Kus agga hulk ellajad ja nappist
toito on, seal peab kül talle:tullemisse aega kewwadeks
seädma, sest warrakult sündind talled söwad talwel
ühhe hea tükki heino ärra.

S. 35. Lambrine peab wägga murret piddama
et ka umbest need jasad lammaste jure sawad, mis
wannematte käest temmale näidetud ja kästud on.
Perremehhel on se sureks kassuks ja lambrisel sureks
auks, kui temma karri palju, ja head, ühesuggusid
penikesi willo annab; ja mõislikkul wisil prugitud head
jasad teggewad sedda keif. — Üks lambrine ei wõi
mitte sedda tarkust sada, et temma lamba willad wägga
selgest tunneks ning seddamöda ütleks, misuggune jääb
ühhegi lambale keige parreminne kolwab; selle pärrast
temma agga peab nüüd wägga murrega watama et
umbest sedda wisi tehakse kui wannemad ning targe-
mad wäljamõistnud. — Lambad peawad keif num-
mertud ollema, et efsitussed ei sünni. Neid numrid
tehhakse täkfediga kõrwide sisse, ühhe seks walmistud
riistaga: üks täkke wasfako kõrwa allumisese äre sees
tähhendab 1, parrema kõrwa allumisese äre sees 10,
wasfako kõrwa pealmisese äre sees 3, parrama kõrwa
pealmisese äre sees 30, wasfako kõrwa otsa sees 100,
parrama kõrwa otsa sees 200. Kui weel suremad
saddade numrid tarwis on, siis lüakse auk läbbi ühhegi
kõrwa. Nende täkfedega wõib keifsuggused numrid
külge panna. Mitmes paikas on agga nisugguste täk-
fedel teised arrud peäl, kui siin üllespandut.

S. 36. Wõnnes kohtas wallitsetakse iggaühhe
kargamisese jära jäuks üks pissuke liit emmalambud;
nisugguses litis ei pea mitte peäle 50-mend lammast
ollema. Lambrised peawad siis holega watama et

mitte need ligid seggaminne ei lähhe, ning et ka mitte teise ligi jäär teise ligi sekka ei sa, waid et igga liik sedda jära saab mis temmale mõisteteti. —

Kui agga tahhetse et igga ühhe emma-lamba jure nisuggune jäär saab, mis temmale willa polest keige parreminne sünnib, ning et ka järad isse liga kargamisse läbbi rammutumaks ei pea minnema, siis tehakse ni mitmed kaud (ehk latrid), kui kargamisse järi on. Neid latrid wõib keige parreminne lauda dest ehk tihhede tarjadest teha, nenda et järad teine teist ei nä, sest muido sünnib se saggedast, et mõnni jäär omma lamba põlgab ning teise jära lamba hirmustab, kedda ta selgest näüb. On need latrid keit walmis, siis pannakse need wannemattest wäljamõistetud järad nende sisse, ja tehakse igga ühhe järale, isse kohha peäle, ühhe hõbbe-rubla suurdune märk, mis tarwis keige parrem üks sinnine wärw, mis Indigo hütakse, kolwab. Ühhe järale wõib turja, teisele külge, kolmandamale reie peäle, ehk kuida isse tahhetse ning tarwis lähheb, sedda wisi märki teha: essite tehakse selle kohha peäle, kuhho märki tahhetse panna, willa piisut märjaks, siis öerutakse senni selle wärwiga, kui wil nahhani sinnine on; se märk seisab siis aasta läbbi, senni kui tedda ärrapestakse.

Suus lastakse homingust päwa taustes, ehk kui agga nähha wõib, weel warreminne, ühhe, ehk sedda mõda kuida karri suruti on, ka ennam neist alwemattest järadest, mis agga head tullised ja hakkajad lambud tagga aiama on, emmalammaste sekka. Enneminne agga seotakse nende järadele keskele kõhho ümber üks piisuke linnune põl ette, nenda et nemmad viete kargada ei sa. Nemmad otsiwad ja aiawad siis warsti neid lambud tagga, mis jära jure tahtwad. Neid lambud nüüd lambrine wõttab warsti kinni, watab ramato seest järke misugguse järale tedda mõistetud on, ning panneb tedda siis selle jure. — Kui

se lammas üksford öiete, ehk, kuidas mõnnes kohhas tehakse, kaks ford järeast on farratud, siis lambrine mõttab tedda wälja, teeb temmale selsammul wiisil ja sellesammo kohha peäle ühhe märgi, kui järäl tehtud on, ning lasseb tedda siis kargatud emmalammastele walmistud isseärranisse kohha peäle. Wahhest ei sa mõnni lammas esimesest kargamisest weel mitte ineks; selle pärrast peab mõnned korrad ühhe neist alwemattest järdest, kellel jälle põl ette seotakse, ka farratud emmalammaste ligi sekka lastud sama, et temma neid ülles otsib mis weel ahtrad peaksid ollema. Leiab temma nisugguse, siis lambrine watab ramatust (kus igga lamba kargamisse pääw üllespandut peab ollema), mitto päwa selle lamba kargamisest möda läinud. Leiab temma et se jubba 8 päwa ehk ennam taggatsi olnud, siis temma panneb sedda lammast jälle omma wäljamöistatud jära jure, ning lasseb tedda uest farrata. — On agga se esimenne kargamine kolme ehk nelja päwa eest olnud, siis polle tarwis sedda lammast tähhele panna, sest lammas himmutab ikka weel mõnne päwa pärrast kargamisse.

Üks jääb wõib päwas wägga hästi kaks lammast farrata, ühhe homingo ning teise õhto. Lambrine teeb siis õhto nenda sammoti kui homingo. Ennam kui kaks lammast polle agga ka tarwis päwas jära ette wia, sest wägga sagge kargamine teeb järäd lahaks ning rammutumaks; kui agga jääb rammuta ehk suutmata on, siis sündiwad temmast ka wätimad, nõddrad talled.

Kui 8 ehk 10 nädali sees keif emmalambad seddawisi farratud on, siis pannakse weel ühhe ehk kaks neist keige parremattest järdest karja sekka, et nemmad need mõnned lambad, mis weel ühhe korra farrata tahhaksid, ka weel aega möda arritsid.

Järäd peawad kargamisse ajal hästi södetud sama. Neil antakse homingust enne kargamist ühhe

kortri oõsa wega leotud hernid, launaks ning õhtuks agga iggas kordas kortri-õsa kaero. Naad peawad hopis tallis seisma, ning tuggewast hea heindega ehk nidetud rohhudega sõdetud sama. — Ka emmalambad peaksid kargamisõse aial head rammused ollema, sest muido nemmad ei tahha jära wastowõtta.

§. 37. Mõnned nädalid enne talle tullemisõse aega, antakse lammastele pissut rohkemad süa, et nendel eetsipiddi ennam pima olleks; On agga lambad wägga rammused ehk kui naad ennegid jubba rohkest süa sawad, siis polle sedda tarwis, sest üllearro rohkest toidust nemmad saaksid siis ka üllearro pailo pima, mis uddarale ning tallele waewa ja haigust teeks.

§. 38. Tined lambad peawad wägga kassinast ja murrega hoitud sama, keige kohkumisõse, muljomisõse, toukamisõse, kargamisõse ehk mu äkkise hopi ning pahha eest; sest kui neid nenda holega ei hoita, siis sündiwad pailo enneaegsed, surnud talleõ. Selle pärrast peawad lambrised ifka wärrawa samba ehk kartsa nukki edde astuma, kui lambad laudast wälja ehk sisse lastakse, siis lambad ei sa nisugguste wahhede, kõwwade asjade wasto putuda. Lambrine peab ifka tallis tasfalest ning melega käima, et temma mitte lambud ei kohhuta, ning, kui nemmad maas on, üllese ei aia. — Se on warsti nähha kui lambrine hundi wist nende seas kargab, ning neid kennasti ei pea; nemwad kartwad tedda siis, ning joõswad nurka kui ükskid lauta tulleb. Kus agga üks tark melelik innimenne neid wallitseb, seäl nemmad on waad ning ei karda süiskid pailo, kui kül üks wõeras nende seas käib. — Lambrine peab ka murret piddama et lammastel tallis rumi kül on, sest tine ellajal on hopis ennam rumi tarwis kui ahtral. Ka sõdikartsud peab kül ollema, et lambad ennast sõma jures ei mutsi egga sõtku.

§. 39. Kui lambal talle tegginne pea kätte tulleb, siis temma uddar lähheb sureks ning annab,

kui wätafse, pima; wimafš temma fündimisfeligē pai-
sub ka ülles ning lafšeb ühte nilwa wälja. —

Sui aega wöib nisuggufed lambad talli jätta,
ehf ühhe liššida koppli ehf aea šisse panna, kui teifed
kaugele karjamale lähtwad. — Kui lammas talle
hakkab ilmale fünditama, fiis temma lähheb ennamafš
ifka ühhe talli nurga šisse, ning teifed andwad tem-
male ka waršti rumi. Wägga arro on fe et lammas
hulga segga talle teeb.

S. 40. Üfš murrelif lambrine maggab ifka lau-
tas omma lammafše jures; talle teggemifše aegaš on
agga temma kord ni häfšti öfe kui päwa lammafše ju-
reš lautafš olla, et temma waršti selle lambal feš talle
teeb, kui tarwiš on, aidata faafš. Temma peab öfe
mönned korrad, fure murre- ja holega, et temma mitte
lambad ülles ei kohhuta egga tullekafho ei te, latorni-
tullega talli läbbi käima, ning waršti talled, miš fünd-
dind on, omma emmadega faue šisse töfšma. Üfš
hea lambrine ärfab waršti ülles kui üfš lammas, miš
talle teeb, öhfab ning abbi hüab.

S. 41. Sure hädda fees wöib lambal talle teg-
gemifše jures wägga piššifefš ja faššinafš aidata
fergefš on lambal ehf ka tallel pahha tehtud. —
Se on kül wägga arro et wanna lammas rafšefš talle
ilmale toob; noorde lammafštel, feš eššimifše talle te-
wad, juhtub fe kül wahhefš, agga kui ta ka omma
öige rammo fees on, fiis toob ta tedda wimafš enna-
mafš ommeti ilmale.

S. 42. Kui pailo tallefš ühheforrāga fündiwad,
peab lambrine murret piddama, et igga üfš ka omma
emma jure pannafše, feš wägga arro on fe et lam-
mas wöera talle ommafš ja armsafš wöttab. Lammas
ei lafše fedda wöerafš talle immeda, fötclub ja pigifštab
tedda, miš läbbi nisuggufed talled ennamifš ärrafurrewad.

S. 43. Lambrine peab murret piddama et lam-
mas omma talle waršti heafšti puhtafš nolib, miš no-

red lambad wahhest tehha ei tahha. Kui lammaš omma talle puhtaks nolind, siis temma armastab tedda pärrast ka ennam, ning tal ei külmeta siis ka mitte nenda kui märjalt. Du se nilw, missega tal ilmale tulleb, temma peäle ärrakuivand, siis se seisab mõnda aega ta peäl; se teeb sedda talle näutamaks ning on temma terwisele ka sant. — Mõnned puistawad, kui tarwis on, penikesseks taugatud sola talle peäle, ning pakkuwad siis wannale nolida; kui wanna siiski sedda ei te, peab se solane nilw leige weega ärrapestud, ning se tal ride ehk sönniku alla nenda maetud sama et ta pea hingamišse pärrast wäljas on. Saand ta seäl ärrakuind, siis wõetakse tedda wälja ning immetakse wanna al.

§. 44. Se wil mis emma uddara peäl on, peab warsti sündimisse järrel (kui lammaš jubba solika otsa sišse weddand) kaštinast ärrawõetud sama, et tal sedda mitte immemišse jures pimaga feltšis alla ei nela. Tal hakkaks pärrastpool ka karruse uddara peält, ülleantusse polest, willo nooppima, ning willuks seddawiši willa-sõmist. Gehhuke ärraneeltud wil rullib ennast talle soolde sees foggo ja teeb neid umseks, mis läbbi mõnni kenna tal ärrasureb. —

Kui talled jubba pišsut suremad on, siis mõnni neist kışub ja nãrrib willu omma emma külgede ja reite peält; nisuggused talled peawad warsti isseãrranis pandut, ja mitte kauamaks emmade jures petud sama kui nendel immemišseks tarwis on. Naad peawad agga, kui nemmad pišsufesfed on, mitto kord pãwas emma alla sama.

§. 45. Emmalammas saab omma tallega kauest wälja tõstetud, kui lambrine nãab et ta talle illufasti wasto wõttab, hoiab ja immetab. Noorde lammaste jures wõttab se wahhest hulga aega. Wannad lambad, mis kül warsti talle hoida wõtawad, peawad se gidpãrrast 2 ehk 3 pãwa kaues seisma, et talled sel

aial, rahhu sees, toekamaks lähheksid. — Kaud polle muud ühtegid kui kartsadest tehtud piisukesed latrid, kus lammas tallega sisse rumib. —

Ni kaua kui lammas talle hoida ei wotta, peab lambrine keige wähheminne kuus kord päwas talle temma al immetama, ning sedda homingo viete warra ning õhtu viete hilja teggema. Kui tal ni nõdder on et ta isse immeda ei sa, siis peab temmale nissa suhhu pandut ja piim sisse lüpsatud sama; seddawisi peab ni kaua teggema, kui ta ni pailo rammo saand et ta isse immeda sudab. — Lambrine wõib ka omma su pima täis wotta, ja sulle läbbi talle suhhu piisikesest laska; selle sulle otsa ümber peab agga nattuke takku ehk niti mässitud ollema, et talle su pahha ei sa.

§. 46. Se esimine emma-piim on tallel wägga terwe; temma puhhastab talle kõhtu ühhest sandist, mustast, waigusest rojast, mis talle kedduma panneb kui se sisse jääb. Selle pärrast pea siis mitte, nenda kui enne mõnned rummalad lambrised teggid, se esimene piim mahha lüpsatud sama. — Kui mõnne rammuse lambal enne talle-teggemist uddar wägga pima täis on, siis peab kül ni palju mahhalüpsma, kui tarwis on, et uddaral waewa ei olle.

§. 47. Need talled, kelle emmadel nappist pima on ehk ühtegid ei olle, peawad teiste lammaste al, kellel talled ärrasurnd ehk kellel wägga rohkest pima on, immetud sama. Ka penikste nisfadega lehmade al willuwad kangedad talled immema. Kui tal alles nõdder on ning tedda lehma pimaga sulle läbbi immeta tahhakse, siis peab temmale esimisse nädali wägga kassinast ja nappist sedda pima antud sama, sest kui ta warsti pailo saab, siis sureb temma ärra. Kui esite pari nädali läbbi selle lehma pima segga piisut penikeseks taugatud sukkrud pandakse, siis on se wägga hea ning siis polle selle andmisega ka nenda karta mitte. Se lehma-piim peab warsti nenda soialt

antud sama, kui temma lehma alt tulleb; temma ei tohhi mitte seifend ning üsna jahtund olla. Se rüist kus sees sedda pima petakse, ning ka se sulg mis läbbi tedda immetakse, peawad iggas kordas hästi ärrapestud sama, et naad ei apne. Kui talled jubba kangemad on, nenda et naad isse lehma al immewad, ning kui naad jubba selle pimaga willund on, siis naad kossumad taga hästi.

§. 48. Kui tal omma emmaga kaue seest wälja ning surema ligi sekka pannakse, saab temma enne minne nummertud. Ka siin surema ligi seas peab lambrine saggedast järke watama, kas ka igga lammast omma talle illufasti immetab. Wägga hea on kui se liik, kus need kaue talled ifka wastalt sisse töstetakse, ilmal suremaks ei lihhe kui 10 ehk 20 wanna, sest kui se liik wägga suur on siis mönni nödder tal ei leia omma emma, ning willu ka ilmalgid tedda öigel wiisil ülles otsida. Kui talled kangemad on ning ommad emmad kennasti iggal aial leidwad, siis wöib igga liikis kül 50 ehk 60 wannu lammast olla. —

§. 49. Jubba 10 ehk 14 päwa pärrast sündimisse antakse tallele nattuke häid penikesi heino, ja siis jälle kümne päwa pärrast nattuke üllesleotud hernid ehk kurrehernid, selgid kaero ehk ka kaerad kõrrega tükkis nenda kui neid põllalt tuakse, isseärranis kohhas ette. Kui talled willuwad selle isseärranis kartsa seest söma, siis wöib selle kartsa ning emmalammaste wahhel ühhe arrukste pulkadega wahhe-kartsa panna, nenda et talled nende pulkade wahhelt läbbi ja södi kallale peäswad, wannad lambad agga läbbi ei mahhu. —

Raks ehk kolm nädalit pärrast tallede sündimisse, wöib neid jubba igga päaw, mönne tunni peäle, emmade seast wälja wallitseda, ning isseärranis kohtas piddada, kus nendel siis ka kennasti toito ette antakse. Sedda wannemaks talled lähtwad, sedda kauamaks neid isseärranis petakse. Mönni päwade pärrast las-

takse neid õfets, ja ka faks ferd päwas emmade jure; kui siis jälle nattuke aega mödaläind, petakse neid õfete ka isseärranis; nenda saab neid siis ikka nattuke awalt emmadest ärrawillutud, nenda et nemmad nelja ku wannadusse sees tükkis alt ärra sündiwad wõtta.

Kui talled emmade alt ärrawõtetud on, siis peab neil ikka ühhe maddala, puhta künna sees selge, werste weesti ees seisma, et nemmad iggal aial jua saaksid. Igga pääw peab künna ärraloppitud, ning faks ferd uut wet siisse kantud sama. Keige parremad jodi künnad on need mis männa:ehk kuse:laudadest tehtud ning siis ülletõrwatud on; nemmad on kergeid tõsta, ning nende siisse ei sünni ka nisuggust niilwa ning alled, kui nendel, mis kasse: ja awa:pakkudest tehtud on.

Talled peawad ka sel aial, ning ikka head süa sama.

§. 50. Kui talled kolme ehk nelja nädalisesed on, siis leigatakse nende hännad lühhemaks, ning kohhitsetakse ka need järat:talled, mis siggimisse tarwis ei kolwa. Järadel leigatakse hännad nenda sammo lühhidaks kui rttedel, oinastel agga jätakse hea tükki pitkemaks, nenda et neid emalt tunda on. Talle händ peab ikka ühhe fondi wahhekohhal ärraleigatud sama; lambrine leiab se kohha pöidla künega ülles. Uttet:ning järat:tallel jätakse nappist kolme tolli osfa hända järge, oinat:tallel agga wie tolli osfa. —

Munaminne (ehk kohhitseminne) saab sel wisil tehtud: kui agga tunda on et munnad kotti tulnud *) siis leigatakse kotti külgest se allumene wahhe ots ärra, ning muljotakse kahhe sõrmega need piisukesesed munnad wälja; mõnni lambrine kargab siis rutto hammas:tega munnide külge ning tõmmab neid sonega tükkis wälja; mõnni teine agga leiab siis wahhe noaga mun:

*) Se on ennamast ikka kolm nädalit pärrast sündimisse; sedda nozem tal on; sedda kergem kohhitseminne parraneb. — Munnad ning munnid tähhendawad ühte.

nad nenda sone otsast ärra, et ka üks tolli jäggu sest sonest munnaga seltsis mahha tulleb. Tehku lambrine kuidas tahhes, se lähheb ikka ühheks. Se kes hammastega munnid wälja weennitab, jauab ennem; teine kes leikab, ei te jälle tallele ni palju haiged mitte. Kui agga leikamine sandist tehtud saab, siis sone-otsad hakkawad mäddanema ning tewad tallele tagga järrel suurt waewa. — Kui munnad ärra wõetud on, siis muljotakse kotti haaw sõrmedega muido koggo, leigatakse hanna otsast ka se piisufse tükki ärra ja lastakse talle lahti.

On järeäd jubba sureks kassund, ehk on naad jubba wannad, siis on se runamine tabbaram. Wannad järeäd peawad siis enneminne mõnned nädälid hopis emma-lammaste liisidalt ärrahoitud ja ärrapanitud sama, et nendel suurt himmustamist ep olleks. Nende leikamine on waewalissem ning ei sünni kirja läbbi selgest õppetada. Lambrine saab agga nende runamisega wägga kergest ühhe teise wiisi peäl toima: temma weab ühhe penitse, agga õiete wiisi nõri (kahhe-ehk kolmekordne sukru-nöör) kotti ümber, munnade peält, ihho wastust tuggewasti kinni, panneb mõnned sõlmid peäle et se nöör mitte lahti ei peäse, ning lasteb järeä siis jälle minna. Kahheksa päwa pärrast selle sõdumisse, peab temma se munnid kotti nõri alt ärra leikama; selle nõri temma jättab wägusi, se kukub aegamöda issegid ärra. Kui se nöör tuggewast kinni wetud olli*), siis on se kot üsna ärrakuind; on agga sandist seotud olnud, siis joseb leigatud kohha seest werd. Kui se werri tuhuga seisma ei jä ning tedda wägga pailo joseb, siis peab sedda

*) Reige parrem on kui sedda nööri sullatud wõi siise kastetasse, ning ta siise siis sesuggune kohhefordne aas lüakse, mis siin sea-sörg hütasse; kui se kotti ümber tuggewast saab wetud siis ta seisab kül isse ennesest ka kinni, agga segid pärrast wöib weel pari sõlmisse peäle heita.

hawa tullise rauaga piisut kõrwetama. — On ühhegi oina kõhhuallune paistetand, ehk seotud kohha ümbert wägga punnane ja palla, siis wõib sedda punnast ehk paistetand kohta, igga pääw, mõnned forrad wina-ja ädikaga pesta. —

S. 51. Hea on kui talled eesimisse sui läbbi tal-
lis södetakse; kui neid agga wälja tahhetse laska, siis
ei sünni se mitte ennema kui rohhi jubba nattuke kas-
sund on, sest wägga noor, weddel rohhi teeb neid
warsti passale. Talled peawad ikka ühhe kõrge karja-
ma, kus üks tihhe penitse rohhoga karre on, ehk ka
ühhe wanna walge härjepä peäl, lamba lauta liisidal,
södetud sama. Ka kõrge kessa- ja kõrspöldude peäl
sünnib neid piddada; kui agga kõrspöldude peäl se
mahhapuddisend willi kassuma hakkab, siis ei tohhi
neid ennam peäle wia. — Talledele peab igga pääw
enneminne kui neid karjamale lastakse, üks piisuke sööt
häid heino antama. — Eesimisest otsast lastakse tal-
led ükspäinis viete hea ilmaga wälja, sest wägga liga
peab neid nõddro lomi külma ning sajo eest hoitud
sama. Kui äkkist üks saddu peäle tulleb, siis ei pea
lambrine agga koggoniste mitte sure aiamisse ja kar-
gamisega kajo katsuma, waid ta peab tassakest, kui
ikka ta ford on, käima. — Üks wiisiparralene lam-
brine ehk se, kes nisuggune tahhab olla, peab ikka ni
hea talle-sündimisse kui ka pärrastpool nende söötmissse
ja hoidmissse jures, ennast weel keige hakkajamalt wälja-
näitma; temma peab neid wägga sure murrega keige
santi eest hoidma, ja neid ikka nenda söötma ja piddama,
kuidas jubba õppetud on. Keik mis wanna lammas-
tele ei kolwa, on jubba talledele kihwt.

S. 52. Kui järat-talled pole aastaseks sawad,
siis neid wallitsetakse hulga seast wälja, ning petakse
iseseärranis; sest sel ajal nemmad hakkawad jubba kar-
gamist himmustama. — Ni hästi järad kui utted ei
pea, õigusse järrel, enneminne karrata sama, kui naad

jubba kahhe aastased, ehk weel pole aasta wannamad on; sest need talled mis wägga noordest lammastest sündiwad, on piisufsed ja wätimad. Ka järad ning lambad isse jäwad sehhuksse enneaegse talleteggemise läbbi wätimaks ning rammutumaks.

§. 53. Lamba wannadus on funni wie astani hammastest kergest tunda. Sest igga aasta tagga kulkub üks paar neist essimistest kahheksast, wahhedest talle: hammastest, miska temma ilmale sünnib, wälja, ning teised suremad, laiemad hambad tullewad wastalt asfemele. Essimise pari keskniissi hambud wahhetab lammas omma ühhe, senni kui poolteist aastase wannaduuse sees; teised kaks, mis teine teisel ude hammasste wastus on, wahhetab temma kahhe ning poolkolmandama aasta sees; kolmandama pari hambud wahhetab temma, kui ta kolme ning poolneljat aasta wahhel on, ja neljanda pari ühhe aasta pärrast sedda. Widda wannamaks temma nüüd lähheb, sedda nürri maks lähtwad hambad, senni kui nemmad jubba ühheksamal ehk kümnnemal aastal aegamöda hopis wälja kulkuma hakkawad.

Kui jubba hambad lahti on ja wälja kulkuwad, siis ei maksa ka ennam sedda lammasi piddada.

Kolmas Peatük.

Lamba willast.

§. 54. Lambrine peab wägga murret piddama, et wil terwe ja hea seisab, ja et tedda mitte nisuguste asjadega ei märita, mis tedda rikkuwad ning mis mitte pessemisega ärra ei lähhe. Kui wil mitte rüggidest puhhas ning ka hästi pestud ei olle, siis ei sa ta eest ka õiget hinda mitte.

§. 55. Sedda terwem ja rammusem üks lammas on, sedda rohkemat ja tuggewamat willa temma anab. Üllearro rammo teeb agga willa jämmemaks

ning ka lamba enneseli mõnda többe, selle pärrast peas wad lambad ikka kahewahhese rammo sees ollema. Kui lamba terwis hukkas on, siis ei kolwa wil ka suurest mitte. Wil lähheb wägga sandiks, kui lambud mitte ikka ühtewiisi ja ühhewari peäl ei södeta; kui nemmad ühhel aial wägga liig märga, teisel korral jälle wägga liig kuiwa toito sawad. Agga weel sandem on se, kui lambad mõnnel aial rohkest, teisel aial wägga nappist süa sawad, nenda et nemmad esite üllearro rammo wõtwad, siis äkkist jälle nälja-waewa peawad kannatama ning sandiks lähtwad. Se raswane higgi, mis rohke södi ajal willa süsse korjand, tarretab sehhuksse äkkise näljaga ärra, kui ühhed piisufesfed kollased rasufesfed; se wil mis selle nälja-aiaga nahha wastus kasfund, on nõdder ja kuiw, ning näitab nenda wälja kui olleks temma tuggewa willa otsas wiggaseks murtud. Se wigga teotab willa hopis ärra ning on ni selgest nähha et weel tagga järke, kui wil ärranidetud on, kergest sedda aega ülles armata wöib, mil lambad nälgas peti. Sehhuks wil ei kinnita agga ühtegid ning katkeb kergest wiggasest kohhast ärra, mis pärrast ükski tedda ei osta. —

Nenda kui wägga üllearro rohke sööt willa jämemaks ja alwemaks teeb, nenda teeb wägga nap, näljane sööt tedda wägga nõddraks, ning selle läbbi siis ka alwemaks. —

§. 56. Kui lambad ikka ühhesugguse nälja sees petakse, siis nende wil on ni abbras ja ni kuiw et temma kuskil ei kolwa. Nisuggune wil pettab selle silmad ärra, kes weel keikipiddi ja öiete selgest lamba willa ei tunne, sest temma näitab kenna penike ollad. Selle pärrast pea lambrine ennast sehhuksse nälja-penidusse läbbi mitte eksitada lastma. — Agga ka wägga rohke sööt, keige ennam pailo jahhust jomad ning wi napraak tewad willa sandiks, sest wil ja keige ennam

weel willa peälmisfed otsad jäwad jämmemaß ja farmemaß.

S. 57. Wil jääb hopis alwemaß, kui lehhed, rohhu semed, heinad, heina-pibbred, rassid, ohhakad ehk muud rüddi temma seas pailo leida on, sest nemmad seggawad ning rikkwad palju willa kui tedda kallewiks tehakse. Selle pärrast peab lambrine omma karja nisugguste kohtadest emale hoidma, kus rassid ja ohhakad kasuwad, ja kui mõnni neist willa sisse juhtub minnema, warsti wälja wõtma, ennem kui ta ennast tükkis sisse kinni mässib. Nisuggused rassid ja ohhakad peab teede ärest ehk karjama peält mahha niidetud ja ärrawidud sama. Karjamaad kus metsa, ja weelgid oggapuid peäl on, polle ka head, sest seäl kufkub ikka piggem mõnni rüggi willa sisse. Södi-kartsad peawad seddawisi ehitud ja arritud sama, et mitte kigid rüggi lammaste peäle ei kufku; nemmad peawad ikka terweks petud, ja wimane pulk mis wäljakufkub, uest sisse pandut sama. Talli laggi ja heina-lugid peawad wißid ja tihhed ollema, et mitte heina pibbred läbbi ei kufku. Laggi ja seinad peawad ka weel ämbliku wõrkudest ja tolmust puhastud sama. Lambad sawad igga söötmissse aega lautast wälja lastud, et neid mitte heinarüddiga täis ei pillutada.

S. 58. Tolm ja penike liiw rikkub willa wägga ärra, sest temma weab se raswase higgi ennese sisse ning kuiwatab selle läbbi willa nenda ärra, et ta kaga katsutas abbras ja kõwwa tunda on; ta saab ka selle läbbi wahhest nenda hukkatud et ta ennem pestes puhataß ei lähhe. Selle pärrast peab lambrine omma karja ka tolmu ja liwa eest wägga hoidma, ning nenda käima et tuul sillamandite ehk liwa mäggede peält, tolmu egga liwa temma lammaste peäle ei puhhu.

S. 59. Raske, kange saddu pessib se raswase higgi willa seest wälja, wennitab willa pitkemaß, hukkab willa iilgamisße ning teeb temma otsad jämmemaß.

Kui lambad wihmast wägga läbbi leotud, ja siis äkkist pallawa päwa ees ärrakuuwawad, siis willa otsad jäwad liig kõwaks, karmeks ja abbraks, mis läbbi wil siis hopis alw on. Üks piisuke, penike wihm, mis mitte willa sisse ei lähhe ning ka wägga äkkist pallawa päwa-paiste läbbi ärrakuuwada ei sa, ei te middagit santi. Kui rohhi sajost märjaks lähheb, ehk parrem siis jubba kui saddu emalt nähha on, aetakse lambud (agga ikka tasfakest) kojo. Wönnel rummalal lambrisel on se wiis, lambud ülle pea ja kaela wihma eest kojo kihhutada; se liig kihhutamine teeb agga nende waeste lomadele ennam pahha, kui se piisuke wihm nendele ehk nende willale olleks teinud. —

§ 60. Üks maddal, aurone, pimme tail teeb ni hästi willal kui lamba ennesele santi. Sittane, wirtfane sönnik teeb willale wäljapooist ühhe rummala märitud karwa ning määndab tedda ka abbraks. Wirtfane sönnik wärwib willa otsad nenda koltseks ja pruniks et neid ennam weega puhtaks ei sa. Selle pärrast peab ikka ni paljo pöhkü mahhabeitma et tail kuiw ja kassin seisab.

§ 61. Wil olgo temma muido kül öiete hea, jääb ommeti hopis alwemaks, kui temma illusasti puhtaks pestud ei olle; lambrine peab se pärrast murrega selle tö kallal olla.

Lamba pessemisse tarwis peab hea koht ja hea wessi otstitud sama. Pehme wessi, nenda kui tedda tikide seest, kus hallikawet sisse ei jõe, ka lahtede ning jermede seest leitakse, teeb willa keige puhtamaks. Kui sehbukest sada ep olleks siis aitab ka jõe wessi. We pöhhi peab agga kõwwa, liwane ning mitte pehme muddane ehk sauene ollema, sest kui se wessi pessemiäse jures seggaseks lähheb, siis temma ei te willa puhtaks ning walgeks. We süggawus peab nenda ollema et keige suremad lambad taggumeste jalgadega pöhja ei ullata. Kallas peab üks illus kõwwa karre

ollema, et lambad ennast pärrast pešsemisse liwa: egga foppaga ärra ei rikku.

S. 62. Külm ja märg ilm on pešsemisse jures wägga sant; selle pärrast peab pešsemisse tarwis nisuggune aeg wallitsetud sama, kui seisaw hea soe ilm on, et ni hästi tuul kui wessi sojad olleksid. Enne kui Jani ku kešmiste päwade sees ei sünni kül sedda teggu mitte hakkata, sest ennem ei olle ni sojad ööd, et julgest soja we peäle lota wöib. Kui pišsuke karri on, siis on parrem et launast pešsema hakketse, sest homingust on wessi külmem. Soja wega on lammas: tel parrem, ning wil lähheb ka puhtamaks.

S. 63. Lamba pešseminne saab sel wiisil tehtud: Pešsijad pannewad ennast riddamesse, paar awalt, ni süggawa we siise seisma, et lambad pöhja ei ullata; siis teised mehed andwad nendele süggawa, järso kalda peält lambud kätte. Kui nisuggust järsko kallast leida ei olle, siis wöib laudadest ühhe silla ehhitada, ehk lambad peawad maddalast läbbi, süggawa we siise pešsijatte kätte kantud sama. Üks neist pešsijattest wöt: tab lamba pea kätte, ning panneb ehk muljub körwad sedda wiisi kätte alla, et körwa augud kaetud on ning wessi siise ei jöse; teine pešsija hakkab taggant lamba külge, ning siis muljowad möllemad tedda we alla, nenda et keif wil ülleüldes nahhani märjaks saab. Se mees kes ešsimisse otša üllal peab, peab hoidma et lammas wet ennese siise ei lasku, ning ikka katsuma ta peat we peäl piddada. Kui wil läbbi liggund siis pešsijad muljowad tedda senni kättega, kui ennamiste keif sit ärrakaddund. Lambrine peab agga selle jures watama, et se wil mitte wägga ärra ei seggata, ning et ka lambad kassinast ja waasti petakse. — Kui se sit suremast willa seest läind on, siis wiakse lammas male, kus lambrine tedda läbbi watab, ning kui ta wägga hukkas on, taggasi sadab. Kui keif karri, ehk se liif mis we äres on, seddawissi kord ülle pestud on,

siis neid petakse tunni ehk ka kahhe tunni aia kõwa, kuiwa karjama peäl, et keik se must, mis nende willa sees weel on, lahti liggub. — Siis naad sawad, nenda sammoti kui essimisfel korräl, weel öiete puh- takse pestud; sel korräl agga leigitakse wiimaks weel paar korda lammast we sees, et selle läbbi se pesse- missest ning muljomisest seggasetks läind wil jälle lah- heks saab. Lambrine peab wägga murret piddama, et lammas selle wiimse korraga öiete hästi puhtaks pestakse, nenda et keik wiimne koht, ka kael ning kõh- hu allune, walge ning puhhas on.

§. 64. Mõnned pessewad ka ojutamisega om- mad lambad. Selle tarwis tehakse lattidest ehk kart- fastest, mis siise lödud postide otsa seotakse, tännawa wiit üks te we siise. Pessijad panitakse siis nenda selle te siise seisma, et nemmad need lambad, mis arwikult siise lastakse, eetsi saatwad, wet selja ja kaela peäle kastwad, ning willa seest ka sedda sitta nattuke wälja muljowad. Saand lambad selle ojutamisega järge pari tundi seisnud, siis ojutakse neid jälle ja ni mitto kord, kui nende willa puhastamisefeks tarwis lähheb. —

Misuggune mitmekordne ojutamine wäsitab lam- bud wägga ärra, ning ei sünni ka ühhe piisufse, kitsa we sees mitte ette wõtta. Ühhe kange josuga, agga maddala ning hea wega jõe sees sünnib se ojutamine keige enneminne.

§. 65. Mõnned pessewad ommad lambad essite nenda kui 63 damas paragrahwis ööltud on, ning ojutawad neid siis pari tunni pärrast. Ojomisega aial peab agga igga lammas pari korda nenda we alla muljotud sama, et ta selg ja kael ka ärra lopputakse. — Ojomisega tarwis wõib ka ühhe silla ehhitada, mis kolm jalga weest kõrgem on, siis lambad lähtwad isse- gid korra we alla kui nemmad üllalt mahha kargawad. Se weesti peab agga siis silla kõrwas nelli jalga süg-

gaw ollema, et lambad põhja wasto pahha ei sa ning liwa ehk saue ülles ei fergita.

S. 66. Kui agga wessi hea on, ning lambad ka hästi holega pestakse, siis wil lähheb ikka puhtaks, olgo pessemisese wiis misuggune tahhes.

Wägga kaua ei pea lammas mitte ühtejoni we sees petud sama, sest se kaua külmetamine wöib temmale waewa tehha.

S. 67. Se kallas, kus lambad pessemisese ajal seiswad, peab üks sitke, kõwwa karre ollema, kus soppa egga liwa ei olle; nenda sammoti ka se karjama kus neid pessemisese ja nido wahheajal petakse. Tolm ei tohhi koggoniste pestud lammaeste liggi sada, weelgid siis kui nemmad üsna märjad on. Kui neid ühte tolmust teed lauda talli peab wiina, siis peab se te enneminne tuggewast kastetud sama, sest muido fertib tolm üllese ning rikkub willa hopis ärra. On agga sehhuke te wägga pitk, siis wöiwad lambad piggem need parid ööd karjamale jada, kui saddu karta ei olle. Senna peaks siis ühhe warjukse kohha peäle kord ölgi heidetud ning kartsadest aed ümber tehtud sama. Lambrine peab agga siis ka ö läbbi koeraga lammaeste jures ollema.

Wiake neid talli, siis peab tall ka puhhas ja tule käes lahti ollema. Wägga kuiwad, puhtad põhhud peawad siis ikka lammaeste al ollema, kunni naad nidetud on. Selle kuiwatamisese aial peawad lambad ka wägga ergu, pallawa päwa ning ka sajo eest hoitama.

S. 68. Ennamast wöib Merino-lammas jubba neljandamal päwal pärrast pessu, nidetud sada. Uduse, märja ning wägga wagga ilmaga ei kuwa naad kül mitte ni fermest. Senni peab agga ikka niitmis-sega otetud sama, kui wil weel öiete kuw ei olle, sest niiskelt (märjalt) finni pakkitud wil lähheb hopis hukka.

§. 69. Kassindus on niitmisese jures teige üllem asfi. Selle pärrast peab lamba lautas ehk ka mu maia sees, kus walgust küllaks on, üks hea laialinne koht puhhaste laudadega kaetud sama, kus peäl nitajattel rumi kül on. Kui polle laudo saja, siis peawad puhtad ölled aitama. Ka wäljal ühhe hea tihhe karre peäl sünnib hea ilmaga nita. Igga lamba al peab, senni kui tedda nidetakse, üks linna petud sama, et mingit wisil nende willa huffkata ei wõi. Lamba poisid peawad murret piddama et lamba sit wastalt linnade peält ärra puistetakse.

§. 70. Ülle sedda peab lambrine nido jures weel sure murrega watama:

1) et lambad silleks ja ühhetassafeks nidetud sawad, nenda et kuskilpool willa tuffi seisma ei jä, sest sehhuke wigga kahhandab willo ning teeb lambad näutimaks. Silleks niitminne peab agga ühhekorrase leikamisega tehtud ollema, sest tagga niitminne ei kolwa koggoniste, selle polest et se lühhißeks tehtud wil omemeti kuskile ei sünni;

2) et lambad mitte leigatud ei sa; lammas ei nä mitte ükspäinisi waewa selle läbbi, waid nisugguste leigatud kohtade peäl kassub ka hõpis jämmem ja sandem wil. Kaupmees ei armasta ka nisuggust willa kus pailo nahha tükkisi sees on. — Soja aiaga söwad ka parmud ning kermesed nisuggust werrißi kohti hõpis laiale, nenda et sured kernad peäle sündiwad, mis pahhad parrandada on ning ka sedda waest ellajat wägga waewawad;

3) et lamba willa nahhawisi terwelt kätte saaks; sest kui tedda katki kärristakse, siis ei wõi tedda kenasti koggo sidduda, ning on temma ka ostaja ees näoti. — Lamba jallad peawad wisipärrast kinni seotud sama, et temma willa katki kärrista ei sa.

§. 71. Need willa nattußed, mis nido jures mahha kuffuwad peawad korjatud ja korwi sisse pans

dut sama. Suur wil saab ühhe rumilise laua peäl laiale laotud, nenda et nido külj alla jääb. Sandem kõhhowil ning märitud tükkid sawad äre peält ärra kistud ning kokko lasjuse pandut, nenda agga et walged tükkid isseärranis ning koltjed ka isseärranis seiswad. Keit rüggi, kui ölle ehk heinakörred, pibbred, rassid, sõnniko tükkid ning mis agga ial nähha on, peab murrega wälja puistetud ja noppitud sama, agga ikka nenda et wil katki ei karrise.

S. 72. Igga wil saab isseärranis kokko pandut ja seotud. Kõhhopooltsed äred liakse esste seetse pole, siis pannakse weel willa peoti keskelt koggo ning rullitakse siis kokko; siis seotakse nõruga risti kinni; nido külj peab wäljapol ollema; sehhuke wil peab ikka kinnasti kokko pandut ja seotud sama, et temmal ken nam näggu olleks; kui lambrine korra sedda tööd näind on, siis temma teab ka parreminne tedda tehha, sest kirjaga ei sünni ni selget õppetust anda. —

Ärrasaatmise tarwis toppitakse ja sõtkutakse need willad kõrwast suurde kottide sisse, mis wie ehk kuu küünra pitkuseks tehakse. Laiusse tarwis lähtwad 3 ehk 4 kangast. Nenda sammoti sõtkutakse ka neid willa tükkisi, koltjed isseärranis ning walged isseärranis, kõrwast isse liki kottide sisse.

Wil, olgo ta kottis ehk lahti, peab ühhe kuiva, lahke toa sees ehk põninga peäl petud sama, sest ummukse ehk niiske kohha peäl lähheb temma hopis hukka.

Kui willa kohhelgile ärrasadetakse, siis peab te peäl murret petud sama, et wihm tedda märjaks ei te. —

Reljas Peatük.

S a m b a h a i g u s t e f t.

S. 73. Keige üllem murre olgo se lambrisel, et ta ommad lambad keitide haiguste eest, ni pailo kui ta agga ial jauab, hoiab. Kui ta omma karja sed-

dawisi holega peab, kui esimeste peatükkide sees õppetud on, siis haigused ei tulle kergel wiisil nende sekka. Et nüüd agga ommeti ka murreka lambrise käest mõni lammas wõib haigeks minna ning ka mõnned haigused ühhest lambast teise külge hakkawad, selle pärast on siis siin eetsipiddi mitmesuggused haigusjed ja rohhud mis nende wasto on, ni pailo kui neid tänine teada, üllespandut. Kuida lambud haiguste eest hoidma peab, on kül jubba eespol ööltud, segidpärast on agga weel igga haiguse jure kirjutud missest ta sünnib, et ikka parremat murret piddada saaks. —

Esite on siin neist haigustest kirjutud, mis mitte teisest teisele ei hakka; pärrastpol tullewad need haigusjed mis ühhest lambast teise külge hakkawad ja rasjed parrandada on.

Mäddahaigus ehk wetõbbi.

§. 74. Se on üks hirmus ja tabbar haigus. Lammasel kellel se haigus on, kaub kenna punnane ihhokarw ärra; nende nahk on willa al kahwato ja walge; silma soned, mis muido ergud punnased on, on ka kahwatomad, nendasammo ka uled, hambaigged ja keik ta su seestpoolt. Misuggune lammas seisab esimeses otsas weel tükki aega rammus, sööb ka weel hästi, on agga ikka oimane ning jääb ennamiste karja tahha. Üks piisuke wärristus, mis uuldest ja kõrwadest keige selgem tunda, näitab ennast, jääb agga surma pole ikka wähemaks ja tundmatamaks. Wil ei olle ennam nahha külges kõrwast kinni, waid lassseb ennast wägga kergest ärratiskuda. Tallisel aial lähheb se keige hullemaks; mitme lomale sündiwad siis sured weskottid laua-kontide ehk ka kõhhu alla, mis wahhest kadduwad ja jälle tullewad; silmad jöswad ennam wet kui terwise aial; se walge silmade sees jääb koltsemaks, nenda kui sant rasu. — Talle sündimisse aial, ehk nattuke pärrast sedda, on se hai-

guš emmalambal feige raskem. Lambal kaub söma-
himmo wimaks hopis ärra, ja ta jääb ikka rammuto-
maks ning sandemaks, senni kui surmani. — Kui
nisugguse haigussega surnud lammaš ülesleigatakse,
siis saab se feige selgema arro, sest rinna ja kerre seest
leitakse paljo wet; lihha ja werri on kahwato. Süs-
fikonna seest leitakse sagedast ka we-willisi. Maksa
seest leitakse pailo, kasse lehhe wisi laiakad, koltšid us-
sisi; terwe lamba maksa sees on kül wahhest ka seh-
hufsi ussisi, agga nappist; wie ehk fue ussi pärrast
polle se lammaš weel haige olnund. Rops on sinnine,
kõwwa ja saggel jubba mädda.

Lambrise üllem murre on, selle haigusse eest om-
mad lambad hoida, sest on se haigus üksford karja
fekka tulnud, siis on raske tedda kautada ning parran-
dada; on ta agga jubba raskes ja kauaks joudnud,
siis on arro se kes haigestest lammaštest terweks saab.
— Kui lambad maddala, ehk lihhawatte santi rohtu-
dega, ehk mädda, pehme so-ma ehk muddase ning üh-
hegi kōhha peäl södetakse, kus tükki aega wet peäl seis-
send ning aegamōda siisewäddand on, siis remmad sa-
wad warsti sedda haigust. Üks tund nisugguse ma
peäl södetud, wōib eetsipiddi pole karja tappa. Sūg-
gifene heinama sōötminne on ka tabbar; kui lambrine
kuiwi kõrgi kohti ei wallitse, waid maddalate kohtade
peäl södab, ja lambad paksude pōfaste alt märjad, lih-
hawad, sandit rohud ehk ka paljo seni lasseb süa,
siis wōib temma suurt kahjo tehha. Nenda sammo
sant ehk weel sandem on seisnud, haiseja, mädda wessi,
mis aukude ja rawide sees leitakse; feige ennam peab
weel kuiwal ajal selle eest hoidma, kus lambad sure
jännoga wāggise kallale toppiwad, kui neid polle wisi-
pärrast enne wälja aiamista kenna selge kao-wega jode-
tud. — Suitseja, tolmone hein ehk ölg, ja nisuggune
mis alletand, mādand ehk we al seisnud, ehk mädda
ja sose kōhha peält nidetud on, nenda kui ka wāgga

märg, weßsine toit talwe sees antud, tapwad wahhest nattukse aia pärrast hulga lambud ärra. Reige ennam weel peawad tined emmalambad ning talled nisugguste santide toitode eest hoitud sama.

Kui warsti többe hakkatusse esßimisses otsas sedda haigust tähhele pannakse ning ärratuntakse, siis wöib nende lammastele weel abbi sada; on nemmad agga kaua haiged olnud, siis ei wöi neid keifi ennam heaga terweks sada, waid paljo surrewad ärra. — Kui lambad nende rohtude läbbi, mis eddespiddi öppetakse, sest wetöbbeß pöörwad, peab neil siiskid weel mönda aega pärrast haigust, rohto andma, sest muido saab se haigus wöimusse jälle kätte ning lähheb hüllemaks kui ta enne olli. — Süggise ühhe pitka märja, sajose aiaga ning pärrast selle, antakse lammastele ka neid rohtusi, et kül haigust nähha ep olle; sest ettekartminne on parrem kui taggatahhetsaminne. — Kardab lambrine et lambad nisugguse märja aia läbbi pahha sanud, siis wöib temma neile pari korda näddalis ehk igga päwa taggant, sedda rohto, mis siin alla firjutud on, korra anda; kui agga lambad jubba haiged on siis annab temma igga homingo rohto ette. 100 lambale antakse ühtekokko ja ühhekorraga:

Koi:rohto
 Raud:reia:rohto
 Kommellid
 Pöld:ummalud
 Kaddaka marju
 Entßiani juri
 Ubba lehti
 Kalmusse juri

igga ühhest 4 lodi.

ARHIIV-
 RAAMATUKOGU
 H. LEOKE

tamme törrusi ehk muud wihhast, häid rohtusi; se peab keif tanguks penikesseks taugatud ehk leikatud, ning kahhe ehk kolme küllimitto oddra tangudega segatud ollema; need wihhad rohhud peab ka enneminne wägga wähe wega kastetama, nenda et naad tol-

muda ei wõi; sest kui se kibbe tolm lamba ninnase lähheb, siis temma ei tahha sedda rohtu süa. Esi-
 miises otsas wõib ka paar peo täit sola sekka panna,
 siis lambad willowad piggem tedda söma; pärrastpool
 ei anta mitte ennam sola; sest pailo sola andminne
 teeb nende maud nõddrats, ning wetõbbe hullemaks. —
 Kui sedda rohtu saggele antakse, siis wõiwad ka põld-
 ummalad, entsiani ja kalmuße jured, mis kallimad
 on, taggatsi jada; nende asemel wõib ubbalehti ning
 reinwarri, mis möllemad terwiseks wägga head on,
 ehk ka muud wiha rohtu ning kaddaka-marju pan-
 dut sada.

Süggise willude, sajooste ilmadega peab neid hai-
 gid lambud tallis heade heindega, hernewarre ehk od-
 draagganattega södetama.

Jodetud sawad sebhüksed lambad üks kord pä-
 was, homingust warsti esimesse södi järrel. Selle
 jodiwee sekka pannakse nattuke tuhha-lelist, ehk nattuke
 ädikast ning sola, ehk nattuke witrioli-õlli. Sedda wi-
 trioli-õlli seggatakse esite kassinast ja nattuke awalt
 piisut wega (üks ehk kaks lodi witrioli-õlli wõtakse
 ühhe topi we peäle); selle happu witrioli weest kalle-
 takse siis ni pailo jodiwe sekka kui tarwis arwetakse
 ollewad; ta peab agga hästi seggatud sama, muido
 langeb se kange happu põhja. Se jodiweessi wõib
 nenda happu olla kui üks happu taar, nenda et tem-
 ma mitte hammaste peäle ei hakka ning lammaste
 mele wasto ei olle. — Witrioli-õlli peab kassinast
 hoitud sama, sest kus temma riete ehk ihu wasto
 pudub, seal temma sööb tedda katki.

Jodi we sekka pannakse ka, witrioli-õlli ehk nende
 teiste asjade asemele, sullatud raua roostet. Sedda
 sullatud raua roostet tehakse seddawisi: wannade,
 piisukste raua tükkide peäle, feige parrem naelde
 peäle pannakse nattuke sola ning ädikast ehk santi
 happuks läind õllut, ehk ka sedda wet mis witrioli

õlliga kangeks happuks on tehtud; sedda ligutakse siis saggedast ning jätakse mõnneks päwaks seisma. See sool ja happu sööb sedda roostet, ning aegamööda ka sest rauast hea tükki ennese sisse; sola polle tarwis pailo panna, sedda happud lähheb agga kül ärra. — Saand ta seddawisi paar päiwi seisnud, siis kalletakse raua purrude peält üi pailo sedda weddelt jodi; we sekka kui tarwis on, et weel piisut happud raua maggu on ning lambad tedda ei põlga. Selle raua peäle kalletakse ikka uest ädikast ehk muud happud märga, et tedda ilmaigid ärra ei lõppe.

Selle asemel võib ka rohkelist witrili soja wega sullatada, ning jodi; we sekka kallata; 30 toopi we sekka panne 2 ehk 3 lodi witrili. —

Mõnned andwad ka lammastele tõrwa solaga segatud, nolimisfeks, mis ka wõtõbbe wasto peab hea ollema. Keik need rohhud ei aita agga üksi mitte, waid lammastel peab siis hea kõrge karjama ning hea kuiw toit kõrwas ollema. —

Üks wägga mõistlik saks õppetab ka teistwisi wõtõbbised lambud arstima, se on:

Kui sui ehk süggise leitakse et lambud wõtõbbised on, siis aetakse neid heade sojade päwadega, ühhe kuiwa, kõrge ja wanna karjama peäle, kus head, terwed rohhud kasvawad, ning enne wälja-minnemist antakse neile homingust üks sööt häid heino; kui häid oddra-hagganad on, siis võib ka õfeks neid ette anda. Reige parrem on kui lambad pole päwa tallis hea kuiwa toidoga, ning teise pole päwa nisugguse hea karjama peäl södetud sawad. — Polle agga nisuggust head karjamaad mitte ning polle ilmad ka head, siis peawad lambad tükkis tallis, terwe, kuiwa toidoga södetud sama. Ülle sedda antakse weel, olgo sui ehk talwe, olgo lambad karjamaal ehk tallis päwaks igga lambale kolmwerendit naela, ehk terwiga üks nael oddre, kõrrega feltis, nenda termest kui tedda põllalt

tuakse, kahhe korraga kätte; esimeses otsas antakse agga nattuke wähhem, poole naela ośa lamba peäle, nenda et ta iggal korrall ühhe werendi naela saab, sest haiged, nöddrad lambad ei kannata tedda pailo ühhe korraga, ning wöiwad järsko ta järge surya kui naad taga weel willund ei olle. — Keif se aia läbbi neid jodetakse üks furd päwaks, homingust; selle joma: we siise agga pannakse, kahhekümne:wie tobi we peäle üks toop kanget tuhha:lelist. — Kui se haigus wägga raske ep olnud, siis lambad sawad wahhest jubba nelja nädala pärrast terweks, kui neid sel wiisil keif se aia läbbi murrega södetud on. Terwed on naad siis, kui nende ihhu karro, nende silma soned ja uled jälle kennad punnased, ning nemmad isse ergud ja lustilised on. — Olgo nemmad agga kül ka terweks sanud, siiskiid on se ikka parrem et neid weel üks paar nädalid pärrast sedda, nenda södetakse kui ööltud on, ning et naad keif süggise läbbi hominguks ja öfeks piisut kuiwa toito sawad. On naad talwe seddawisi parrandut, siis ei wöi nendel weel mönnel aial pailo märga weddelat toito anda.

Kui se wetöbbi wägga raskest läinud, nenda et mönned lambad jubba üsna otsas on, siis antakse neile terwete oddrade assemele, oddra:tango eklidega (mit Häcksel), mis segga weel nattuke kriti ehk lubja pannakse. Need tangud eklidega antakse lammastele kaks korda päwaks; üks furd launaks, teine furd öhtuks, heina ehk ölle södi ees; iggaks korraks arwetakse lamba peäle üks werende nael tango ning üks kuhjaga lusika täis penifest walget kriti, ehk kui sedda ei olle üks trigitud lusika täis lubja. Ii pailo kui tango wötakse, ni paljo wötakse ka eklid, nenda et küllemitto tango peäle küllemit eklid tulleb; kui se hästi seggatud on, siis kastetakse tedda wiisut wega, nenda et agga jah:hud ümber eklite hakkawad. Need eklid peawad öiete lühikeseks leigatud ollema, nenda et naad mitte

pitkemad ei olle kui kaera üügsed. — Jodetud naad sawad ka leeltse wega.

Kaks lord nädalis saab, selle söötmisses wiisi jures, weel neid wihasi rohtusi antud, kellest esimeses otsas kirjutud on. — Ühhe wetöbbise lambale arwetakse päwaks kaks ning üks pool, ehk kolm korrid sest leeltse weest, jomaks kül ollad.

Wahhest sündiwad lammastel selle haigusse sees, laua-kontide ehk kõyhu alla, nahha wahhele pissukesed we-kottid, neid lambrine olgo sured ehk pissukesed, leitab lahti ning lassseb we wälja. Wata weel 99ma paragrahwi.

Ü L L E S P U H H U T I S.

§. 75. Lambad puhhuwad ülles kui nemmad noort härjepäid, ehk muud lihhawalt kaswand rohtu wägga himmuga ning rohkest söwad. — Se haigus on wägga öffine, ning tappab, kui mitte warsti abbi ei olle, kermest mõnne lamba ärra. Kergest on se haigus tunda selle läbbi, et lamma ennast wägga täis ajab, ning keige ennam wassak külgu üllestaufeb.

Lambrine ei pea ialgid lihhawa, wäggewa karjama peäl wägga kaua söötma, weel wähhem ühhe kohha peäl. — Kui lambrine lihhawa härjepä ehk ka ühhe mu põllu peäl, kus pailo lihhawalt ülleskaswand telgid ning messikud on, söta tahhab, siis temma peab omma karja ikka enneminne ühhe waesema karjama ehk põlluma peäl, kus lihhawat rohtu ei olle, hea tükki aega piddama, et lambad mitte sure näljaga sehufuste lihhawatte rohtude liggi ei sa. Märja härjepäga, ning kange tulega puhhuwad lambad kergeminne ülles kui muido. Kui tallis werstet, noort härjepäid esimest korda södetakse, siis lambad puhhuwad warsti ülles, kui tedda mitte bigete nappist, ning süiskid weel ölgetega ehk hagganattega seggatud ei anta; on lambad agga jubba temmaga willund, siis wõib ennam

härjepäd, ilma ölgeta, antud sada. Hea on se agga ikka kui lammastel iggapäw ülle neid härjepäid, ka weel üks sööt kuiwi ölgi ehk hagganud antakse. Härjepä peab homingust warrakult, ehk öhtu hilja, willul ajal nidetud sama, sest kui temma närisind on puhhub temma kergeminne üles. Lambrine peab ka murret piddama et need nidetud härjepäd mitte lassus sojaks ei läbbe, sest nisuggune pallawaks läind härjepä puhbutab kergest üles. Wata 12mest ning 14mest paragrahwi, seal on jubba ennam neist asjust ööldud. —

Kui lambrine omma karja seast mõnned arwitud lambad leiab, mis waggusi seiswad, ennam ei sö ning jubba piisut üllespuhhund on, siis temma siddugo nende su läbbi nattukse koggokertud ölgi ehk ühhegi pu-pulga, päitfeste wiit, pea taggand finni, ning ajago neid kaksipiddi järke, senni, kui naad sittuwad ehk ofsendawad ning nende kõhhud wähhemaks läinud. Se su läbbi wätud öllest köis teeb sedda, et lammas waggusi tedda närrima peab, mis läbbi se tuul mis ta kõhtu nenda üllespunnutab, nattuke awalt wälja läbheb. — Kui üks süggaw wessi liisidal on, siis lambrine winnago need üllespuhhund lambad äkkist senna sisse. Külm wessi ja kohluminne tewad sedda, et nemmad sittuma hakkawad ning sedda kanged tuult wälja lasswad. — On wägga pailo lambud üllespuhbutud, siis wöib keik se karri we sisse aetud ning seal sees ojetud sada.

Kui neid asjo sada ep olle, ehk lammas jubba wägga liig üllespuhhund on, siis antakse temmale ühhe hea noa otsa täwe penikesst, kustutamatta lubja, wina ehk wega seggatud, rutto sisse. Lambrine peab selle pärrast nisuggust põlletud ning weel pallawalt penikesseks taugatud lubja, wisiks korgitud puddelite sees warruks walmis piddama. Sehuke lubbi ei pea mitte lahti seisma, sest siis temma kustub isse ennesest ärra. Kui tedda sisse antakse siis

peab ta wägga ruttu pari lusfika täwe wina ehk wega seggatud ja kätte antud sama.

Kui sedda lubja ei olle, siis wõib üks nael wina (se on, üks ja üks werend forier) seggada lihhe werendi naela punnase kiwioõlliga, ja sest kahhe lusfika oõsa lambale sisse anda, ning siis tedda tuggewast järke aiada. — Härjepä ehk wägga wäggewa põllu-rohhu söötmissse jures peab lambrisel ifka sedda rohtu puddeliga seltsis ollema. — Ka paar noa otsa täit, ehk piõfuke telusfika täis ninna-tubakas, kolme ehk nelja lusfika täwe winaga sisse antud, peab kül aitama kui mu rohtust ei olle; lammas peab agga siis ka tuggewast aetud sama. — Kui üks neist rohtudest eõõmissse kõrraga ei aita, siis peab teist kord weel antud sama.

Kui pailo lambud jubba liga üllespuhhund, ning muud rohhud ennam ei aita, siis saab keige fermem ja parrem abbi, kui trokariga wasfakust külgest tuul wälja lastakse. Mis assi se trokaar on, ning kuidas tedda prugitakse leiab lambrine tagga otsas, 104 dama paragrahwi sees.

P a s s a = t ö b b i.

§. 76. Se haigus sünnib lammaõstel kui nemmad kewwade wägga pailo noort rohtu sõnud, ehk kui nemmad sojast äkkist willu, külma ilma ette lastud, ehk soja nahha peäl külma wet sanud, ehk ka pailo solaandmissest; seddagid weel kui nemmad sola noore rohhu ajal, ehk märja willu ilmaga sanud. Nemmad sawad sedda haigust ka süggise ruggi orrase söötmissest, ning pailo tore kartuhwli ehk naeri sõmissest, agga keige ennam weel kui kartuhwliõd ning naered külmand on, ehk ka, kui nisugguse märjasugguse toido kõrwa wägga nappist kuwi heino ehk õlgi antakse. — Lambrine peab selle pärrast kewwade, fenni kui rohhi alles noor on, igga homingo enne wäljaminnemist

lammastele ühhe piisutse södi heino ehk hagganud and-
ma, et nemmad mitte sure nähjaga wägga paljo noort
rohtu ei sö; ta peab neid ka esmalt ikka nattufe awalt
noore rohhu otša willutama, ning mitte warsti, es-
miste kordade aegas, päwa otša wäljas ollema. —
Lambrine ei pea ka mitte, kui laut talwe ö sees wägga
sojaks läinud, keif wärrawad ühheforraga lahti kis-
kuma, sest külmi tuul mis läbbi taili kangest weab, teeb
mitmed sured pahhad. — Ruggi orras teeb wetöb-
bise lamba ikka passale; se, kelle haigus weel kerge on,
saab selle passandamisse läbbi terweks, se agga, kellel
wetöbbi jubba sureks ja raskeks läind, sureb kermes-
minne. Selle pärrast ei anta nisuguste lammastele
ühhegid muud rohtu sisse, kui ükspäinis neid mis we-
többe eest prugitakse.

Passatöbbi wöib lamba kül ka wimaks surmata,
ning lähheb kergest ka werretöbbeks, mis ennamist ikka
hinge wöttab; se pärrast peab lambrine murrekas om-
ma rohho andmissega ollema. — Kui se haigus
fanti söötmissest sündind, siis on essiminne murre et
parremat, terwemat toito antud saab. — On se
haigus noorest, lihhawast rohhust sündind siis antakse
päwaks üks kord nattufe wega sisse, üks pool solot-
nik (se on üks kahheksmes jäggu lodist) rabarber
ning üks terwe solotnik (se on üks werende loot) mag-
nesia. Müllemad peawad viete penikesseks tougatud
ja kolko seggatud ollema. — Ehk antakse ka paar
homingud järristikko üks piisutse last täis punnast jo-
dawad wina; ehk ka kuimatud mustika marjo,
wega paksuks pudruks kede. Ise tawe ossa awalt
sisse, paar kordi päwas. — ... red kedusfed, kom-
mellidest ning teddremaddara juurdest, ehk entšiani-
ning kalmusse- juurdest, ehk tamme koordest ning ubba-
lehtedest, 5 ehk 6 kord päwas kahhe lusika ossa awalt
sisse antud, on wägga head. Nende keduste sekka
wöib ka nattufe rummi ehk kanget wina, ning weröket

kanna munna seggada; siis on nemmad sedda parremad. — Kui se passandamine rohkest sola andmisest sündind, siis antakse lambale igga päaw üks werste kanna-munna forega tükkis sisse; kui se agga kue päwaga ei aita, siis wõib teist rohtu katsuda. — Kui se haigus holetussega külmand kartuhwlidest ehk naeristest sündind on, siis antakse üks ehk kaks lord päwas üks piisuke mödu täis punnast jodamad wina, ehk koirohhu wina, ehk ka rummi kus sisse penikesseks taugatud tamme koort on pandut. — Sedda sammo rohto ja head kuiwa toito antakse ka siis kui lambad pailo weddelast, märjast toidust passa többe sanud.

Tea lambrine mitte misest se haigus sündind, siis andko agga ühhe neist böldud rohtudest sisse, nemmad aitawad teik.

Passa wasto andwad mõnned ka üks piisuke hoitus, ehk üks loot penikesseks taugatud punnast lakki winaga, sisse. — Kui se többi wägga kangeks lähheb ehk sit jubba werrega seggamine on, siis wõib wina ehk rummiga weel ühhe hea noa otsa täwe penikesseks leigatud unni-lauko anda; keige parrem on agga siis üks kange kedus entsiani ning kolombo juurdest, igga kahhe tunni pärrast kahhe lussika ossa sisse anda. Igga sehhukse ossa jure peab agga enneminne 6 ehk 8 tilka laudanum seggatud sama; selle kedusse selka wõib ka kanna munna panna, nenda et ühhe päwase jäo peäle üks munna arwetakse; sedda weddelt munna seest, pannakse kiwi mörsri (Steinmörser) ning seggatakse siis selle nuiaga ikka nattuke awalt sedda kedust jure.

Piisukste tallestel mis weel immewad, aitab üks piisuke noa otsa täis penikesseks taugatud kriti, ehk parrem weel magnesia, kolm lord päwaks nappi wega sisse antud. Seddamöda nemmad sured on, wõib neile ka neist üllal nimmetud rohtudest anda. — Wahhest

on tallestel üks tigged suggu passastöbbe, mis nemmad mõnne korra wägga liig kuiwa, liwase karjama peält sawad. Mendel on siis süsikonna wõi soolde sees pissukesfed walged ussid, ning nemmad kõhhiwad kangeste. Üks hea lihham karjama, ehk werste härjepä tallis södetud, ning kui sedda sada ei olle, tuggew kaera; ning oddra-sööt parrandawad feige parrem sedda haig st. Selle haigusse eest antakse ka üks jäggu Terpentini ölli ning kolm jäggu wina, igga päwaks üks lusika täis; sedda wöib üks kümme-kond päiwi pruukida, se tappab neid piisuksi ussi. Ka keilsuggused head wihhad rohud aitawad selle haigusse wasto.

R ö h h a n u h t l u s.

§. 77. Rõhhanuhtlust lambad sawad suitsund, sumbund heinadest ehk ka tolmustest hagganattest; selle pärrast peab sebhuksi, kui neid söta tahakse, ommetigid iggas kordas enneminne hästi ärrapuisitetama. — Kui lambad soja nahha peäl jua, ehk muido äkkist külma ette sanud, ehk nidu järrel külma ja märg ilmjuhtund, siis nemmad hakkawad ka kõhhiwa.

Süggise aial kedetakse lederpu-marjadest ehk kadaka-marjadest, mis eõlde penikesseks taugatakse, üks pakis moos; sedda wöib ühhe willo kohha peäl, kus temma agga ka ärrakülmeda ei wõi, aasta läbbi hea hoida. — Rõhhiemisest eest antakse lambale sest mosist igga homingo enne söötmist üks pool lusika täit öllega siise. Kui kõhhiinne sest ei kau, siis antakse igga päwa üks lusika täis met öllega siise, senni kui tarwis.

S u l l u n u h t l u s.

§. 78. Sullunuhtlust sawad lambad ühhe heitliko ilma läbbi, ehk kui nemmad willul öfel oues seiswad. Ruggi orrase söötminne, süggisel ajal, teeb neile ka wahhest sedda haigust, siis agga peab ta neile headusseks ollema ning nenda ihhu puhastama. —

Sedda haigust tuntakse umsteest ninna aukodest, kõhhest siis kolne sitte tait wälja joseb; selle jures kõhhiwad lambad ka ennamieste kangesti. Se haigus ei te suurt hädda, kui agga lambrine murret peab et lammas mitte uest soja ihhuga willo, külma ilma ette ei juhtu. Suisel aial lambrine aiab ommad haiged lambad wägge wama karjama peäle, süggisel ehk tallisel aial södab ta neid tuggewaminne tallis. Peats se haigus sest mitte kadduma, ehk ninna wägga umfeks minnema, siis panakse lambad ühte soja, agga mitte wägga pallawa egga ummulse lauta, ning kus ka tuul läbbi ei wea. Siis lambrine kedab heina pibbri, ehk ka koi-rohhud, kommelid, mündid, ning muud hea haifoga rohhud, ning panneb sedda kedust pallawalt, raandaga lamba ninna alla seisma, kattab siis ühhe tihhe ride ülle lamba pea ja ülle selle raanda, et se aur mis sest kedustest üllestauseb, lamba ninnase lähheb. Kui sedda wisi mönni kord tehtud on, siis kaub se haigus. Ka neid rohtusi wöib sisse anda, mis kõhhanuhtlusse jures õppetati.

Ussid süssikonna sees.

§. 79. Kui lambad mädda aukode seest suisel ajal wet jonud, ehk ka santi rohtu sõnud, siis nende sisse sündiwad ühhed piisukesed walged ussid. Sedda ennam need lamba sees siggiwad, sedda lahhamaks ja sandemaks se lammas lähheb, ning sureb wimaks sure waewaga. Kui ussid jubba maks sisse jaudnud, siis lammas hakkab ka weel kangest kõhhiima. Wimaks on wil ka üsna lahti, ning silma soned ja nahk lähtwad kahwatomaks, nenda kui wetõbbes.

Warsti kui lambrine sedda haigust tunneb, annab temma 8 peäwa läbbi, iggal päwal lambale sisse:

4 lodi kanget ädikast ning

1 loot sola, wega seggatud.

Siis ussid peawad kadduma. — On se haigus

agga kauaks ning wannaks läinud, ning ei tahha se rohhi aidata, siis antakse sedda rohhto mis nüüd tulleb, ning jättab neid senni hopis söötmata kui se rohhi nendel ees seisab; se turib mõnne korra 3 ehk 4 päwa.

Rahhekümne lamba peäle wõtta:

10 naela kuiwad koirohhud

2½ naela ummalad

1 naela tubbakat

2 naela sola

10 toopi magge-jahhu; keda neid

40 toopi wega tuggewast läbbi, nenda et temma ühheks paksums puddrums jääb; jahhuta tedda siis ärra, ning anna ühhe künna sisse lammaste ette. Kui nemmad sedda puhtaks ärrasõnud, siis anna nendele mitme tunni pärrast muud toito, kui on kartuhwolid ehk wersked nidetud rohhud. Keige wimaks weel antakse neile jua, sest kui nemmad warsti jowad, siis ei aita se rohhi ühtegid. Wata tagga otsas 99mat paragrahwi; se rohhi, misest seal kirjutud on, wõib ka siin aitada, ning on minno arwates parrem kui need essimissed rohhud. —

Tougud, ehk ussid nahha sees.

§. 80. Wahhel juhtub, et lammastel, keige enamiste agga oinastel, nidu järrel kui pailo kermisid ning parmusi wäljas on; nabba asfeme ümber tougud ehk ussid nahha wahhele sündiwad, ning sureks kaswawad. Neid peab lambrine ühhe tangiga ehk sõrmedega wälja muljoma. Siis temma ripputab penikeseks taugatud rohhelist witrioli nende hawade peäle. Pole päwa pärrast wõib siis weel paksu terpentini ehk tõrwa peäle märida.

S o e - t ö h h i.

§. 81. Pallawate suide sees sawad lambad mõnne korra soja tõbbe, kui nendel wägga kangel karjama

peäle minna on, ning nemmad siis mitte kespäwal
willus seista, egga ka õigel wisil jua ei saand. Nens-
del on siis tulline joma-nälg; need piisufesjed soned
silma sees aiawad ülles ning lähwad punnasemaks kui
muido olnud; su on sest palla ja kuiw, hinge-wedda-
minne on wägga kerme; lambad ei sö ennam ning jä-
wad kord korralt lahhamaks. — Selle haigusse wasto
antakse neile ni kaua ikka, kunni naad terweks sawad,
wet jua, mis sees nattuke salpetrid sullatud on; 50ne
lamba peäle wõetakse 8 lodi salpeter, sedda salpetrid
pannakse essite pole toopi ośa kewa we sisse, saand
ta senna ärrasulland siis seggatakse tedda joma-we
seffa. Salpeter sullab ka külma we sees ärra, se wõt-
tab agga ennam äega. Kui salpetrid ei olle, siis wõib
sola, agga nattuk rohke minne, pandut sama. Sola
wõib ka saggedast nolimisjeks anda.

On üks lammas ni liig haige, et tal wärris-
tusjed peäl käiwad ning temma teiste järge ei jawa,
siis peab temmal soont lastud, ning iggal päwal kolm
kord üks werende ($\frac{1}{4}$) loot salpetrid, we sees ärrasul-
latud, sisse antama, ehk ka üks hea korter wõi-
petti-pima. Willus tallis peab tedda petud, ning nidetud
werske rohhuga södetud sama, senni kui ta terweks saab.

W e r r e k u s s e m i n n e .

§. 82. Werre-kusssemist sawad lambad mitmest
asjast: kui nemmad pailo happusi rohtusi, pailo tam-
me-ehk pajo-lehti, ehk ka mädada ma-, soo-heino sö-
nud. Nemmad lahkwad siis üht punnast, werrist kust;
ning kui nendel mitte rutto abbi ei anta, siis nemmad
jäwad kurwaks, ei tahha ennam süa, wärristusjed
käiwad peäl, ning nemmad surrewad wimaks waewaga.

Si pea kui sedda haigust tunda on peab lam-
bale kaks kord päwas üks jäggu sest rohhus, wega
sisse antud sama:

witriolifirter weinstein,

ARHIIV-
RAAMATUKOGU
H. LEOKE

salpeter. Igga ühhest üks loot, pulbriks õrutud ja hästi seggatud, ning siis kahheksmeks jä: üks jäggatud, nenda et igga jäo sees $\frac{1}{4}$ loot sest pulbrist on. Iggaks forrats antakse üks nisuggune jäggu. —

Üks teine rohhi on:

40 tilka Kalbani-essents, pari lusika täme we sisse seggatud, saab korra õhto sisse antud; kui sest weel abbi ei olle, siis antakse tedda teise päwa weel.

Kuimatud mustika marjad, hästi pehmeks kedetud, ning saggedast sisse antud, on ka head. —

Tedre-maddara juurdest wega ühte kedust tehha, ja sedda kolm kord päwas, üks piisuke tassi täis sisse anda, aitab ka. Kui neid keike saja ep olleks, siis wõib selle haige lamba jodi we sekka sehhukest rohtu kallada:

linna semed touka katti, keda wega korra ülles, ning panne selle paksu suppi sekka ni pailo salpetrid, et ta hästi solaseks lähheb; ehk kui polle salpetrid, siis panne ni pailo wutrioli-õlli segga, et ta hästi happuks lähheb. Sest suppist kalletakse ni pailo joma we sekka kui lammas hea melega wasto wõttab. — Kui lammas tedda agga mitte ei peaks joma, siis wõib temmale kolm ehk nelli kord päwas üks tassi täis sest suppist sisse anda; se sup peab agga siis wägga nat: tuk solane ehk happu ollema. — Se salpetri ehk wutrioli-õlli assemel wõib ka nattuke maarjajääd pandut sama.

Ühhe rammusa lambale wõib ka soont lasta. Ka klistirisi wõib nendel kolm ehk nelli kord päwas panna, sest selle peäl peab wägga wadetama, et lamba kõht ikka lahti on. Kui lammas ennam sittuda ei wõi, ehk on se sit liig kõwpa ning werrine, siis on temmal äkfine haigus ka jures, mis siis wägga tabbar on.

Äkkine haigus, ehk liigwerri.

S. 82. Se haigus wöttab wägga kermest ellaja ärra. Lammas, kes äkkist haigust saand, jääb seisma, ei sö egga mälletja ennam, köht saab tal üllespuhitud, tal on wägga kurb näggu, körwad on külmad, jallad ta hoiab seistes emale laiale, suust jookseb wahtu, ning se nattuke sit mis wälja tulleb, on körwa ja werrine; ta hingab wägga lühhidalt ning kermest (löötsutab kangeft), ning surreb wahhest jubba pole tunni pärrast, wahhest agga ka hiljamine. — Rammused, täwewerrega ellajad sawad piggem sedda haigust, kui sandit ja lahhad. —

Se haigus sünnib ennamast, kui lambad körspöllude peäl wägga pailo mahha jäänd wilja pead ning hüükfid söwad, ja keige ennam weel siis kui need pead ja hüükfed kässuma hakkand ning lehti on löönd. Saggele sawad lambad ka sui sedda haigust, kui neid ühhe waese karjama peält ühhe wägga lihawa karjama peäle wiakse ning södetakse. Wönni lammas juhtub wahhest, tallisel aial, ölgede seast paljo wilja pead leidma; se saab ka kergeft siis sedda äkkist haigust.

Üks tähhelpannelik ja murrelik lambrine wi selle pärrast omma karja mitte tühja köhhuga nisugguste körspöllude peäle, kus pailo wilja maas on ehk noor orras ennast saggel näitab, egga söda omma ellajud ka mitte wägga kaua sehhuksse tabara kohha peäl; waid temma södab omma lambad esste selle karjama ehk põlluma peäl, kus nemmad enne on willund käima, ning siis ta weel wiib neid nattukseks aiaks sehhuksse tabbara körspöllu peäle. Temma willutab omma lamabu ka kord korralt ja nattuke awalt ühhe lihawama karjama peäle; sest se on igga ellajal keigipiddi sureks sandidusseks, kui tedda ühhe sandi ellamisse seest järsko ühhe rohke, ehk ühhe rohke ellamisse seest järsko ühhe waese ellamisse siisse pannakse.

Ni pea kui sedda haigust ühhel lambal tunda on,

saab temmal kaelast ehk otsast soont lastud, ning poolteist kortri oõsa wõib petti pima sisse antud. Selle aõfemele wõib kolm kord pãwas antud sada: üks pool lodi klaubersalts ning üks terve loot salpeter we sees üllesfullatud; selle sekka wõib igga kord weel üks lusõfika tãis linna-seme õlli pandut sada. — Taggant pãraka solika seest wõtakse keik põllend sit ning tarretand werri sõrmega, ehk parrem ühhe kahhekorraõs muljotud sille pu-raaga, mis õlli ehk sõljega libbekõs kãstetud, wãlja (wata paragrahw 107). Se sit peab saggedast, nenda kui ta agga korjada jauab, wãlja wõetud sama. — Kõistõrid kaera-jahhu ning komelli-wõisedest, nattukse salpetri ehk sola ning õlliga, peawad saggedast antud sama.

Weel õppetakse, et lammas warsti haigusse hakatuse sees korra, külma we sisse peab heidetud sama; mis siis sedda haigust isõegid parrandab.

S ü s s i k o n n a k ö r w e t i s.

§. 84. Se haigus on wãgga arrolinne, ning ükspäinõs rammused lambad wõiwad tedda sada; temma näitab ennast seddawõisi: lammas jääb äkkõst seisma, ei sõ enam, lõõtsutab kangest; tal näitab kõhho sees wallu ollewad, ta keel on tumme sinnine, ta sõdda tõõsub wãgga piõõfõest ning wahhest polle sedda tundõgit, ta kõõht paõsub ülles ning kardab katsumist. Lammas watab omma külgede pole, külmetab, suust jõseb nattuke wahhust illa; tal näitab kange waew ning wallo ollewad, ta kangutab, kusõeb nattuke werd, ning lasõeb ka ninnast piõõsõt werd; ta kullub mahha ning surreb waggust ilma sure rabbamõõse ja sõrrutamõõse nenda kui pollekõs tal suurt waewa egga wallo olnõõgit. Se haigus on enamast jubba kahhe tunni sees lõõpend; wahhest tulleb sõrm agga ka mõnne pãwa pãrrast. — Selle haigusse jures õn wahhest ka ellaja nahk wãgga punnane, wimalkõs sinnine, ning sõrmede

wahhel pals ja kõwa tunda; ehk ta on ka willist täis, mis katti lõwad ning ühte santi wet wäljalastwad. Nahk lööb lihhasi lahti, jääb kuiwaks, lähheb musti lappisi täis ning kõrweb wimaks tükkis ärra. Kui sedda nahka katsutakse, siis ta ka al kirriseb nenda kui üks mahhajäänd kuiwand ussi kest; ennamast lähheb paljas pea nahk, agga keige ennam weel kõrwa nahk nisugguseks. Seddawisi turib se haigus pari päiwi. — Sehhukse haige lambale sünnib ka wahhest nisugguse ihhu kohha peäle kus willu ei kaswa, nenda kui rinna, kõhhu ning reide al, üks musta tippiga paise; se piisukenne must lap lähheb wimaks kord korralt suremaks; paise ümber sündiwad pailo piisukesi rubbisi. Wahhest jookseb selle paise sest pailo mädda wälja, ning siis lammas saab terweks; wahhest kõrweb agga se koht ärra, ning siis lammas sureb. — Enneminne kui need rubbid paiso ümber sündiwad, wõib üks spanspli-plaaster senna peäle panna; se teeb et se paise kermest mäddanama hakkab. Ka küpsetud sibbolad, raswane soe pudder ehk solamata sea rasu wõib peäle pandut sama, kui sedda plaastrid ei olle. — Lambal on selle haiguse jures wägga ummuses ja üllespuhutatand kõht, ning kanged kõhhuwallo. Temmale peab selle pärrast sagedast sehhukselistiri pandut sama, kui äkkise haiguse wasto antakse, mis segga agga weel nattuke juda-sitta panna wõib. — Wahhest sündiwad ka kele peäle piisukesed rubbid; nende seest jookseb üks kange ning sant mädda wessi, mis keik kele ning su iggemed ärrasööb, kui tedda mitte sagedast ühhe kange soolwega, mis solast ning salmiakust tehakse, hästi puhtaks ei pesta. — Lambrine peab sehhuksese haige lamba teiste terwede seast ärrawima, sest mitmed kartwad et se haigus, kui ta jubba hukka läinud, nenda et nahk ja keel jubba sant, ning rubbid külges on, teisest teise külge hakkab. — Sisse ei tea muud rohtu ühtegid anda, kui sagedast nattuke

salpetrid, ehk wutrioli-õlliga happuks tehtud wet, ning linna seme õlli, pea-tagga nenda sammoti kui äkkise haigusse jures. — Gehhufe solane linna-seme sup, kui werrefussemisse jures antakse, on ka siin wägga hea; sest antakse 4 ehk 5 kord päwas pis sukse tassi täwe. — Kui lammas mõnnel aial süa ei sa, siis peab temmal paksu, püli-jahhu suppi sisse kallutama. — Kui pea, kõrwa, kele ehk mu kohha külge paise ning we-kot sündind, siis peab se lahti leigatud ning wessi wälja lastud sama. Kui kele otsast nisuggune we-wil puhastakse, siis peab murret petama et lammas sedda santi wet sisse neelda ei sa. Need leigatud hawad sawad tuggewast ning saggedast selle kange soolwega, missest enne jubba rägiti, ehk weisse ning innimesse kusssega pestud. — Kui pea seddawisi paistetand ning we-kot pea ehk kele otsa sünnib, siis lammas kardab ka liga soja ning külma, ning jookseb saggel teiste seast ärra, et ta ennast ergu päwa, ehk külma eest warjenda saaks. Saksama lambrised nimetawad siis sedda haigust ka teistwisi, mis ma kele „sutõbbi“ olleks.

P e a - a i o h a i g u s .

S. 85. Noorde lammastel sünnib pallawa sui sees, kui päike wäggu ergust ja pallawast nende pea peäle paistab, pea-aiõ haigus. Mõnned arwawad et se haigus ka siis sünnib, kui nored lambad ennast liig pekswad ehk omma pea ühhegi kõrwa asja wasto ärralõwad; olgo se nüüd kuidas tahhes, lambrine wõib agga segidpärrest mõllematte asjade eest omma talled hoida. — Selle haigusse tundmissse tähhed on: lammas seisab kurwal ning peab pea maddalas; ots ning kõrwad on liig sojad, silmad on kinni ning jookswad saggedast wet; su on kuiw ning palla, ning kele peäl üks walge illa-kord; mõnnel käiwad wahhete wahhel wärristusse jonid (ehk wirad) läbbi ihhu, mõnni agga

wärriseb ka ühtejoni piisfifest, mis keige selgeminne uuldest ja kõrwadest nähha on; mõnned käiwad meletowisil kaksipiddi ning watawad ülletsõ taewa pole, mõnned jälle langewad mahha ning pannewad pea wasto maad.

Mi pea kui sedda haigust leitakse peab lambale otsast tuggewast soont lastud, ning igga pääw kolm kord üks werende loot salpedit, we sees sullatud, sisse antama. Pea peäle saab üks mitmekordses koggo pandut, külma we sees kastetud, linnane rättik seotud. Se rättik saab wägga saggedast külma wega, ehk we ja ädikaga kastetud, et temma ikka külmi seisaks. Kui jääd saja on, siis wõib sedda wet sellega weel öiete külmaks teha. — Wägga hea on kui warsti haigusse hakkatussega üks peo-pessa surune spanspli-plaaster, warsti pea tahha, kaela peäle pannakse; se wil peab agga seält (kukla) kohhalt enneminne habbena noaga wägga puhtaks ärraetud, ja se koht isse soja wega ehk ka winaga ärrapeetud sama. Kui üks plaaster mitte kahheksa tunniga we-willist ülles ei wea, siis wõetakse tedda ärra ning pannakse uus jälle peäle. Lambrine peab agga jubba esimesse aegas wahhel watama, kas sured willid jubba üllat on; kui ta sedda leiab, siis temma wõttab plaastri ärra, leiab piisfiste wahhede käredega need willid ka sinast lahti, et wessi wäljajookseb, ning panneb, siis küünla raswa linnase nartsakaga peäle; igga pääw saab uus raswu pandut, senni kui parrandab. — Kui se plaaster ei aitnud ehk tedda ka pandut ei olle, siis peab senni ikka, kuni se haigus turib, kastetud linnuste rättikutega lamba pea külmi petud, ning ka ikka korrapärrast salpeter sisse antud sama.

Ü m b e r k ä i m i n n e.

S. 86. Kui pea-aiõ haigust mitte öiete ei harrita, siis sünnib sest ümberkäimisse ehk lollidusse hai-

gus. — Lamba aio sisse sündiwad we:willid ussidega; need tewad tedda ni lolliks, ning tale nisuggust wallo, et ta karjast järrele jääb, ühtegid ei sö, lollist sia ja senna joseb, ning wimaks ühhe ehk teise külge peäle ümber hakkab käima. Selle haigusse jures ei aita mingid rohhi; keige parrem on et nisuggune lammas warsti, enneminne kui temma lahaks kiub, ärratap:petakse, sest temma lihha kolwab kül süa.

Mõnned löwad trokariga augo pea sisse, ning immewad ühhe seks ehitud rüstaga sedda wet aio seest wälja, agga wägga arro on se mis sel wiisil ter:weks saab. — Müüd hiljako õppetati ümberkäibia lam:bale, kahheksa päwa järrestikko, igga päaw faks kord wie ehk kue pippra:hüükse ossa (ehk 6 gran) penikes:seks tehtud rebbase rohtu, wega sisse anda. Sest polle minna ühtegid abbi leidnud, segid pärrast wõib lam:brine tedda ka katsuda.

Se haigus sünnib palja noorde lammastele; wägga arro on et temma weel sehhuksse lamba kallale kippub, kes ülle kahhe aasta wanna on. — Mõnned jätwad talledele ning aastaste lammastel pea lagge ning otsa niitmata, et päike ei wõi ni kangest kõrweta, kui pal:jast peat. Mõnned agga ussuvad, et ühhed kermesed ommad munnad lamba ninna sisse pannewad, ning et neist munnadest ussid sündiwad, ja et need ussid pea:aio sisse lähtwad, ning sest se suur we:wil sünnib. Nemmad pessewad nädalis faks kord terwede lam:maste ninnad, koirohho:ehk porsa:wega, kus nattuke ädikast ning sola jures on, ning arwawad et siis kermesed omma munnad senna ei panne. Weel teised ar:wawad et talledele ning nored lambad pailo ruggi:wilja sömissest ka sedda haigust sawad; nemmad ei söda omme nori lambud mitte ruggikõre:põllal, kus pailo päid maas on, egga anna ka mitte tinede lammastele ehk sehhuksstele, mis tallesti immetawad, ning weel wä:h:hem piisufuste tallestele, ruggi wilja süa. — Ka

wägga tuggewa söötmisfest sünnib se haigus, agga keige ennam ikka pailo wilja andmisfest.

Siin on nüüd mitmed arrud lambrisel antud, et ta parreminne selle haigusse eest omme lambu hoida wõiks, sest tedda ei wõi mitte parrandada; sedda ninna:peßsemist koirohhu:ehk porsa:wega ei maksa mitte ette wõtta, sest temma ei lö surest aitada.

U m b e k ö h t.

S. 87. Lammäs peab igga homingo, ni hästi sui kui talwe, jodetud sama, sest palja kuiwa toidust wõib temma köht umfeks minna. Agga ka mönnest teifest asjast wõib se haigus sündida. — Lammäs, kellel se haigus on, kangutab, agga sit ei tulle wälja; temma sötkub jalgadega, langeb saggele mahha ning kargab äkkist jälle ülles.

Lambrine peab warsti sörmega ehk pulgaga (wata 107mes paragrahwis) sitta wäljawõtma, ni kangelst kui ta ullatab. Siis ta annab lambale ka igga pole tunni pärrast klistiri, mis kaera jahust, kummellidest, pißfut solast, linna seme öllist ning juda:sittast tehtud on. Kui sedda juda:sitta umbest saja ei olle, siis wõib ta kül mahha jada. Sest klistirist wõib ka kolm ehk nellikord päwas, üks pißfuke tassit täis awalt, sisse antud sada. — Ka soont wõib lastud sada, kui lammäs rammus on ning se haigus mitte pea järge ei anna. — Kui need rohhud mitte kahhe päwaga ei aita, siis on kül ennamast üks teine haigus temma seltsis. Siis wõib lammastele ka klaubri:sool ehk inglis:sool antud sada.

Silma haigus (hal näht, walge näht).

S. 88. Wahhest juhtub se, et ahnu sömaga lamba silma sisse üks pißfuke rüggi kullkund; sedda tunneb lambrine siis, kui lammäs silma finni peab, ning sest filmast wet jookseb. Lambrine peab siis warsti

sedda silma kassinast lahti wõtma, ning sedda sisseluk-
kund heina-pibbre ehk muud rüggi ühhe penikesse, pehme
rättiko nurgaga tassafest wälja pühkima, ehk felega
wälja nolima; siis peab temma selle silma, mönne
korra päwas, puhta külma wega kastma, senni kui
tarwis on. — Polle lambrine agga sedda wigga
mitte warsti tähhele pannud, ning on se jubba mön-
ne päwa eest sündind, siis ta leiab et silma peäl üks
jäggu hal, ehk ka keik film jubba walge on. — Se
wigga sünnib ka wahhest ühhest napsust (ehk hobist),
mis silma pihta läinud. — Lambrine tehko siis warsti
se otsa sone lahti, mis haige silma pool on, ning lasko
seält nattuke werd. — Lamba su lae sees, warsti
iggeme ees otsas, on kaks pissufest auko, mis lihha
ning fondi wahbelt filmade jure lähtwad; neid lam-
brine otstigo ülles, ning pistko ühhe penikesse agga tug-
gewa kaste-heina kõrre selle augo sisse, mis haige sil-
ma pool on. Se kõrre peab agga umbest ni pitk olle-
ma, kui se wahhe, silma ning ninna augo wahhel,
sirgest mödetud, on; sest kui ta pitkem on, siis lähheb
ots silma sisse ning teeb wigga ullemaks. Selle pär-
rast peab lambrine se kõrre enneminne nenda pitkaks
leikama, ning tedda siis pissifest augo sisse pistma,
nenda et ta kuskil katti ei murra; kõrre ots ei tohhi
ka august wäljas olla, et lammas tedda felega wälja
tömmada ei sa. Mõnned päwad pärrast sedda on se
film jälle terwe.

Kui film weel wägga haige ei olle, ning ta peäl
alles pissufe hail märk nähha on, siis pistwad mõn-
ned ka kespaika sedda kõrwa, mis haige silma pool
on, ühhe augo, ning tömmawad selle läbbi ühhe wil-
last koggokertud nöri; sedda nööri peab jooktsja-ölliga
kastetud, ning igga päaw pissut ligutud sama, et ta
mitte augo sisse kinni ei kaswa, ning et mädda lah-
fest joosta wöib. Senni saab sel wisil se nöör sees
petud, kui silmal weel pissut wigga nähha on. Kõrs

ninna al aukus, teeb silma parreminne terweks, kui se nõör kõrwas.

Kui lambrine ei mõista sedda kõrt pista, ehk pistetud kõrs mõnne päwaga aitada ei tahha, nenda et se hal paik ifka suremaks ja walgemaks lähheb, siis temma puhhogo igga homingo ühhe sulle läbbi haige silma sisse, ühhe pole pähke: kore täwe ossa ühhegi neist rohtudest:

1) segga ühhe nattukse viete penikesseks jahhuks taugatud ehk kapitsetud krihwli, ni sammo pailo wägga penikse sukfruga.

2) Te ühhe werste kanna:munna otsa sisse üks piisfute auk, lasse minna walged wälja, toppi siis selle sissejäänd koltse sekka ni pailo penikest sola, kut agga sisse mahhub, ning segga sedda ühhe nõlaga ni hästi kui wõib; katta siis üks ehk paar poled munna:kored senna augo peäle, nenda et ta hästi maetud on; ning panne se munna siis terwiga viete tullise tuhha sisse, ning jätta tedda senna tunni aega ühhe pallawaks kõtud ahjo sees ollema et temma ärra ei jahtu. Saand se munna hästi ärraküpsend ning kõrwend, siis tauka ning öru tedda viete penikesseks.

3) Wõtta üks ümmargune tores tamme oks, lasse auko sisse, panne üks ehk kaks lodi sola senna auko ning wiis tamme puin peäle; põlleta siis sedda pu:juppi ni kaua kui üks must süüsi järke jääb, sedda purru katki, wõtta se sola kiwi, mis sa seest leiad, wälja, ning tauka ja öru tedda viete penikesseks.

Need rohhud sawad naddali päwad, ehk kui tarwis on, weel kauaminne silma puhhutud.

Lamba trawimine.

S. 89. Se haigus on kergest tunda: lambal on eesite loil näggu, ta nühhab wahhest taggumist otsa seinade wasto, wärriseb jalgadega kui tedda üllestösetakse, ning ta jallad löwad põlwest kõrwera kui tedda

äkkist nelja jalla peäle mahha pannakse; terwe lammas agga astub warsti toekalt feige nelja sirge jalgade peäle kui tedda mahha lastakse; haige lamba kõrwad on ikka ennam rippakil kui teistel, ta jääb ka isse ikka teiste järke; pärrastpool ta tagguminne ots hakkab käies ehk joostes, luida ta astub, sja ning sena pole kõikuma, nenda kui olleksid ta taggumissed jallad wiggased. Ta jookseb peatagga sel wisi kui hobbu trawib, mis läbbi siis sedda haigust ka trawimiseks hütakse. — Kui se haigus jubba kangeks läind, siis ta nühhab ning närrib omma willa taggumisse otsa ning feige ennamiste hanna peält ärra, ning wahhest ni liga, et ta nahha ka ärrawöttab ning need kohhad üsna werriseks teeb. Wimaiks temma ei wõi ennam viete käia, waid kuffub igga silmapill taggumisse otsaga mahha, nenda kui olleks ta ristlu katki lödud, ning ronnib siis kõhhuli maas. Mõnne lambale sünnib se haigus essimisse otsa peäle, mõnnel jälle mõllematte otste peäle, nenda et ta hopis wiggane on; ennamiste tulleb ta agga ikka taggumisse otsa kallale. Sedda haigust polle tännine weel üksid parrandand. Mõnned tapwad sehhukest lammast warsti, ennem kui ta wägga ärrakiddund, ning söwad tedda; mõnned teised agga keetwad tedda koerdele. Ennem kui lammas jubba jalgade peäl kõikuma hakkab, ei sünni lammast mitte tappa, sest siis saab sest haigussest õiget, selget arro.

Se haigus peab wannadest lammastest noorde peäle käima; selle pärrast kardetakse tedda liga, ning ei kaswetada mitte sedda talle järaks, kelle emma ehk isä trawimisega ärrasurnd, waid tehakse oinaks; sest ühhest järast sawad pailo emmalambud karratud ning sündiwad pailo tallest; kui siis selle jära sees se wigga on, siis pailo talled sawad sedda ka. Selle pärrast on se ka lambrise kord, ni pailo kui temma teab ning wõib, selle eest murret piddada, et temma härra mitte

teadmatta nisugguse karja seast järäd ehk lambad ei östa, kus seas nisuggust haigust kuultakse ollewad.

U d d a r a p a i s t e t u s .

§. 90. Se wigga sünnib wahhest mõnne emma-
lambal, warsti talle sündimisse järrel. Uddara sisse,
wahhel agga ka ühhe ainokse nissa sisse sündiwad
kõrwad sõlmid (ehk juppid), mis mäddanama läht-
wad ning suurt waewa tewad, kui neid ärralahutada
ei sa. — Kui üks rammus lammäs weel üllearro
tuggewa toido otsas on, siis on temmal ni pailo pima,
et se piisuke nõoder tal sedda keik wälja immeda ei
jaua, ning siis lähheb se piim, mis wägga rohkest
üllejäab, happuks ning põlleb ärra; selle läbbi sündi-
wad siis need sõlmid, mis wimaks, kui neid ei lah-
hutada, wälja-mäddanewad, ehk ka uddara tükkis är-
ramäändawad. Keige ennam agga leitakse sedda wigga
sehhuksste lammaste seast, mis pailo kartuhwlidega ehk
wina-pragaga södetakse. — Üks rummal haigus on
se ikka, sest temma teeb ennamast igga kord nissa
uenda wiggaseks, et se ilmaõgit ennam pima ei anna.
— Selle polest on lambrise kord, et ta essimisse nel-
ja ehk wie päwa sees pärrast talle sündimist, murrega
järrele watab, kas tal emma nissad tühjaks immeb;
ning kui ta wägga pailo pima leiab, et ta sedda wäl-
ja lüpsab, ehk teiste waeste tallestele immetab. Lam-
brine peab ka siis murrega ja sagedast pima mahha
lüpsma, kui uddar jubba palla ning paistetand on,
sest tal ei imme heal meel sedda põllend pima. —
Mõnne wägga rammuse lambal on jubba enne talle-
teggemist ni pailo pima, et ta waewa teeb; leiab lam-
brine sedda, siis peab ta ikka nattukse mahha lüpsma.

Esste wõib neid sõlmisfi ehk paistid weel ärra
lahutada, kui neid igga päwa mitto kord märitakse,
sibbulatega pruniks praetud wõiga, ehk parrem weel

ühhe salwiga, mis althee-salwist ning loorberi-salwist kokko seggatud on. Lambale wõib ka igga pääw paar korda nattukse klaubersaltsi (üks kwent awalt) sisse anda. — On agga segidpärast uddara sisse mädada sündind, siis peab nende pehme, küpse mädakoh-tade peäle augud sisse leigatud ja mädada piisikest wälja muljotud sama. Lambrine ei pea leikamisse jures koggoniste mitte kartma egga sedda augo wägga piisufeks jätma, mis santi teeb; üks tolli pitkune, ehk kui tarwis on ka weel surem haaw ei te waewa ühtegi; pitkemaks agga ei tohi se auk tehtud sada mitte, kui se pehme mädakoh isse on. Ni pailo agga wõib lambrine wadata, et ta leikamisse jures suri werresoni hoiab; wägga piisufekstest polle uddara peäl hoida, se nattuke werre jooksminne mis nendest sünnib, on piggem headusfeks. Hawade sisse ja peäle saab terpentini-salw märitud; kui uddar ning hawa kohhad jubba pehmed ning mädast üsna puhtad on, siis wõib basilikum-salwi prugita.

S t o r b u t.

S. 91. Kui wägga rohkest kartuhwliid södetakse, sünnib lammastel wahhest se haigus et nende hamba iggemed hirmsast haisema ning mädadanama lähtwad. Hambad löwad wimaks lahti ning kukkuwad wälja, kui se haigus öiete tiggeks läind. Sehhuksed lambad peawad isseärranis petud ning ka wiljaga södetud sama, sest heino nemmad ei sa suresti sisse. Nende hamba iggemed peawad kaks kord päwas ühhe pehme harjaga ehk ka pehme takku toppiga pestud sama nende rohtudega:

sullata ühhe naela (se on kortri ośa) we sees, üks loot maarjajiläd ning üks loot sinni-kiwwi. —

Weel parrem on we sees sullatud floorkalk.

K a t t i m u r i u d j a l g .

S. 92. Wahhest murrab lammaš kartsa wahhel, ehk mu wiſi peäl omma jalla katti. On se kont üllal reies pakſu lihha sees katti, ſiis on parrem et lammaš warſti tappetakſe; kui agga alluminne ſeäre kont katti lainud, ſiis ſaab ſedda jälle parrandada.

Lambrine peab ſedda kattist konti kennasti omma aſſemele pannema ning need otsad kokko paſſima (ſün- nitama), ſiis temma niddub ſelle kattise kohha ümber ühhe käre laiufe ning küünra pitkufe linnuſe nartsaka, kaſtab ſedda tuggewaſt ädika ja winaga märjaks, ning panneb ſiis weel ſelle peäle nelli piſſukeſt, ſörme lai- uſt ning nelja tolli pitkuſt, ſilledat, õhukeſt pilbaſt, nenda et igga külje peäl üks ſehhuke pilbaſ ſaab, ning ſeub ſiis tuggewaſt ühhe paela ümber, nenda et keik wiſſiſt ſeiſab. Wägga üllearro tuggewaſt ei pea ſe jalg agga ka mitte ſeotud ollema, ſeſt ſelle läbbi wöib ſe alluminne jäggu jalga paiſetama ning mäddale min- na. — Wägga murrega peab ſelle peäl wadetama et ſe jalg ſirgeſt ja omma kohha peäl ſaab ſeotud. — Siis lambrine panneb ſe lamba ühte rahhulſte paika ükſi ſeiſma, ning leotab igga pääw mitto kord ſe ſeo- tud kohha nenda, et ta ikka nahhani läbbi ja läbbi märg ſeiſab, ühhe ſeggaduſſega, miſ winaſt, ädikast ja weeſt tehtud on; igga ühheſt neiſt aſjuſt wöetakſe ühhe ühheſugguſe jäo, ning ſeggatakſe ſiis kokko. Lam- brine peab ka ikka järgewatama, et ſe ümberneotud rie ning need pilpad mitte lahti ei peäſe, waid ikka ühhe arro peäl wagguſi kinni ſeiſwad. Nelja näddali pärraſt wöib neiſu pilpu ümbert ärra wötta, ſe linnune rie agga peab weel paar näddalid (agga kaſtmatta) ümberſeiſma.

Reſ tahhab wöib ka, wina ja ädika aſſemel, ſel- lega leotada, ſe rohhi peab agga ka üſna kül- m olla: wötta leppa lehti (olgo kuiwad ehk tored), ſeda

neid ädikaga hästi, muljo siis sedda ädikast wälja ning panne temma sekka nattukest salmiaku.

T a l l e - l o n k a m i n n e.

§. 93. Kui immejad emmalambad wägga wäg-gewalt kaswand heino, kui on walge härjepä ning mönni mu weel, üllearro rohkest sawad, siis peawad talled sedda haigust sama. — Agga külmaft tulest, mis läbbi talli kangest weab, ning weel keige ennam üllearro soja, ummukse lauda läbbi sünnib ka se haigus. talledele. Kui wannu lambu alletand, tolmuste heindega, ehk nisuggusteiga mis nöggo ning so-ma peält wõetud on, södetakse, siis talled sawad ka sedda lonka-mist. — Selle haigusse tundmisse märgid on: tallel jääb esüte üks jalg, ning siis kord korralt keik jallad, kangeks; wimaks ta ei wõi ennam üllestauستا, egga ka mitte püsti seista, kui tedda kül ka üllestõsteti. Tal weab ennast kõwera kokko; kõht on temmal ka umbe; mönnel sündiwad ka piisufesed paised põhwede ja labbalude peäle. Gehhuke tal ei wõi mitte üksi emma al immeda, selle pärrast peab lambrine tedda kuus kord päwaks immetama, ning sedda ka homin-gust viete warra ja õhtust viete hilja teggema, et tem-ma mitte nalga ei surre. — Kui tail wägga see on, siis peab tedda nenda jahhutama et külmi tuul tallede peäle ei käi. Talli peab ifka nenda jahhutama, et ta Romüri termometri järrel 8 ehk 10 gradi soja peab, haigusse ajal agga liggi 15 gradi.

Kui se haigus nähha on, siis antakse keik lam-mastele mis tallest immetawad, igga päwa taggant korra sola, ning selle sekka sadda lamba peäle üks we-rend nael klaubersalts. — Talled sawad mitmesug-guse rohuga ning mitme wiisi peäl arstitud; ühhel aitab üks, teisel teine rohhi parreminne, selle pärrast sawad siin ka mitmesuggused üllespandut:

1) Wõtta üks peo täis kummellid ning üks kam-

malu täis tuhka, keda sedda pari tobi wega, ning kalla süis weel ni pailo külma wet jure, kui tarwis on et ühhe talle süise panna ja pesta wöib. Kui üks kah- heksme ehk kümne tobine wain polele täis on, süis on küllaks. — Kui se wessi ärrajahtund*), süis pesse sedda talle mõnned minnutid seal sees; süis panne tedda soja sõnniku ehk sõja wiltse ride süise, nenda et ta pea lahti on ning temma lahkest hingada saab. Nenda seisku tal süis paar tundi waggust. — Sel wisil pesse sedda talle süis 3 ehk 4 päwa, kaks ehk kolm kord päwaks. — Kes selle pessemisega teggu piddada ei tahha, se katsugo teist wisi:

2) Segga ühhe pole tobi kange wina, ehk piritu- suse sekka poolteist lodi kamwora, 4 ehk 5 lodi ter- pentini ölli ning wie lodi oõsa wenne sepi. Kes tah- hab ning kellel on, wöib senna sekka weel ühhe pole lodi kantaridi-pulbrit panna. Se kamwor ning wenne seep tulleb enneminne katti taukada ning süis se wiin nattu ke awalt jure seggada, nenda et keif üsna sulla on**). — Saand se seddawisi walmis tehtud, süis pesse ja öruta sedda hästi ees labbalude, ning kui taggumised jallad ka kanged on, ka tagga ristlu ning kangede jalgade peäle, kaks kord päwaks. Süis panne sedda talle ühhe tunni aiaks soja sõnniku süise. On se tal agga weel jalgade peäl tuggew ning ei tahha sõnniku al seissta, süis wöib selle pestud kohha ülle üks pakõ wilne nartsakas pandut sada.

Nisugguse pessemise kõrwas peab agga ka üks neist alla kirjutud rohtudest süise antama, kui on:

*) Mõnned pruufwad tedda üsna külmalt, mõnned agga leigelt. Talled petakse 5 ehk 6 minnutit selle sees.

***) Se rohhi peab hästi korgitud puddeliga talwe sõn- niko sees petud sama, et ta külm ep olleks. Enneminne kui taga pestakse, peab tedda ifka hästi seggama. Naisata ei tohhi sedda rohtu mitte, sest ta on kallis; ühhest pudeli täwest saab kahhe talle parrandamisets küü.

a) Wõtta 4 lodi arnika-vitsed ning 2 lodi baldriani ehk kalmusse jured, kalla selle peäle üks toop ning üks korter tullist kewa wet, lasse sedda ühhe kinni kaetud riista sees (keige parrem tekannu sees) üks tund sojas kohhas seista; muljo siis sedda wet ühhe ti h he linnuse ride läbbi; jägga ühhe möduga sedda läbbikurnatud wet 12-neks jäüks, ning anna igga nelja tunni pärrast (3 kord päwas) üks jäggo sisse, senni kui tedda on. Kes tahhab, wõib ka igga nisugguse arnika-we jäuga üks piisuke noa otsa täis penikesseks taugatud wäwliid, ehk parrem wäwli-vitsed sisse anda, sest se on hea kül. — Se rohhi kolwab möllemä pessemisse wiiside, ni hästi No. 1-he kui No. 2-he jure; temma peab agga warsti pärrast pessemist sisse antud sama, ehk warsti enne sedda. —

b) Lasse aptekis tehha ühhed piisukesed, herne surused pillid, juda-sittast; igga pilli jäüks pannakse agga üks pool gran kalomel ning üks gran kamwor selle juda-sitta sekka. — Reist anna kolm päwa läbbi, igga homingo ning öhtu üks pil sisse. Hakka tal sest weel mitte passandama, siis wõib neljat ning wiet päwa sees weel anda; hakkab tal agga jubba enneminne, essimisest ehk teisest pillist passandama, siis peab pilli andminne warsti seisma jäma, ning selle assemel igga päaw, senni kui parrandamist leitakse, kaks gran kamprit, sulkfroga penikesseks örutud, sisseantud sama. Igga pilli ning igga kampri-pulbri kõrwa saab üks lusika täis sest arnika weest antud, misest jubba kirjoti. — Wata weel S. 112. —

Wägga piisukesed nõddrad talled sawad ennamast kahhest pillist kül; nisuggustel wõib lambrine piggem nattuke soja we sees sullatud klaubersalts, piisut poomölliga sisse anda, kui nende kõhhud selle haigusse jures umfed on; igga tallele antakse üks piisuke kuhjaga telusika täis klaubersalts ning kaks telusika täit

poom:õlli; üllesedda antatse siis arnika:wega sedda kampri:pulbrit, kuida õppetati. —

Kui agga lambrine neid pillisi isse tehha tahhab, siis temma wõtko ühhe warrese:munna õssa head sepi *), sötkugo ühhe mõrsri sees sedda diete pehmeks, ning seggago ja sötkugo wägga murrega senna sisse pool kwent kalomel ning üks kwent kamwora. Mõllemad peawad agga enneminne wägga penikesseks õrutud ollema. Kui need rohud wägga hästi selle sebiga segatud on, siis lambrine wõtko sedda tainast mõrsrist wälja, ning rulligo tedda ühhe silleda laua peäl kättega, ühheks herne jammuseks nõriks, siis leigako temma noaga sedda nõri 60:neks ühhesuggusteks jaggudeks. Agga ühhe nisugguse jäu teeb temma siis sõrmede wahhel ümmarguseks ning panneb neid siis ühhe lasti sisse, kus nattuke wääwli:õitsid sees on, et pillid koggo hakkata ei wõi. — Kui sedda pilli tainast nõriks rullitakse, siis peab selle laua peäle ka nattuke wääwli:õitsed ripputud sama, et se tainas külge ei hakka. On se tainas wägga kõwwa, siis pango kuida tarwis on paar tilka wet peäle ning sötkugo sellega uest läbbi; on ta agga nappi sebi läbbi abbras, siis wõib weel sepi sekka panna, agga ikka nenda et need pillid mitte pailo suremaks ei lähhe kui herved; on se tainas wägga pehme, siis wõib piisut wääwli:õitsid ehk nissu püli:jahho sekka panna. Sedda kauaminne nisuggust pilli:tainast sötkutakse, sedda sitkemaks ning parremaks temma lähheb; kunni ta weel ümber nuia ning mõrsri hakkab, fenni on ta weel pehme; kui ta agga ennam mõrsri egga kää otsa ei hakka, ning ommeti pehme ja sitke on, siis on ta parras. — Se laes, kus sees neid pillisi petakse, peab sea kusse:põiega ehk wahhatud papriga kinni seotud ollema, et se kamwor mitte ärra

*) Sest juda:sittaga sa temma ommeti toima mitte. Parrem wõib selle arnika:we sekka piisut sedda juda sitta pandud sama. —

ei hinga. — Need pillid kolbamad selle teise pesse-
misewisi (No. 2.) kõrwa keige parreminne, ning ai-
tawad hästi.

d) Segga ühhe jao terpentini ölli, kolme jao wega,
ning anna kolme päwa läbbi, igga homingo enne sööt-
mist piisukse lusfika täwe sisse. Sedda wöid sa ka
teiste terwede talledele warruks sisse anda. Se rohhi
peab agga sisse-andmisse aeg hästi seggatud ollema.

e) Segga penikesseks taugatud rabarber, magnesia
ning klaubersalts, ning anna seit kolm päwa läbbi,
iggal päwal kaks kord üks telusfika täis sisse; muidogit
nattuke wega.

g) Paar päiwi järriustus antakse üks lusfika täis
poom-ölli sisse.

h) Tallestel, kes selle haigusse jures weel ühhe
santi pääsaga on, antakse mõnned päwad läbbi, iggas
päwas kaks kord üks noa otsa täis magnesia sisse.

Need talled mis warrakult, Joulote ümber sün-
diwad ei sa surest sedda haigust; keige ennam agga
sawad need tedda, kes hiljako, küünla-kuus ehk pärrast-
pool sündiwad. — Need talled mis omma õige ram-
mu sees on, sawad kergeminne terweks kui need mis
üllearro rammused on; need agga, mis sandid on, on
keige raskeamad parrandada.

Piim talle mao sees ärrahapnend, ning selle läbbi umne kõht.

§. 94. Kui emmalambad winaprafaga ehk paila
kartuhwliwidega södetakse, siis on nendel nisuggune saint
piim mis wahhest talle kõhtus ärrahapneb ning sureks
kõrwaks juustu tükkiks koggotarretab. Selle läbbi
surreb se waene tal siis mõnne päwa pärrast ärra,
kui rohhud tedda ei aita. — Nisugguse surnud talle
mao seest leitakse, kui tedda üllesleigati, ühhe sõrme
suruse, wahhest agga wähhema ehk weel surema juustu-
juppi. — Se haigus on tunda seddawisi: piisuke
tal jääb kurwaks, ei tahha ennam immeda, kangutab

saggedast ning karjub selle jures häddatse hälega, agga sattu surest ühtegid, sest temma köht on wägga umne. Mõnni lõotsutab ka ning mõnnel on kõhhu:allune ja küljed ifka higgised.

Ni pea kui agga lambrine leiab et ükskit tal sed: dawisi kargutab, peab ta warsti temmale sisse andma: üks pool solotnik klaubersalts (lusika täwe soja we sees sullatud), ühhe pole lusika täwe poom-õlliga. Sedda wõib kolm päwa läbbi igga homingo anda, ehk senni kui tal passandama hakkab, sest siis ei wõi enam sedda rohtu anda. Ka piisufes sed kiistirid wõiwad sagedast pandut sada, agga ifka mele ja mõistusfega.

— Parrem on kui lambrine neid haigi tallest siis mitte emmade al ei immeta, waid nendele senni kui naad üsna haiged on, toiduks ühte suppi sagedast sisse annab, agga mitte enam kui temma arwata wõib et nemmad emmade käest pima ollekjüd saand. Sedda suppi tehakse sel wiisil: keda üks toop wet ühhe piisufuse peo täwe kummelidega paar korda ülles, kurna siis sedda wet ride läbbi wälja, ning panne temma sisse ni pailo nisso päli: jahhu kui ühheks paksums suppiks tarwis lähheb; se peab agga siis weel sullaks ke: detud sama. Sedda peq agga mitte ühhekorraga pailo keetma, sest temma lähheb nobbest happuks, ning siis temma ei kolba koggoniste. Sisse:andmise jures ei pea se sup ka mitte wägga külm ollema. — Kes agga ommad haiged talled emma al immetada tahhab, ehk neid pimaga lakkutab, peab igga tallele kaks kord pä: waks ühhe piisufuse noa:otsa täwe magnesia ning ühhe telusika täwe suktrud pimaga sisse andma. Wannadel peab sel aial sagedast sola antud sama, kus penikes: seks tehtud kriti seas on.

Kui lambad head kuwa toito sawad, ning wina: praka nendel ialge ei anta, siis polle ka sedda haigust surest tallede seas leida. Kui agga heino ni nappist on, et wina: praga sulp aitama peab, siis lambrine

pango ikka sola senna sekka, nenda kui jubba eespool õppetud on, ning hoidko et talled mitte selle happu sulbi liggi ei sa. — On se haigus jubba tallede seas nähha, ning sawad wannad ka praka, siis wõib talledele nädalis kaks kord piisut märjaks leotud kaerajahu, kus penikeseks taugatud walged kriti, sola ning piisut klaubersaltsi seas on, anda. Sola ja klaubersaltsi andmisel peab agga ikka arro peäl ollema, sest pailo andminne teeb talledele sured haigusfed. Kui talled jubba 6 ehk 8 nädalid wannad on; siis polle sedda tarwis nenda saggel anda, sest siis nemmad ei sa ennam sedda pima-többe.

Kui emmalambad winapraka koggoniste, ning ka kartuhwolid üllearro pailo ei sa, siis polle ka tarwis tallestele sola warruks ette anda, sest sola andminne teeb terwede, piisufeste talledele piggem pahha kui head.

M u s t, k ä r n a n e s u.

§. 95. Talled, ning mõnne korra ka wannad lambad, sawad wahhel su ja ninna ümber ühte kärna, mis mustaks suuks hütakse. — Saab se kärn' ühhe salwiga, mis püssi-rohust ning poom-õllist tehtud on, igga pääw korda kaks märitud, siis ta kaub pea ärra.

Purra mega seggatud kolwab ka püssi-rohhu salwi asfemele.

Ka kange sinnikiwii-wega wõib sedda kärna saggel pesta, ning ta kaub ärra.

Willid talle su sees.

§. 96. Talled sawad mõnne korra su sisse ühed piisufesfed willid; wahhest on su sehhuksi kurguni täis. Se tal ei sa nende willidega immeda, selle pärast peab lambrine pima temma suhhu lüpsma ehk sulle läbbi sisse lastma, et temma nalga ei surre.

Selle haigusse wasto aitab:

2 lodi walget witrioni sullata

ühhe ehk kahhe lusika täwe we sees, panne
siis 4 lusika täit met senna selka, ja mä-
ri sedda ühhe pehme sullega sagedast talle suhhu, hai-
gede kohtade peäle. Sest rohhust saab kahhe tallele
küllaks.

Walge witrioni assemel wõib ka purra wõtta.

Nõddra talle üllearro paks, röötsakas köht.

S. 97. Tallede seast, mis jubba ülle kwe näddali
käiwad, on wahhest ühhed pissemad, wätimad talled
leida, kellel üllearro sured, jämmed köhhud on. Ni-
suggused ei siggi egga kaswa ilmalgid hästi, ning sur-
rewad. wimaks ikka ühhe ehk teise haigussega ärra.
Mendel polle esste muud wigga kui mao-nõddrus; kui
sedda aidatud saab, siis nende suur köht kaub aega-
mõda ärra, ning nemmad ellawad jälle priskeste.

Üks hea rohhi selle jures on, kange ubba-lehhe
kedus, mis segga weel rohhelist witrioni pandut on.
Kahhe naela (se on rohke pool toop) kedusse siisse sul-
latakse kaks lodi rohhelist witrioni; sest antakse siis
igga homingo üks hea lusika täis siisse. Se rohhi
saab ühhe ku aega, ehk kui tarwis on kauamine an-
tud, senni kui suur köht ärrakaddund. Üllesedda peab
se tal agga ka ikka hästi süa sama.

Mõnnel tallel sünnib ka seest suur köht, et tem-
ma emmal wägga warra piim ärralõppend; sehhuks
peab lambrine ka lehma pimaga immetama, agga mitte
warsti selle rohhu ees, egga ka mitte warsti selle järke.

Paelus, ehk piif.

S. 98. Misest se haigus sünnib, polle weel
biete selgest teada. Arwata wõib et ta ummukse tal-
lis, kange sõnniku haisust, ning ka wina-praga ehk san-
tide, tolmuste heinde sõotmisest, sünnib. — Pissukste,

pari nädaliste talleste jures, peab se haigus ennast seddawisi wäljanäitama: tal hakkab äkkist lonkama, temmal käiwad kanged, järsud wärristusfed (kramp) peäl; ta köht on wahhel järrel, wahhel jälle umne; ta jääb kurwale, lähheb ikka lahhamaks, senni kui ta wimaks, üsna rammuta, ärrasurreb. Se haigus peab piisufste tallestel lonkamisse haigussega seltsis käima. Mõnnel tallel lähheb lonkamisse haigus parramaks ning temma näitab ühhe tükki aega üsna terwe ollad, seisab agga ikka lahham ja wähhem kui teine, mis tõeste terwe on. Kui tallest kerrwade karjama peäle lastakse, siis jäwad mõnned neist haigedest üsna terweks. Ennamast on agga nisuggune parrandaminne tühhine, ning keige ennam siis weel, kui nemmad kaua tallis seiswad ning mitte werste rohho peäle ei sa. Naad hakkawad jälle kurwaks ning lahhamaks minnema, ei sö wahhest ühtegid, wahhest jälle üllearro himmoga; wärristusfed ning krambid käiwad jälle peäl. Nendel on wahhest köht järrel, wahhest umne; nende silmad jäwad tummeks, wessifeks, ning nende ümber sünnib üks piisuke kärn; wimaks on nemmad hopis pinmed, ning siis polle surm ennam kugel. — Sehhukste tallede seest, mis esimisse haigusse sisse surrid, on, kui wägga murrega otsitud, ühhed wägga penikesfed, pittad, lõnga-suggused ussid leitud; nende seest agga mis teise forrase haigussega surrid, leiti jubba warsti mitme küünra pitkused walged ussid, mis jämme öllekõrre laiused olnud. — Sedda ussi peab nüüd rohtodega tappetud ning siis passandamisega wälja katsutud sama, sest muido tal ei sa terweks.

Sedda pael-ussitõbbe ollen minna isse näind, ning ollen ka temma wasto rohtu leidnud; et siis iggäüks ka sedda katsuda ning head tunda wõiks, annan ma omma tähhelpannemist selgeste üllesse. Kolme, nelja kuuse tallede seas, kes jubba emmade alt ärra wõetud ollid ning karjamaal käisid, jäid mõnned piisut lah-

hamaks, ja nendel käisid ühed äkkised wärristusjed ehk krambid peäl. Nisuggused krambid ollid päwas paar korda nähha, wahhest agga mõnne päwa sees koggoniste. — Paar nädali pärrast sündis ennamast keif karjale üks kärn ümber filmade, mõnnel ennam, mõnnel wähhem; seddamõda josis nende filmad siis ka wet. Mitmed talled jäggid lahhamaks, said sure mao, ning ollid wahhest passal, wahhest ummuses. — Pim- meks agga ei jäänd mitte üks ainomas, mis kül fest sündida wõis, et ma nende kõrwade läbbi, nenda kui filma-haigusse jures õppetud on, ühhe nöri weddada, ning nende filmad kaks kord päwas külma wega pesta lasšin. — Essimiste talleste sees, mis ärrasurrid, leidsin minna soolde sihhelmeste külgede wastust ühhed penikesed lõngasuggused ussid; nendel agga, mis kaua- minne kuddund ollid ning pärrastpool wiimse otsa peäl surrid, ollid mao sees sured, mõnne sülla pitkused, en- nast ferrase koggokerrind ussid. Gehhuke us on üsna ühhe ahtusse paela näggo, temma on walge ja laia- kas, misfest temma siis ka pael-ussiks hütakse. Neid on kahte suggu, ni hästi innimeste kui ka tallede sees; üks suggu neist kaswab nenda laiaks kui üks penike kirjutamisse fulg jämmuti on, teine agga on peatagga korra laiem, nenda et temma laius pole tolli liggi tulleb. Mõnne surnu talle sees olli peatagga wähhitse rusiko surune kerra neid ussi; nisugguse talle sees, mis jubba rohtu olli sanud, ollid nemmad surnud ning poolmaddand. — Kui se kärn filma ümber sün- nib, ning sedda tunnistab ja näitab et talledel pael- ussi-wigga on, siis peab lambrine warsti neid rohtusi andma mis alla-kirjutud on, fest kui tal jubba ram- muta ning us liig sureks kaswand, siis ei tahha roh- hud ennam surest aitada, waid paljo surrewad ärra. Lambrine peab, kui ükskid tal surnud on, sedda warsti üllesleikama, ning mao ja soolde sees järge watama,

nenda kui ka teist süsiflonda; temma saab siis haigustel selgemat arro.

Se rohhi, pael-ussi wasto, teggin ja andsin ma seddawisi:

wõtta kolm lodi inglisis-madertinna, te sedda tulle peäl ühhe raud koosta sees sullaks, kalla siis warsti üks loot ellawat hõbedat selle sekka, ning liguta tedda fenni ühhe pesufukse pulgaga hästi, kui ta jubba paksuks lähheb. Se ellaw hõbbe peab warsti, ni pea kui agga tinna sulla on, jure kallatud, ning teif rutto tulle peält ärra wõetud sama, sest kui ellaw hõbbe pailo soja saab siis ta kaub ühhe suitsoga ärra. — Saand se koggosullatud tinna ärrajahund, siis tauka tedda ühhe wassmõrsri sees penikesseks, ning siis panne tedda kiwimõrsri sisse, nelja lodi katki purrutud sukru*) sekka; öru siis sedda viete ja viete penikesseks ning jägga tedda 32 jäuks, nenda et igga jäggo üks kwent sest koggoseggatud pulbrist peab. — Homingo, tunni aega enne söötmist, ning õhtu, ka enne söötmist, antakse siis igga haige tallele üks nisuggune pulbri-jäggu, lusika täwe paksu me: ehk sirupiga sisse**). Warsti pärrast sedda antakse ka igga ühhel neist haigest talledest, kolme ehk nelja lusika-täwe ossa ühhest kangest kedussest, mis toompu-koordest ning sõnnajalla-juurdest tehtud on, sisse. — Saand seddawisi se rohhi kaks ehk kolm päwa läbbi antud, ning polle tal mitte wägga passal, siis antakse temmale üks loot klaubri sola ehk inglisi sola, soja we sees sullatud, ühhe lusika täwe

*) Ilma sukkruta ei lähhe se tinna mitte viete penikesseks. Rahhest lodist sukkrust saaks ka küllaks, kui agga lambrisel hea kaal ja mõistus on, et ta nenda jäggab et igga jäuße 45 gran sest pulbrist tulleb.

***) Kes sedda rohku sisse annab, peab meles pidama et siin wannematte talledest rägitud on, sest need mis noremad ning wähhemad on, peawad ka wähheminne rohku sama, kas üks ainus pulber päwas.

poom-õlliga. Kui se nelja tunni ehk ka pole päwa sees talle weel passale polle teinud, siis peab taal weel nende soladest antud sama. Ennamiste tullemad selle passandamisega ussi tükkid wälja, mõnned on küünra pitkused, mõnned pitkemad ning mõnned ka lühhemad; lambrine leiab neid tükkisi, kui naad surede ussides ollid, mitto kord siis karjamaalt maast. Peaks agga mõnne tallel ussi ots taggand rippakil wäljas ollema, siis lambrine peab tedda, pulga peäle ferridas, piisikest wälja tõmmama. Kui tallele agga warsti haigusse hakkatussega sedda rohtu anti, siis ei näita ussid ennast nenda passa seest wälja mitte, sest naad on siis alles wägga penikesed, ning maos katki purrutud. Paar päwi pärast sedda passandamist, pannakse weel igga tallele kolm kord päwaks üks piisuke klistir. Pärast sedda peab neid talle si paari nädali aega hästi södetama, ning neile ka sest rohhust siisse antama, missest 97mes paragraphwis kirjutud on, et nemmad jälle rammu saaksid. Kes tahhab wöib ka sest rohhust anda, missest siin 99mas paragrahwis kirjutakse.

Sedda wöib 74ja ning 79ma paragrahwi kõrwa arwata.

§. 99. Se rohhi on wetöbbe wasto wägga hea: panne 8 tobi we sekka üks ja üks pool naela penikesseks leigatud ubba-lehti, ning kaks head peo täit tuhka; keda sedda tunni aega wähhitse tulle peäl, ühhe piisukse, kaetud katla sees; panne siis senna sekka pool naela koirohto ning keda weel mõnned minnutid, siis wötta tulle peält ärra ning lasse kane al jahtuda. — Kui sada on, siis wöid ja warsti ubba-lehtedega ka põdummalud ning entsiani juri, igga ühhest werende naela, ning pärast koirohtudega seltsis, ühhe werendi naela kalmusse-juri senna kedusse sekka panna; siis agga polle ennam ubba-lehti tarwis kui üks nael, ning koi-rohtusi werendi naela. — Kui keetmisse aega se wessi wägga ärrakeeb, siis kalla ikka nattuke soja wet.

jure, nenda et sa pärrast nelja tobi ossa sedda weddelt kedust saad. — Kui se kedus jahtund on, siis muljo tedda ühhe tihhe ride läbbi wälja; mööda weddel järge, ning panne siis seddamöda uut wet rohtude peäle kuida tarwis on, et ue pole tunnise keetmisse järrel ühtefoggo kuus topi weddelat kedust saaks. On se essiminne kedus siis nüüd nelli topi, siis kalla kolm topi selget wet uest nende rohtude peäle, ning lasse sedda pole tunni piisikest keda. Saand temma siis piisut jahtund, siis kalla tedda ühhe wissti, tihhe ridest kottikse sisse, ning muljo sedda weddelt kahhe, sülla piikuse laua wahhel, kelle teised otsad kofko seotud on, tuggewaste wälja. Kui ennam märga wälja ei tulle siis winna se paks kotti seest ärra, ning kalla se kahhe tobi ossa weddelat, mis seält wäljamuljoti, teise nelja tobi sekka; selle kue tobi kedusse jure segga siis weel ühhe tobi kanget wina, ning hoia tedda siis wisstist kinni korgitud kruside ehk puddelide sees, ühhe külma kohha peäl. Talwe peab sedda rohtu nisugguse keldri pandama, kus temma ärra ei külmata. Sui sojaga, ehk kui pailo lambud haiged ei olle, peab hoxis wäheminne kedetud sama, et ta hukka ei lähhe. — Kui sedda pruukida tahhetse, siis saab enneminne igga ühhe tobi nisugguse kedusse sisse weel seggatud, sedda:

sullata 2 ehk 3 lodi penikest wäawlid ühhe raudkoosta sees, piisukse söötulle peäl, ning panne natut awalt temma sekka kaks lusikka täit poomölli, kaks lusikka täit paksu terpentini ning üks lusikka täis kaddakaölli. On se hästi seggatud ning jahtund, siis kalla tedda ühhe kiowi mörsri ning segga üks awalt, nelli tükki wersted kanna munna tuggewast temma sisse. Siis segga fenna jure, essite ifka nattut awalt, sedda tobi-jäo kedust.

Seest rohhuft saab igga lammas kaks kord päwas ühhe piisukse wina möödo täwe sisse, künni naad terweks sawad. Keif se aia läbbi sawad nemmad agga

ka head kuiwa toito; ning jodi:we sisse, nenda kui 74.dama paragrahwi sees õppetud on, nattuke roh-
helist witrioni.

Haigusfed mis ühhest lambast teise külge
hakkawad.

S ö l i s .

S. 100. Sõlis sünnib enamiste ikka ühe karja
sekka, teiste wõraste lammaste külgest. — Kui lam-
brine kuleb, et sedda lamba sõlist kuskilpool teiste kar-
jade seas nähha on, siis temma hoiab keige murrega
et temma karri ei sa nende haigete liggi; temma ei
lasse ühhegi innimesse egga koera, kellest ta agga wähe
wõib arwata et se nende haigete lammaste seas on
olnud, omma lammaste jure; ta ei wi ka omme lam-
bud mitte senna karjama ehk nende majade liggi, kus
agga ial sõlisfed lambad seisend ning olnud. Gest
se haigus hakkab wägga kergest, keigest tühhisest asjast,
ning on wägga raske kautada.

Lambrine peab hõlega tähhele pannema, kas mõn-
ni lammas ennast seinade, sõdifikatsade ehk mu asjade
wasto nühhib. Leiab ta sehhuksse, siis wõttab ta tedda
warsti finni, ning watab tedda murrega läbbi; leiab
temma nahha sees piisukessed leätsa jnrused kuppud
(ehk sõlmid), on need koltfed, nahhast nattuke wälja
löönd, ning on se wil sesugguste kohtade peält ärra-
õrutud, nahk seält paksem ning kõwam, weab se lam-
mas ennast kõwera kofko kui tedda selle kohha peält
näppistakse, ehk on jubba piisukessed mädda wistrad
ning kärnad nähha, siis on se sõlis. — Sehhuksesed
lambad peawad warsti teise, isseärranis lauta widud
sama, et nemmad koggoniste ennam teiste terwede liggi
ei sa. Se lambrine kes neid sõlisfi lambu sõdab ning
arstib, ei pea ka koggoniste teiste terwede lammaste
liggi sama, ehk ta peats siis iggal korral ennast enne

minne peßfema ning teised rided selga aiama. — Mõnne rammuse järäl, kes emmalammaste jure ei sa, sündiwad kül wahhest ka nisuggused wistrad, mis agga teiste külge ei hakka ning kergest parrandada on, kui neid mitte holetussega aegamööda õigeks sõlissfeks ei lasta minna. Nisuggusi kohti wõib naelaga pehmeks kratsida, ning kange walge wutrioli wega pesta; ehk senna peäle wõib pibo (tubbaka) ölli märitud sada. Sola, pißfut klaubri-solaga, saab saggel järäle nolimissfeks antud.

Need haiged, sõlissed lambad sawad warsti nide-
detud, et siis kergeminne need sõlissed kohhad leida ja kauta wõib, sest kes mitte öiete sure murrega wimist, ka keige wähhemat wistrat ülles ei otsi ja ärra ei kauta, se ei kauta ialgid sõlist omma karja seast. — Igga homingo antakse sõlisse lambale ühhe kuhjaga telussika täwe penikesfeks taugatud wääwliid, mega ehk parrem kaddaka: ehk lederpu: marjade mõõga seggatud sisse, senni kui usi wistrasi nähha. Saand need lambad nide-
detud, siis nemmad sawad warsti ka weel mõnne wisi peäl pestud ja märitud; süin on kaks peßfemisse wisi üllal, nemmad on mõllemad head kül kui neid agga murrega prugitakse, ning se on üks puhhas, mis-
suggust wisi lambrine ommaks wõttab:

1) Wõtta, kahhekümne lamba tarwis, 2 küllemit kasse ning kaddakapu tuhka, ning panne sedda 20 ehk 24 tobi kewa we sisse. Selle leeltse sekka panne weel 5 naela wenne tubbakat ning mõnne peo täwe katki purrutud waikosid, nored männa kääbad, ning lasse sedda keik tund aega ühhe finni kaetud katla sees, pißsufse tulle peäl keda. Siis wõtta tubbakat ning kääbad seest wälja, ning muljo nende seest wüimse märja nattukse katla sisse taggatsi. Sedda katla sisse järgejäänd lelist keda siis kaetud kane al, senni kui tedda, ülle tuhha, weel 4 ehk 5 topi järgejäwad; siis nõrguta sedda lelist tuhha peält ärra, ning panne tem-

ma sekka üks pool naela rohkelist witrioni. Sedda nenda walmistud lelist petakse siis wissist kinni korgitud puddelite sees.

Lambrine wõttab siis ühhe latti-naela, murrab selle otsa kogo wifil kõwveraks, ning kistsub (kratsib) sellega keif wistra ehk kärna kohhad nenda ülles, et keif se kõwra ning pakš nahk pehmeks ning walgeks lähheb. Sehwukse kistud kohha peäle kallab temma siis sedda lelist ning õrutab tedda tuggewast sisse. Keif wiimne ning keige wähhem kärna koht peab seddawisi murrega kratsitud, ning kolm kord lelis peäle kalletud ning igga kordas sisse õrutud sama. — Mõnne päwa pärrast saab siis se samma lammas, sel sammul wifil jälle kistud, kolm kord lelist peäle kalletud ning sisse õrutud. Sedda wiffi peab senni tehtama, kui keif nahk üleüldes pehme ning puhhas on.

2) Ehk lambrine pösseb igga haige lamba, 8me päwa sees mitto kord, sehwukse leelise sees, mis sugune agga kanna-sitta ja lubjaga weel kangemaks tehtud on. Sedda lelist, mis nenda sammoti tehakse kui esimesse numbri al õppeti, ning mis õiete kange ja pruun peab ollema, kalletakse nisugguse laialisse pu-wanni sisse, kus lammas hästi sisse mahhub, ning õrutakse siis ühhe kõwra, wahhe harjaga keige kärna kohtade peäle tuggewaste sisse. Kui-wanni seest lelis kahhanab, siis peab uut soja jure kalletud sama, ning peab ka selle peäle wadetama et se lelis ifka ühhesugguse ranno sees seisaks. Selle pössemisse aegas sawad siis need wistra ja kärna kohhad nenda sammoti naelaga pehmeks kistud, harjaga lelist nende peäle õrutud, ning siis keige wimaks weel prantsosi-õlli peäle märitud ning sisse õrutud.

Kui lammastel terwis käes on, siis peab laudast puhtaks sõnnik wäljawetud, seinad ja postid lubjatud, kartsad, künnad, ukseid ning keif muud asjad, mis lautas prugitud on, kange leeltega ärrapeetud sama.

R u b b i d.

S. 101. Se haigus hakkab nenda sammoti kui sõlis ühhest lambast teise külge. Lambrine peab selle pärrast, nenda kui sõlisse jures õppetud, omma karja selle haigusse eest hoidma.

Se haigus on sest tunda:

lammas jääb kurwaks, nõodraks, ei sõ mitte ennam; piisukesed wärristused käiwad temma peäl, ning nash on wägga punnane. Mõnne päwa pärrast on mõnnel lambal suremad, mõnnel wähemad rubbi-wistrad paljaste kohtade peäl nähha. Kaks nädalid pärrast haigusse hakkatust, lähheb se wesine mädda rubbide sees paksmaks, koltseks, õigeks mäddaks, ning siis need rubbid kuiwawad aegamõda peält ärra. Kui need wistrad nenda tihhel koos on, et nemmad foggo jookswad ning ühte ülleüldes suurt mädda teggewad, siis on se rubbi haigus wägga kange ja kurri, ning lambad surewad nisuggusega ennamieste ärra, ehk jäwad wiggaseks ning pimmeks. — Lammast, kellel üksford rubbid on olnud, ei sa neid teisel korral mitte ennam; selle pärrast pannakse, kui ümberkauda liisidal sedda haigust kuulda ehk ka omma karja sees mõnne lambal nähha on, warsti keif terwe lammastele rubbid külge, sest külgepandud rubbid sawad hõpis kergemine terweks kui issefündinud. Ka talledele sawad rubbid pandud, ning seal kus saggel sedda haigust kuulda on, sawad igga aasta rubbid talledele külge pandud, kui nemmad kaks kuud wanad on. Üllearro pallawad ning ka wägga külmad ilmad on rubbi-haigusse jures sandid, selle pärrast olleks wina-ku esimeses otsas keige parrem pannemisse aeg; kui agga hädda sunnib, siis ei wõi aea peäle wadata.

Kui ümberkauda sedda haigust kuulda on, siis lambrine katsub ühhest kohast head selget rubbi-mädda sada, ning panneb siis, nenda kui eetsipiddi õppetakse,

ühhe kümme konna ehk ka enam alwematta lammastele rubbid külge. Wägga hūsti peab nūūd lambrine tähhele pannema, millal igga lambale rubbi-wistrad; sündiwad ning ennast näitma hakkawad; esüte, paar päiwi parrast pannemisse, lööb se koht punnaseks ning kõrwamaks; ennamieste kuus ehk seitse päwa parrast pannemist sünnib punnaste kohtade (ehk lappide) kesk-paika, se piisuke, walgem wister; mõnne lambal sünnib se agga ka hopis warreminne. Seitsemel päwal parrast wistrade sündimist ning wäljanäitmist, on se mädda (ehk wessi) rubbide sees küpse. Se rubbi-mädda saab siis küpseks hütud, kui temma selge ja weddel on, peatagga nenda kui wessi; on se mädda agga jubba paks ning kolne, nenda kui õige mädda, siis temma ei kolwa foggoniste enam pannemisse tarwis. — Tunneb lambrine nūūd et se mädda rubbi willide sees küpse on, siis temma wõttab nisugguse lamba, kellel teige kergem haigus ning teige parremad, ütsitud, kõrged, ümmargused rubbi willid on*), teiste seast wälja, ning panneb tedda walges kohhas ühhe rumilisse laua peäle, kus peäl sedda lammast ka kinni petakse, kelle külge rubbid tullemad panna. Sis temma leikab ühhegi rubbi peält tükki nahka ärra, nenda et ta sedda weddelst mädda kätte saab, ning wõttab piisut sest mäddest ühhe piisukesse, wahhe noa otsa peäle, mis saksakele lantsette hütakse ning tedda rubbi-pannijad innimeste laste jures ka prukiwad, ning pistab siis sedda noa-otsa piisikest ja ühhetassasel wiisil nattukse maad selle terwe lamba nahha alla ja tõmmab tedda siis, nattukse allatši muljodas nenda et sedda mädda senna augo sisse pühhitakse, wälja. — Sedda noa otsa wõib selle ossa peoti nahha alla pista kui ühhe penikesse kirjutamisse sullet jammust on; agga se peab ni kassinast tehtud sama, et werd wälja

*) Mäddalate, laialiste ehk foggojooksnud willidega lammast ei tohhi mitte rubbi-pannemisse tarwis wõtta.

ei tulle, sest kui werri wälja tulleb siis rubbid lähtwad wägga tiggetš, ehk ei hakka ka poleškit. Neid rubbisi wöib paljaste kohtade peäle, kõrwa-lehhe sihhelmisse külje ning reie sihhelmisse külje peäle, ehk keige parrem hánna alla panna. Mönned pannewad ka igga lambale kahte kohta rubbi külge, et ta julgeminne hakaks; se teeb agga pailo aia-witust. — Seitsme päwa pärrast peab keif wiimne pandut lammäs läbbi wadetud sama, kas ka igga ühhel rubbid on hakkand. Kui mönnel rubbid nähha ei olle, siis peab nendel warsti uest pandut sama. — Wägga hea on se kui nisuguse mäddaga keige karjale rubbid külge pannakse, mis jubba pandut lammaste peält wöetud on, sest se haigus lähheb siis ikka kergeminne möda; agga on se rubbi haigus jubba isse karja sekka tulnud, siis ei wöi mitte ennam aega wita, waid lambrine peab warsti haigete lammaste seast neid lambu otšima, kellel keige parremad ja arwikumad rubbid on, ning siis nende peält keifede terwede lammastele rubbid külge pannema. — Rubbi sees ei olle pailo mädda, selle pärrast wöib lambrine tedda kül ka nattukse förmedega muljoda, et ta ennam wälja annaks, sest se wessi, et ta kül pišsut werrine on, on ni sammo hea kui se selge mädda. Üks innimenne, kes jubba pišsut willund on, wöib päwa sees peäle tuhhanda lambale rubbid külge panna. — Kui ühhe sure hulga lammastele rubbid tahetse panna, siis ei sa ühhe lamba peält mitte mädda küllaks, ning üks haige lammäs ei pea ka sedda kaua maas-ollemist mitte wasto. Siis lambrine wötko kaks ehk kolm, ehk kui tarwis on weel ennam lambud, kellel head rubbid ja kerge haigus on, ning prufigo neid kordamisse, nenda et üksikid lammäs wägga kaua waewas ning nälgas ei olle.

Pandut rubbid ei lähhe surest laiale, agga isse-sündinud täitwad wahhest ülleüldes ihhu ärra. — Kui rubbid mönnes kohhas wägga kokkojookšwad ning sured mädda-willid tewad, missest lambad kanged wallu

tundwad, siis peawad need willid kassinaast ärrapuh-
hastud ning igga päwa korra soolwega pestud sama.

Rubbi haigussega lambud ei pea ialge ummukses, wägga sojas lautas petama; neid peab agga ka külma ehk tule eest wägga hoitama. Ka peab neid haiguse aial hästi söötma, ja suisel aial ikka lautas piddama. Rahhelsa päwa pärrast haiguse hakkatust, antakse neile nattukse klaubersaltsi solaga, üks werendi nael saa lamba peäle. Nende lammastele, kelle pea ning kurf wägga paistetand on ning kes selle pärrast süa ei wõi, antakse saggele ühte püli: jahhust tehhud paksu suppi siise. Se sup, mis sekka ka nattuke wöid wöib panna, toidab sedda lammast, ning teeb ka temma kaela pehmemaks. Kellel ninnad wägga umfed on, nendele peab soja heina:pibbre, koirohhu ehk kummelli auro ninnasse lastama, nenda kui sullunuhklusse jures, 78mas paragrahwis öppetud on. Kellel silmad mädadaga kinni on, sellel pestakse silmad leige rösa pimaga ehk lahha kummelli wega. Kui rubbid sörgade wahhel kergest ei parrane, siis märitakse senna wahhele saggedast ühte salwi, mis seddawisi tehakse:

panne kanged ädikast silberglätti peäle, liguta sedda igga päaw mönni kord seggaminne, ning kalla siis kahhe ehk kolme päwa pärrast sedda weddelt peält ärra; selle weddela jure segga hästi ni sammo pailo poomölli, siis on salw walmis.

Lamba lonkaminne, ehk sörgade haigus.

§. 102. Se haigus on kahhesuggune; ühhe wöime kergeks lonkamisfeks, teise agga tiggeks lonkamisfeks nimetada. Se kerge lonkaminne sünnib siis, kui lambad pailo läbbi pehme saue, sitta ning läkko käiwad. Lambrine peab selle pärrast hoidma, et temma lambad mitte nisugguste roppude tede ehk saost pehmeks ligund põldude peäl ei käi; temma peab ka ikka omma talli ja se kohha, kus lambad joma lähtwad ehk söötmise aial seiswad, kassinaast piddama ning ikka ni

pailo õlgi alla heitma, et ükski koht wirtsane egga sitane ei olle. — Wahhest hakkawad agga lambad ka lonkama kui nemmad wägga kiwiste põldude peäl käiwad, ning nende sõrrad seält middagit wigga sawad. — Kui lambrine näeb et üks lammas lonkab, siis ta peab temma jalla murrega läbbi watama; leiab ta et üks pind ehk mu asü sõrgade wahhele läinud, siis ta wõttab tedda kennasti wälja ning pesseb sedda kohta wega. On selle kohha peält nahk ärra, ehk on ta rõhhumisese läbbi ühhe mu piisufse wigga sanud, siis wõib lambrine sedda salwi peäle märida, mis rubbi-haigusse jures õppetati. Polle agga wäljapolist wigga mitte leida, ning on se jalg üllearro soe, siis lambrine õrub ning muljub sõrgo teine teise wasto, senni kui eest külgest sõrgade wahhelt selle igga lambale lodut piisufse augo seest üks wähhike, walge, ussi-suggune mädda tüf wäljatulleb; siis temma pesseb selle augo-kohha külma wega puhtaks. Kui sest ühhe päwa pärrast abbi ei olle, ehk seält august ühtegid mädda leida ei olnud, siis lambrine leikab ühhe wahhe noaga nattuke awalt sedda sarwe sõrrade alt, senni ifka kui werri hästi wäljatulleb; saand nattuke werd wäljajooks-nud siis wõib tõrwa, tükki takkudega alla sidduda, nenda et se tõrru umbest leigatud werrise kohha peäle saab. — Kes leikamist kardab, se wõib sedda katsuda: temma pango kammalu:õssa werstet lehma:sitta, ehk ädikaga pehmeks sõtkutud saue selle haige jalla (sõrga) ümber linnuse ridega kinni. Kaks päwa läbbi wõib seddawisi jalla sitta ehk saue sees piddada; iggal päwal peab agga nelli ehk kolm kord uut pandut sama, siis temma weab pallawa selle jalla seest wälja.

Merino lammastel kasuwad sõrrad talwe sõnniku peäl wägga liig pitkaks, selle pärrast peab lambrine igga kewwade, enneminne kui neid wälja lastakse, leikedel need üllearro pitkad sõrrad wisipärrast lühhemaks leikama. Kui holetussega mõnne lambal sõrra otsad wägga pitkaks, ning külged kahhekordseks alla kaswand

on, siis lammas ei wõi viete kãia, ning murrab wahhest ka kiwvide wahhel nisuggused sured tũkkid otsast ärra, et ta lonkama hakkab ning wahhest sandid mädad sündiwad. Kui nisuggune wigga sündind, siis peab tõrwa nartsakaga peäle pandama.

Se tigge lonkamine on üks hirmus haigus ning wägga raske parrandada; temma hakkab nenda samoti kui sõlis ja rubbid ühhest lambast teise külge, ning sünnib ka ühhe karja seffa enamiste ikka hakkamisse läbbi; agga ka se kerge lonkamine peab wimaks nisugguseks minnema, kui lambrine tedda, holetu wisel, ei olle viete parrandand. Lambrine peab wägga murega omme lambud selle haigusse liisidalt ärra hoidma. — Se nahk mis sõrgade wahhel on, jääb essite wägga punnaseks, siis hopis walgeks, seisab ikka märg ning haiseb siis sandist. Selle aia sees wõib sedda jalga weel parrandada, kui penikesseks taugatud sinnikiwwi saggedast senna sõrgade wahhele saab puistetud. Se wallutab lambal; ta lonkab essite weel enam, agga enamiste jääb sõrgade wahhe mõnne päwa pärast kuivaks ning jalg parraneb hopis. — Kui se sinnikiwwi sedda haigust mitte ei parranda, siis sõrgade sisse sünnib üks wägga saint ning haiseb mädada, mis wimaks sõrrad tũkkis peält ärraiaab ning ka konti katki sööb. Se haigus hakkab enamiste ikka ühhest jallast ning lähheb siis kord korralt teiste peäle, nenda et lammas wimaks enam maast ülles ei sa, ning seddawist, kui abbi ei sa, ärrasurreb.

Nääb lambrine et se sinnikiwwi ei aita, siis temma leikab senni ikka iggast polest sedda sõrga, kurni ta se mädada kohha üllesleiab. Siis temma leikab viete wahhe noaga keik mädand ning kõrwend wälja, ja panneb siis penikesseks taugatud sinnikiwwi ehk sullega nattukse sööwatrid peäle, siddub siis piisut pehmi takku ühhe linnuse nartsakaga kennasti senna kohha peäle, nenda et sit egga rüggi hawa liggi ei sa. Sedda peab temma, senni kui ta tunneb et se jalg

hästi parranema hakkab, igga kahhe päwa taggant korra teggema, ning süis ka ikka weel selle lamba terwid jalgo, sörgade peält, wahhelt ning alt, ühhe salwiga märima, mis törwast, tökkardist ja öllist tehtud on *). — Tunneb lambrine agga süis, et jalg parranema hakkab, ennam wägga palla ei olle, ning mädäda parramaks lähheb, ennam wägga ei haise, ka suremaks ei lähhe, süis temma wöib pehmede takkudega terpentini-ölli ehk paksu terpentini peäle panna. Igga pääw peab agga uus terpentin peäle pandama, nenda samoti peab ka iggas kordas ued takkud ning puhhas linnune nartsakas wöetud sama; wannad põlletago lambrine wastalt ärra. — Kui lambrine wisipärrast neid lambud arstib, ning nende eest murret peab, süis nemmad sawad ennamast ikka terweks. Mönne jures turib se kül kaua, 6 ehk 8 ning wahhest weel ennam näddalid, sest et mönnel sörrad hopis otsast ärralähtwad. Misuggused peab lambrine peost söötma, et nemmad näлга ei surre; nende sörrata jalge ümber peab terpentini salwi puhta linnuse nartsakaga igga pääw pannema. — Haiged lambad peawad ikka teises lautas ollema, et nemmad mitte terwele liggi ei sa; seälgid petakse neid mitmes likis, need mis umbest haigeks saand isse koos, need mis wägga haiged ja leikatud on isse likis, need mis parranema hakkawad isse tükkis, ning need mis jubba terweks saand ka weel isse likis ning isse lautas. Lambrine peab neile saggedast puhtad pöhhud alla pannema, et wirts mitte nende jalgade liggi ei sa; ta peab ka lautas kaks kord päwas suitsetama, törwa ning solaga, ädikaga ehk witrioli ölliga. Neid asjo pannakse tulliste sütte ehk kiwvide peäle, muidogit sure murrega et tulle kahjo ei sünni. Tail ei pea sel ajal foggoniste wägga soe ehk ummukse ollema, piggem wöib temma piisut kül

*) Selle salwiga wöib ka warruks keif terwele lammasste jallad seddawist märda.

olla. — Märja ilmaga ei wõi neid haigid lambud mitte wälja lasta; kui agga kenna ilm ning keif kohhad kuwad ning tahhed on, siis on se nendel wägga hea kui neid wahhest wäljalastakse, ning tail senni tule käes lahti petakse. Need lambad mis jubba terweks saand peawad pari nädalit weel isse lifis petud sama, sest mitto kord on mönnel se haigus uest jälle tulnud, ning selle läbbi teiste üsna terwele ka suur pahha sündind. Kui üks kowwa, liwase pöbjaga, maddal jöggi ehk merre-äär liisidal on, siis peab neid terweks saand lambud igga pääw korra senna sisse aiama; se wessi jahhutab nende jalgo ning teeb neid keigest sandist puhtaks. Ka need üsna terwed lambad peawad igga pääw senna jögge, agga ühhe teise koha peäle sisse aetud sama, siis se sörgade haigus ei hakka ni kergest nende külge. — Leikamisse tarwis peab üks isse koht ollema, kus lambad peäle ei sa. Lambrine peab leikamisse aial põlle ette sidduma, ning, ei selle põllega egga ka nende rietega mitte terwele lammaste sekka minnema. Igga kordas, kui ühhe lamba sörrad leikatud on, peab lambrine enneminne omma noa pessema kui ta teise kallale lähheb, ning kui temma leikamisfega walmis on peab ta ka ennese käed pessema ja keif wannad takkud ning nartsakad, mis ta jalgade ümbert wöttis, ärrapöppetama ehk mulla alla matma. — Terwed lambad ei tohhi mitte haigetega ühhest uksest sisse käia, egga ei tohhi ka aues nende kohtade liggi lasta, kus haiged lambad käinud. Kui se haigus kaddund on, siis peab tail ka nenda puhhastud sama, kui sölisse järge.

Selle lonkamisfega on ka mönne lamba su haige, nenda et temma süa ei wõi; siis peab temma sesuguse püli-jahhu suppiga toidetud sama, kui rubbi-haiguse jures öppetati. Eesite on su seest wägga punnane, siis temma lööb katki ning pissufesed willid sündiwad sisse. — Eesite wöib sullega paljast ädikast

saggele suhhu märüda; kui se ei aita, siis wöib ädika assemele sedda rohtu wötta:

Kalla üks toop ning pool korterit kewa ädikast ühhe hea peo täwe salwei rohhu peäle, ning lasse sedda ühhe kaetud riista sees tunni aega seista; siis muljo nartsaka läbbi sedda weddelt wälja ning panne temma sekka üks pool lodi walget wirioli ning üks lusika täis met; se saab siis ühhe pehme sullega su sisse haigede kohtade peäle märitud.

Nisuggune su wigga sünnib ka wahhest kergema lonkamise haigussega seltsis; siis on ka mönnel sörögade wahhel piisuksi willisi nähha.

ARHIIV-
RAAMATUKOGU
H. LEOKE

L a m b a t ä i d .

§. 105. Lammaste, weelgid sehhukste peält mis sandist södetud on, leitakse kül wahhest ühhed piisukesed täid willa seest; polle neid agga üllearro paillo, siis ei olle ka wigga. Kui agga lambad mitte ühhe korraga ei nideta siis jookswad need täid keif nende niitmatta lammaste peäle, kus nendel pitka willa sees head warjo on, ning tewad siis omma hulga läbbi nisugguste ellajattete pahha, sest need ei wötta siis öiged rammu, waid jäwad ikka lahhamaks. Selle pärrast on keige parrem abbi nende täide wasto, et karri keif ühhe korraga nidetud saab. — Tubbaka suitsoja, mis ühhe sure pibo seest willa sisse puhhutakse, ning weel mönne mu rohhuga wöib neid täisi kül ka tappa, agga wil saab selle läbbi rikkutud, ning ei lähhe ilma sebita puhtaks.

Talled peaksid, kui nemmad wannade seas on, ka ikka seltsis nidetud sama, sest muido jookswad keif need täid nende peäle, ning siggiwad seäl nenda hirmsast, et need waesed lomad üsna sandiks ja lahhamaks, ning nende wil ka hopis hukka lähtwad.

Reikfuggused öppetused mis weel neljandama peatükki kõrwa tarwis lähtwad.

Wata, tagga otsas, pildi peäle No. 1 ning No. 2.

S. 104. No. 1. pildi peäl, tähhendab ühhe wahhe otsaga orra, kellel kolme tolli pitkune puwars tagga on. Se orra peab heast terrasest tehtud, ümmargune, viete sille, ning umbest ni pitk ja jämme ollema kui tedda pildi peäl üllestehtud on; taggant wöib ta ühhe karwa jämme olla kui eest, et ta kergeminne putkest wäljakäib. Se orra ots peab kolmenurgeline ning viete wahhe ollema.

No. 2. on üks walgest wasfest putkes, mis tihhest ja sillest selle orra peäle sünnib. Temma peab umbest ni pitk ollema kui se jäggu orras, mis ümmargune on, nenda et se kolmekantiline orra-otshopis wäljas on, kui orra putke sisse pistetakse. Ühhe tolli-ma peäl selle putke taggumisest otsast, on temma ümber üks lai frants (ehk rõngas) kinni jodetud, nenda kui pildi peäl nähha on. Selle putke esminne pool peab õhuke ning viete sille ollema, se frantsi taggune tolli pitkune jäggu wöib agga püsut tuggewam olla, sest seal kohtas tedda ifka kinni petakse. Kolme külge peäl on, ees otsa pool nenda kui pildi peäl nähha on, iggal külgel kolm pitklikko auko.

Need kaks ühtekoggo on siis se trokar, mis ülespuhutusse-haigusse jures prugitakse. Sedda orra pistetakse, putkega seltsis, ülespuhutatud lambale wasfakust külgest sure mao sisse; orra tömmatakse siis ruttu wälja, ning lastakse putke läbbi sedda lihhawast rohust ning rohkest sömast sündind tuult wälja. — Lambrine saab selle tule wäljalaskmissega kül isse toima, kui ta agga teab:

1) et temma mitte enneminne trokariga ei pista, kui jubba lammas viete ning wägga liig ülespuhutatud on, nenda et mu rohhi ennam ei aita.

2) Et pistmisse koht, wasfaku külges, keige koh-

makama kohha peäl on. Se koht weab peatagga es si-
 mi sse lüh h i k s e küljekondi ning taggumisse reie wah-
 hele, kespaika, 5 ehk 6 tolli seljaroost allapoolle *).

3) Et temma kespaika köhhu ehk parrema külge
 es simisse jalla kohhe hoides, ni süggawast pistab, et
 se trokar senni kui putke laia frantsi wasto ihhu sees
 on; ning et temma siis rutto orra wäljatömmab, putke
 agga ihhu sisse jättab, senni kui keik tuul wälja tul-
 nud **).

4) Et temma, kui putke rohho-puru ja sittäga,
 mis saggel maust sisse juhtub tullema, umseks lähheb,
 tedda ikka ühhe piisufkse sille pu-raaga puhhastab, nenda
 et tuul lahkest läbbi käia wöib.

5) Et temma ennese palge teisele pörab, kui ta se
 orra putke seest ärratömmab, sest se tuul mis siis jo-
 niga wälja tulleb, teeb innimessele santsi, kui tedda
 sisse hingatakse ehk ühhe hawa liggi lastakse.

Parrem on et lammas püsti seisab kui tedda piis-
 tetakse; ta peab ka hästi kinni petud sama, et ta rab-

*) Lambrine peab agga ikka piisut ennam selle es simisse
 lüh h i k s e küljekondi pole heidma, sest tahhapool, ristlu ning selja-
 roo liisidal on nerud, mis wägga heido on. Pistab lambrine
 wägga liig madalast, köhhu pool sisse, siis ta osfab mao
 raswa ehk soolde sisse, ning tappab se läbbi ka lamba ärra. —

Temma otstigo sörmega se es simisse lüh h i k s e külje-
 fondi allumisse otša ülles, mingo siis sörmega seält üks tol
 allapole, ning seält kohhalt 2 ehk 3 tolli otse keige parrem
 pistmisse koht. — Sest et üllespuhhund lamba jures se kül-
 jefont pahha leida on, peab lambrine wahhest mönne terwe
 lamba peäl se kohha üllesotstima, et se temma meles olleks
 kui tarwis on. Ka kui mönni lammas surnud on, wöib tem-
 ma peäl se kohha otstida ning trokariga sisse pista; kui lam-
 brine tedda üllesleikab, leiab temma siis warsti kas se trokar
 diete mao sisse lainund ehk ühhelgil asjal pahha teinud, mis
 järke ta siis teist korda parreminne pista osfab.

***) Wägga hea on se kui ühhe trokaril mitto putket on;
 sest kui pailo lambad üllespuhhutud on, lähheb ka putkest pailo
 ärra, sest igga ühhel peab putke senni ihhu sees ollema, kui
 tuul puhtaks wälja lainud ehk lammas jubba mälletsama
 hakkab, mis wahhest werendi tundi aega wöttab. —

banišfega suremad pahha ei sa. Se pistmisse haam parraneb isse ennesest. Gehhuke lammas peab agga siis kummekonna päivi murrega keige toido eest hoitud sama, mis tedda jälle üllespuhhuda wöib. Tedda wöib need päwad läbbi piggem pissut nappist söta, siis maggu parraneb fergeminne.

§. 105. Sone-lasfminne on mitme haigusse jures wägga hea; kui sellega agga mängitakse, wägga pailo ehk saggelle, ehk ka wägga noorde tallestele tühja pärrast lastakse, siis temma teeb waewa agga mitte head. — Nisugguste haiguste wasto peab soont lasfma, kui lambal wägga palla, ning üllearro pailo werd on, kui ta löötsutab ning temma südda wägga kangeft ning fermest peksab *). Kui agga lambal nöddrus näbha, ta nahk walge ning kahwata on, nenda kui wetöbbe jurek, siis teeb sone-lasfminne pahha.

Lambale lastakse mitmest kohhast soont; kui lambrine agga otsast, pallest ning kaelast möistab lasta, siis polle temmal muud kohti tarwis teädakit. — Kui kaelast lasta on, siis wöttab üks mees lamba ennese jalge wahhele ning peab temma pea kennasti üllal, üks teine weab ühhe nöri ehk paela alpool ümber kaela finni, nenda et soon üllesannab, ning lööb siis, kui temma küllaks üllestausnud, üllalpool nöri, lauafontide lišfidal raua peoti selle sure sone sisse, mis kõrri kõrwest läbbi käib, ning lasseb rohkest wurende kortri ossa werd ühhe möedetud riista sisse. Se kaela-soon on möllemas külges leida, sest neid on kaks, ning nemmad käiwad nenda sammoti kui hobbostel, weistel ning ka innimestel, teine teises külges, kõrri (ehk furgo) peält läbbi. Enneminne kui pael ümber kaela seotakse, peab agga wil lasfmisse kohhalt ärrandatud sama, et soont selgest tunda saaks. Kui werre-jäggu käes on, siis wöetakse pael kaela ümbert ärra,

*) Süddame peksmist ehk töffsumist tunneb lambrine siis, kui ta omma ka wasfaku esfimisese labbalu tahha ehk alla, jalla ning rinna wahhele, wastu ihhu muljub.

ning muljotakse korra sõrmega piisut hawa peäle, siis werrejooks jääb issegit seisma. — Kes pallest soont lasta tahhab, se otsigo kus kohhal se kaela soon, laua-kondi ülle, pallese lähheb, muljogo laua-kondi äre peäl soont sõrmega kinni, ning pistko siis wahhe sulle-noa otsa ehk mu sone-rauaga seält kohhalt sone lahti, kus temma keige parreminne üllesannud on; se on ikka peälmisse laua-kondi peäl, seäl kohhal kus neljandama lauahamba jure-ots seisab; kui sõrmega soont laua kondi peäl kinni petakse, siis tõstab se koht ennast selgest ülese. — Kaks piisufest auko on, teine ülle teise silmakulmu, otsa peäl, kelle läbbi ühhed sone need peast pallese lähtwad *). Need augud on sõrme kinnega selgest tunda **), ning umbest selle augo kohhal pistetakse sone lahti. Kui üks otsa-soon mitte küllaks ei jookse, siis wõib teise ka weel lahti tehha. Lambrine peab agga ühhe teise need sured kaela-soned lastma kinni piddada, ehk ka paela ümber kaela weddama, sest muido ei oõsa ta õiete sone sisse, egga sa ka surest werd.

Wanna lambal ehk igga ühhel, kellest agga rohkest werd tahhetse lasta, saab kaela-soon lahti tehtud; selle sonel kolwawad keiksuggused rauad, olgo lantset ehk weddraga raud, ehk ka nisuggune mis pu-pulgaga sisse läakse. Nende raudade terrad wõiwad wägga piisut laiemat, ning ka nattuke pitkemad olla, kui inimeste jures prugitakse. — Otsa ning palle soneid peawad agga piisufest lahti pistetud sama, et raud kondi wasto ei pudu; nende tarwis on lantset ehk terraw sulle-noa ots keige parrem; neid soni saab enamiste siis lastud kui surest werd ei tahheta.

*) Need on need sammad soneid, mis ka pallest ning kaela last lastakse.

**) Lambrine waatko ühhe furnut lamba pea-lu, kust peält jubba nahk ning lihha ärrakaddund, siis temmia leiab warsti ees otsa peäl need kaks piisufest auko, ning ostab neid siis ellawa loma jures parreminne otsida.

Reige rohkem werre-lastminne on üks pool korterit (se on pool nael); ennamast saab agga ikka paljas werende korter lastud. Tallestel saab wägga nattuke werd ärrawötud; nende suurduse möda, faks ehk kolm lodi ossa.

Et rauda peoti sone sisse peab löma, mõistab iggaüks issegid, sest kes pöigite sone sisse lööb, lööb tedda katti ning tappab sel wisil se ellaja. — Kui se peaks juhtuma, et üks soon ei tahha kinni jada, siis pesko lambrine sedda hawa winaga, ning kui se ei tahha aitada, siis pango temma senna peäle ühhe piisulise tükki pehmed ho-tusju ehk ka tullenüsket (taela). Sedda wöib ka keiksugguste ude hawade peäle panna; temma panneb werre warsti kinni, ning kuktub aegamöda issegid peält ärra.

S. 106. Kui lambal umne köht on, nenda et temma sittuda ei sa, ehk se sit wägga kowwa on, siis pritsitakse üht kedetud weddelat märga, mis klistiriks nimmetakse, taggant pärraka sole sisse. Sehhuke klistiir teeb pärraka-sole seest libbemaks, ning lambale kangutamisse himmo; mis läbbi siis sit kergeminne wäljatulleb. — Klistiri-prits, ning kuidas tedda prugitakse, on kül wägga teadaw et sest weel kirjutada tarwis olleks; kuidas agga klistiri kedetakse, ning missest temma tehakse on siin warsti leida:

ühhe tobi klistiri tarwis, panne poolteist topi wet ühhe hea peo täwe kaera-jahhudega tulle peäle; saand need jahhud pehmeks keend, nenda et se wessi jubba tummekaks lähheb, siis panne weel senna segga üks piisulise peo-täis kummellid ning kolme lodi ossa sola; keda tedda siis weel mõnned minnutid, ning kurna tedda siis nartsaka läbbi. Kui seält wähhem kui toop weddelt wäljatulleb, siis kalla weel ni pailo kewa wet, kui tarwis on, selle paksu puddro peäle, liguta sedda hästi seggaminne, ning kurna teise weddela sekka, nenda et toop täis tulleb. — Sureks headussaks on, kui senna sekka nüüd weel juda-sitta pannakse; kuidas

tedda kæs on, nenda lambrine wöib panna, kas pool lodi ehk täisi üks lood tobi klistiri peäle. Sedda juda-sitta taugatakse mörsri sees katti, kalletakse nattuke tullist kewa wet peäle, ning taugatakse siis senni kui ta üsna fullaks lähheb; siis jeggatakse nattuke awalt sedda klistiri senna sekka. — Kui ühhe wanna lam-bale igga kolme tunni pärrast klistiri pannakse, siis saab sest tobist päwaks nelli ford anda, nenda et igga kor-raseks jäuks üks forter pandut saab. Kui agga igga pole tunni, ehk igga tunni pärrast klistiri pannakse, siis wöib igga korraseks jäuks wähhem kui forteri wötta, pole fortri-õsfa ehk piisut enam. Talled sa-wad seddamöda kui nende surus on, ka hopis wähhe-minne. Igga fordas peab agga se klistir leige ollema*), ning igga korrase jäo sekka peab ka weel, nenda kuidä temma surus on, üks ehk kaks lussika täit linnaseme-õlli ehk poomõlli pandut ollema. Kui neid õllisi ei olle, siis wöib kül hädda pärrast üks tüf seepi nende asfemele pandut sada; se seep taugatakse siis mörsri sees selle klistiriga üsna fullaks.

Prits peab umbest nisuggune ja ni suur ollema, kui innimeste jures prugitakse; temma ots peab sille, ning leige wähhem kolm tolli pitk, agga mitte wägga jämme ollema, ning sedda otsa ei wöi ka mitte ni süg-gawast sisse pista kui wannade jures.

§. 107. Enneminne kui lambrine klistiri panneb, peab ta järge katsuma, kas ehk pärraka sole sees kõw-wad ehk kõwend sitta olleks, mis lammas isse wälja kanguta ei sa. Leiab ta sehkufest, siis peab ta õlliga libbeks kastetud sõrmega, ehk parrem ühhe koggomur-tud, penikse, sille pu-raga tedda, ni süggawast kui ta pahhateggematta ullatab, wäljawõtma. Selle pu-raal ei tohhi kuskilpool, ka murdmisse kohhal mitte, mid-

*) Hea on, kui ta soem kui innimesse ihhu on kui tedda pritsi sisse kalletakse, sest külmi prits jahhutab tedda ka. Talwe wöib tedda, kui ta sojalt talli tobut on, puddeliga soja sõnniko sisse matta; seäl temma seisab päwa läbbi leige. —

dagit pinda egga karrust ollema; tedda saab ka ölliga libbeks märitud. Sedda möda kui lambal surust on, peab ka se raag ollema. — Nisuggusi rago wöib ka wasfest tehha, sest siis saab neid libbemaks. Wasf on agga talwe liig külm, selle pärrast peab se enneminne kae sees sojotud sama, kui tedda sisse pistetakse. — Et lambrine parremat arro saaks, on tagga otsas pildi peäl nisuggusi rago üllestehtud. Süggawaminne ei wöi agga nisuggust puud egga waske mitte sisse pista, kui pitkusse pole peäle. No. 3. on ühhe wanna lamba tarwis, No. 4. ühhe piisukse tallel.

§. 108. Kedus on se, mis ühhegist rohhust ehk juurdest wega kedetud, ning siis pärrast läbbi nartsaka kurnatud on. — Kui üht kortrid kedust tahhetse sada, siis pannakse kaks korterid wet rohtudega tullele, ning kedetakse piisikest senni, kui üks kortri ossa järke jääb ning need rohhud läbbikeend ja pehmed on. On agga ükski rohhujuur ehk puukoor wägga kowwa, siis peab ennam wet peäle kalletud ning kauaminne kedetud sama. — Saand need rohhud hästi pehmeks keend, siis kurnatakse ja muljotakse ühhe tihhe ride läbbi, sedda wedelat paksu seest wälja; se weddel siis on se mis kedusfeks nimmetakse. On öige jäggo kedust käes, siis winnatakse paks ärra; tulle agga se jäggo mitte täis, siis kalletakse selle paksu peäle ni pailo kewa wet, kui tarwis lähheb, kedetakse sedda korra ülles ning kurnatakse teise selka. — Ühhe kortri kedusse jäüks pannakse we sisse 2 ehk 3 lodi rohtu, olgo lehhed, jured ehk kored; need rohhud peawad agga keif wiimsed kui watud, ning penikesfeks leigatud ollema.

Keif lehhed, jured ning kored, mis kangeft haifewad, nenda kui koirohhud, kummellid, mündid, baldriani-jured, kalmusse-jured ning mönned muud weel, ei falli suurt keetmist; sest nende keige parrem wäggi, se illus hais, kaub keetmisfega ärra. Selle pärrast pannakse sehhuksi ühhe te-kannu ehk mu piisukse, kaneiga riista sisse, kalletakse kewa wet peäle, ning pan

nakse tulle äre ehk mu soja kohha peäle seisma; se koht ei pea agga mitte ni palla ollema, et rohhi kannu sees kema hakkab. Saand se, seddamöda kuida need rohhud pehmemad ehk kõwamad on, pole tundi ehk kauaminne seisnud, siis muljotakse nartsaka läbbi sedda weddelt wälja, mis siis teweeks nimmetakse. Sehhukse tewe tarwis pannakse neid rohtusi selle sammo arro sees, kui kedušsekit jures, se on: ühhe naela kedušse ehk tewe tarwis, 2 ehk 3 lodi rohtu *). Wet peab nattuke rohkem peäle kalletud sama, kui pärrast wälja tahhetse sada. —

Kui nisugguse kedušse ehk tewe sekka pärrast weel mönni ašši pandut on, siis peab tedda igga kordas, enne sisseandmist, hästi seggaminne peksetud sama.

§. 109. Keik rohhi mis, päli-jahhu wišil, öiete penike on, saab pulbriks (ehk pulwriks) nimmetud. Tahhab lambrine ühhegi rohho isse pulbriks tehha, siis toufago ta tedda ešsite wast ehk raud-möršri sees ni penikesseks kui ta agga wöib, siis pango ta tedda weel kiwmi-möršri sisse, ning öruga tedda seäl öiete penikesseks, nenda et ta middagit ei tunne kui ta tedda, förmede wahhel örudas, katsub. Kui kaks pulbrid kokkofeggada on, siis panneb ta neid kiwmi-möršri sisse, ning örub ja seggab senni, kui keik ühhekarwalisseks läind; seggamišse jures polle agga nuiaga su-rest tarwis muljoda.

Moos polle muud ühtegid kui üks marjadest kedušsed pudder; lambrisel polle muud most tarwis, kui kaddaka- ning lederpu-marjadest. Neid marjo tauge-takse, kui naad küpsed on, hästi penikesseks ning kedušseks wega pitkamisse, pišfukse tulle peäl, ühhetas-fase ligutamissega, ühheks pakšuks agga sullaks mostiks. Saand temma üšna ärrajahund, siis pannakse tedda ühhegi klaši ehk potti sisse, seotakse sedda wahhatud

*) Kui kuskil kirjutud on „kange keduš“, siis peab kolm lodi ehk pišfut ennam rohto ühhe naela (ehk rohke kor-tri) kedušse peäle wötma; muido agga saab kahhest lodist kül. —

pappriaga kennasti kinni, ning pannakse siis ühhe willo koha peäle seisma. Ta seisab aasta läbbi hea, kui ta agga mitte jääks külmand, egga ka sojas ei olnud. —

Üks pehme, wõisuggune, raswane assi, mis paisede ning mädda hawade peäle pannakse, saab salwiks nimmetud. Salwid sawad ka kiwi-mörseri sees segatud ning tehtud. Mörser peab agga nende järrel, soja leeltsega hästi puhastud sama.

§. 110. Küllemit, toop ning korter on siin ramatus ifka Riia linna mödo järrel arwetud. Riia wakkal on 6 küllemitto, küllemittul 8 toopi ning tobil 4 kortrid. — Tallinna wak ning toop on wähemad, küllemit agga surem. 9 Riia linna toopi tegewad peatagga 10 Tallinna toopi. Kui ramatus küllemittust rägitud on, siis arwetakse sedda 8 Riia topiks ehk 9 Tallinna topiks. —

Nende piisufste kalu-waskelega, kui on kwendid, ning granid, ei sa lambrine kül essiteks toima mitte, selle pärrast peab temma siis weel omma mõisa-wannematte kääst õppetust palluma. Üks nael peab 32 lodi, üks loot peab 4 kweni ehk 3 solotnikko; üks kwent ni pailo kui 60 grani. Kui mõisas neid wähihki kalu-waskest ei olle, siis wõib nende assemel wägga hästi üsna uede hõbbe ning wass rahhadega kalatud sama, sest se ei te suurt asja et need üsna õiged ei olle.

96	koppikat uut suggu wass-rahha, ehk	
	19 wickoppikused tükkid teggewad	1 nael
48	" " " " " "	pool nael
24	" " " " " "	werend nael
75	koppikat uut hõbbe rahha teggewad	1 loot
25	" " " " " "	1 solotnik
20	" " " " " "	1 kwent
10	" " " " " "	pool kwent
5	" " " " " "	werend kwent.

On lambrisel weel wähemid kalu-waskest tarwis kui üks wickoppikune hõbbe, mis meie werend kwentiga

ehk 15 graniga ühheks arwame, siis temma otügo üh-
hesuggused pippra-ügsed ehk ka leätsad, misest 15 tükki
ühtekokko ni rasked on kui se wiefoppifune hõbbe.
Tggauks üges tähhendab siis üks gran. Kui pailo
granist lambrisel tarwis on, ni pailo ügsid temma kalo
peäle panneb; kui 5 grani siis wiis ügest, kui 20 grani
siis wiefoppifune hõbbe ning wies ügest, kui 40 grani
siis kümneoppifune hõbbe ning kümme ügest. — Neid
ügsid peab klassi sees kuwal pidada. —

Üks tassi täis on 6 ehk 7 lusika täit. Üks
wina-mõdo ehk klassi täis on 3 lusika täit. — Lus-
sika täis tähhendab siin ikka ühe saksa hõbbe söma-
lusika täwe; 16 ehk 17 lusika täit lähtwad ühe kortri
söse. Met wõib temmaga ikka piisufse kuhjaga wõtta.
— Telusikas on sehuke, mis saksad teewe jures pru-
kiwad. Magneſia, wääwliid, met ning mosti wõib ni-
suggusega ikka kuhjaga wõtta, kui trikimest kätud ei
olle ning neid wägga piisufste talledele ei anta. —
Üks noa otsa täis magneſia, wääwliid ehk muud pul-
brid, peab ikka ni suur ehk weel piisut surem ollema
kui üks pähhes.

S. 111. Meie maal kaswawad ka mitmesuggused
tarwilisfed rohhud; selle parrast on se lambrise fõrd
ni pailo kui ta neist tunneb ning teab, aegselt korjata.
Ta peab ennast agga wägga hoidma, et ta mitte mõnne
sandi rohhu tarwilisfeks ei pea, ning selle läbbi
pahha ei te.

Reifsuggusi pu-kori saab kewwade, kui puud mäh-
hal on, agga lehhed weel mitte wäljas ei olle, noorde,
lihhawatte pu-õkste ning wõsfade peält ärrakoritud.
Kored mis wannade, kuind pude ümbert wõetud on ei
kolwa ühtegid, need agga mis kahhe, kolme aastaste
ning weel norematte õkste peält wõetud on, on head.
— Jured sawad enne witsemist korjatud. — Lehhed
(ehk rohhud) agga sawad siis, kui nemmad parrajalt
witsewad, witsestega seltsis noppitud. Kui witsed üksi
tabhetsi, nenda kui kummellid ning arnifa-witsed, siis

wõetakse neid üksi rohtude peält. Ubba lehti wõib kewade eht sui hakkatussega, ilma õitseta korjata. — Marju noppitakse siis kui naad küpsed on. — Keif neid asjo peab hästi kuivatama, agga foggoniste mitte ergu päwa ees, waid willus, lahkes kohhas, kus tuul peäle käib, saddu agga liggi ei sa.

Kui neid kori, juri eht rohtust feta tahhete, siis peab neid enneminne (tubbaka wisi) penikesseks leigatama. Koi rohhul, reinwarrel, raudreia-rohhul ning mõnne mu rohhul weel, on wägga kõwad warred; neid warsi saab ärra heidetud, ning lehhed ja õitsed üksi fedetud. Kes tahhab wõib neist wartest, ning lihawa kaddaka-õksteist, wetõbbiste lammastele, joma-wet feta. Sehhuke wihha joma wessi wõib weel witrioli-õliga piisut happuks tehtud sama, siis lambad jowad tedda hea melega. Temma sekka sünnib ka, kui witrioli õli ei tahheta pruvida, raua-roostet eht rohkelist witrioli panna, nenda kui 74 damas paragrahwis õppetud on.

§. 112. Weddelad rohhud, kui on teweed ning kedusjed, on keige parrem sisse anda ühhe pitklikko klaasi seest, kellel üks pitk ning ahtoke kael on. Seks kolbab wägga hästi nisuggune klaas, kus Saksama Kölni wessi sees olnud (Gläser von Eau de Cologne oder Kölnischem Wasser, mit starken aber engen Hälzen), kellel ahtoke agga ommeti ka tuggew kael on. Kui lambrine mõnniford lusika eht muud mödoga rohto nisugguse klaasi sisse mööt nud, siis temma ostab teised korrad jubba möötmatta se õige jäggo rohto senna sisse kallada.

Tahhab lambrine ühhegi lambale rohto anda, siis temma kutsugo ühhe teise innimesse abbiks, kes sedda lammast omma jalge wahhele wõttab, temmal pead üllal ning suud lahti peab, nenda et se lammas ennest likuda ning hammastega sedda rohho-klaasi katti murda ei sa. Lambrine pango sedda klaasi nenda lamba suhho, et ta klaasi kaela otsaga piisut lele peäle muljob ning sedda märga lele tahha kallab. Wägga

murret agga piddago temma et se klaas mitte hambade liggi ei sa, furgo egga felele pahha ei te, ning et ka abbimees muljomisfega egga wennitamisfega sedda haiget ellajat ei waewa. — Sedda rohto peab enne sisseandmist hästi seggamine peksetud, ning kui midagit ühhest pulbrist ehk paksum klaasi ümber jääb, wega loppunud ning lambale sisse kalletud sama, ning ikka nenda et middagit mahha ning raisuks ei lähhe. —

Kerged pulbrid, missest rohkemad jäggud korraga antakse, on magnesia, wäwli-witsed, rabarber ning muud weel, wöiwad ka nisugguse klaasi sisse puistetud, wega ehk muud õppetud märjaga seggatud ning siis lambale sisse kalletud sada. Pulbrid agga, mis wägga wähibesed on, kui on kampril pulbrid, ehk nisuggused mis omma rasksuse läbbi wägga kermest we põhja langewad, kui on kalomel, ei sünni mitte sesuggusest klaasist anda, sest neid jääks wägga pailo temma ümber, waid neid antakse ühhe telussifaga, ehk keige parreminne ühhe nattukse pakso mega ehk kaddaka-mosiga seggatud, mis ühhe sille hõbbe-lussika warrega nenda fele tahha määratakse, et lammas tedda mitte wälja sülgeda ei sa. — Kui tahhetakse üks lussika täis most anda, siis ei wõi sedda mitte ühhekorraga sisse aiada, waid se on parrem kui tedda kahhes ehk kolmes jäos, nenda kuida õpeti, nattuk awalt libbe lussika warrega fele tahha pannakse, et lammas kergeminne neelda saaks. —

Neid pillisi, mis talle lonkamisse wasto õpeti, wöib telussika täwe wega fele tahha kallata, siis nemmad lähtwad parreminne alla kui kuiwalt. Kui lambrine neid pillisi koggoniste ei oõla tehha, siis temma pango 2 grani kamper ning 1 gran kalomel ühhe pähte oõsa pakso me ehk kaddaka-mosi sekka, ning andko homingust tallele ühhekorraga sisse; kaks kord agga pestakse sedda talle, ning antakse ka kaksford päwas sedda arnika-wet temmale.

Mõnne haigusse wasto on mitmed rohhud selle pärrast üllespandut, et sedda wõtta wõiks mis umbest

käes ehk kergem sada on, ja ka selle pärrast et teise lambale teist rohto anda mõiks, kui se esmine ei olle aitnud. — Lambrine peab targa melega nisuggust õppetust läbbi luggema, et temma mitte rohhud kokko ei panne, mis kokko ei sünni, ja wägga nurrelikkult peab ta nende nimmed ning ka kalud tähhele pannema, et mitte eksitust ning pahhandust ei sünni. Parrem temma wõib kümme kord õppetust palluda targematte käest, kui et temma ükskord holetusse ehk rummalusse läbbi santi teeb. —

§. 115. Et mitte eksitust ei peaks sündima, on nüüd selle paragrahwi sees keif rohhud, mis siin rasmatus nimmetud on, isseärranis ja kolme kele peäl üllespandut; esiteks makele, teiseks saksakele, ning kolmandamaks laddina-kele. Keif rohhud kus laddina kele nimmi kõrwas ei olle, on wägga teädawad, ning ommast mõisast sada; keif agga, kus laddina nimmi kõrwas on, on Aptekist sada. Kellel agga neist "siin m." jure kirjutud on, need on ka siin maal leida, ning kui lambrine neid tunneb, siis korjago ta neid isse. — Saksakele ja laddina-kele nimmed on jure kirjutud, et saksad, kui tarwis on, neist arwo teaksid anda. Need nimmed on nenda kuida esmisesed pookstawiid riddamisse käiwad, üllespandut, et lambrine igga tarwilisse nimme kergeminne leiaks. Kus tarwis arweti ollad, seal on weel piisjute õppetus kõrwa pandut.

Althee-salw, Althee-Salbe, Ung.: Altheae.

Arnika-õitsed, Wohlverlei-Blüthen, Flor.

Arnicae mont. — siin m.

Baldriani-, üllekäija- ehk üllekuhja- rohhu-juur, Baldrian-Wurzel, Rad. Valerianae off. — siin m.

Basilikum-salw, Basilikum-Salbe, Ung. Basilicum. Temma assemel wõib hädda pärrast ka üks salw prugitud sada, mis ühhe munna koltsest, lusika täwe poomõllist ning pähke ossa paksu terpentinist koggoseggatud on.

Ellaw hõbbe, Quecksilber, Mercurius viv.
Entsiani:juur, rothe Enzian:Wurzel,
Rad. Gentianae rubr.

Hotus, Bovist, Lycoperdon bovista — siin
m. Lambrine peab hoidma et ta mitte sedda tolmu
mis hotusso seest tulleb, süsse ei hinga; ka silmale teeb
se kibbedust.

Inglis Bittersalts, inglis sool, Eng-
lisch Bittersalz, Magnesia sulphurica (Sal. amar.
angl.). Saab umbest nenda antud kui klaubersalts,
ning teeb kui temma passandama.

Inglis mader:tinna, reines Englisches
Zinn. Saab poest ostetud.

Jädikas, ädikas, Essig.

Zodaw wiin, ein stärkender Wein.

Zooksia ölli, otši terpentini ölli.

Zuda:sit, Teufelsdreck, Asa foetida.

Kaddaka marjad, Wachholderbeeren.

Kaddaka:ölli, Wachholderöl, Ol. Juniperi.

Kalbani Essents, Galbani Essenz, Es-
sentia Galbani.

Kalmusse: ehk wuhhumõga:juur, Kal-
mus:Wurzel, Rad. Calami aromat. — siin m.

Kalomel, Kalomel, Calomel (Merc. dulc.).

Kamwora, kamper, Kampfer, Camphora.

Kui tedda pulbriks tahhetse tehha, süis pango kiwi
mõrsri süsse, kallago pari tilka kanget piritust peäle,
ning õrugo süis penikesseks. Kes sedda ei tahha, se
pango tükki sukrut kampri sekka, ning õrugo süis pe-
nikesseks; parrem agga on se esmine wiis. —

Kantaridi: ehk panswli:pulber, Spa-
nisch:Fliegen:Pulver, Pulv. Cantharidum.

Kiwi ölli, Steinöl, Ol. Petrae.

Klaubersalts, Klaubrisool, Glaubersalz,
Natrium sulph. (Sal. Glauberi). Puhastab kõhto;
wannalambale antakse 1 loot, 2 lodi ehk kui tarwis
on, weel ennam. Tallel aitab wahhest üks ehk kaks

kventi. Sedda sullatakse enne süsseandmist kewa we sees, ning antakse leigelt ehk külmalt.

Kloorkalk, Chloorkalk, Chloretum calcis (Calx chlorata).

Koi-rohhi, Bermuth, Hb. Absynthii — süin m. Lehhed ning võtsed sawad seltsis prugitud.

Kolombo-juur, Kolombo-Wurzel, Rad. Colombo. On keige parrem rohhi passa-tõbbe wasto.

Kommelli võtsed, Chamillen, Flor. Chamomillae — süin m.

Krihwel, Griffel, Schiefer. Poest sada. Kriit, weisse Kreide.

Kustutamatta lubbi, ungelöschter Kalk. Laudanum, Laudanum, Laudanum (Tinct.

Opii eros.).

Lederpu-marjad, Fliederbeeren, Bacc. Sambuci — süin m.

Linna-semed, Leinsamen.

Linna-seme õlli, Leinöl. Poest sada.

Loorberi salw, Loorbeersalbe, Ung. oder

Ol. Laurinum coct.

Lubbi, Kalk.

Männa käbbad, Tannenzapfen.

Magge-jahhu, Malzmehl. Magged nimmetakse ka linnaksed. —

Magnesia, mangnesia, Magnesia, Magnesia carb.

Maarja-jä, Alaun, Alumen crud.

Messsi, Honig.

Mündid; keik nende suggud, aja-münt, pip-par-münt, we-münt ning metsa-münt kolwad wetõbbiste lammastele teiste rohtudega seggamine. Metsa-münt on neist keige alwem. Krausemünze, Pfeffermünze, Wassermünze und wilde oder Spizmünze. Mentha crispa, — piperita, — aquatica et silvestris.

Must wärw, otst rohhelne witiol.

Mustika marjad, Heidelbeeren, Schwarzbeeren. Es ist dies die Beere des Vaccinium Myrtillus, und darf nicht mit Vacc. uliginosum verwechselt werden; sün m.

Ninna tubbakas, Schnupftabak.

Niritus, Spiritus.

Pöld ummalad, Tausendgüldenkraut, Hb. Centaurei minor. sün m.

Poomölli, Baumöl.

Prantsosi ölli, Hirschhornöl, Ol. cornu Cervi.

Püssi rohhi, Schießpulver.

Punnane lak, ehk plak, rother Siegelack.

Purra, Borax, Borax.

Rabarber, Rhabarber, Rad. Rhei.

Raudreia rohhi, raudrohhi, Schafgarben, Flor. et Hb. Millefolii. sün m.

Rebbase rohhi, Krähenaugen, Nuces Vomicae.

Reinwarred, Rheinfarren, Tanacetum vulg. — sün m. Lehhed ning bitsed sawad, kui ka raudreia rohhi kit, seggaminne prugitud. Warsi heidetakse ärra. —

Rohhelne witriol, must wärw, schwefelsaures Eisen, Ferrum sulphuricum. Se witriol ei tohhi, kui sedda süsse tahhetse anda, koggoniste mitte sinnikas olla; sest kui ta wähhhe sinnine wälja näitab, süis on taal waske seas, ning se on terwisele saint.

Rum, Rum. Selle aasemel wöib langet wina wötta, kui pudust on.

Salmiak, Salmiak, Sal ammoniacum.

Salpeter, Salpeter, Nitrum depurat.

Salwei-rohhud, Salvei, Hb. Salviae off. Sedda leitakse ka mõnnes kohhas rohhu-aedade sees. —

Silberglätte, silberklet, Silberglätte, Lithargyrium.

Siini:kiwi, sinnine witril, Schwefel:
saures Kupfer, Cuprum sulph.

Söötwater, Scheidewasser, Acid. nitricum.

Sönnajalla juur, Farrenkraut-Wurzel,
Rad. Filicis maris — süin m. Paljas se juur on
kolwaja, mis sureks karruseks sakkuks kaswand on.
Üksik, sirge ja penike juur kolwa ühtegid. —

Spanspli:plaaster, panswli plaaster, Spa:
nisch:Fliegen:Pflaster, Empl. vesicatorium ord.
— Se plaaster saab linnuse nartsaka peäle nenda
paksult märitud, kui ühhe noa seljal paksust on. Mis
süis weel taga tehakse on 85 damas paragrahwis leida.

Temma on kangem weddama, kui piisut panswli:
pulbrid peäle puistetakse.

Sukkur, Zucker.

Tamme:koor, Eichenrinde.

Tamme:törrud, Eicheln, Nux Juglandis —
süin m.

Teddremaddarad, Tormentill, Tormen:
tilla erecta — süin m.

Terpentine ölli, Zooksia ölli, Terpentine:
öl, Ol. Terebinthae; paks Terpentin, dicker Ter:
pentin, Terebinthina commun., Terpentine:salw,
Terpentine:Salbe, Ung. Terebinthinae. Kui sedda
ei olle, süis wöib üks salw, mis paksust terpentinist
ning munna:koltsest koggoseggatud on, aitada.

Tökkard, Deggut, Birkenöl.

Toompu, Faulbaum, Rhamnus Frangula —
süin m.

Törrö, törw, Theer.

Ubba lehked, oa:lehked, Bitterklee, Tri:
folium fibrinum — süin m.

Ummalad, Hopfen.

Unni:lauf, unni:küüs:lauf, Knoblauch.

Wäwel, Schwefel.

Wääwli bitsed, Schwefelblumen, Flores

Sulphuris. — Se polle muud ühtegid kui puhhaštud penike wäwel.

Walge witríol, weißer Vitriol, Vitriolum alb.

Wenne seep, russische Seife.

Witríoli ölli, Schwefelsäure, Acid. sulphuricum. — Lambrine peab hoidma et se witríoli ölli ning ka söötwater, temma ihho egga riete wästo ei sa, sest need söwad neid katti. —

Witríolisirter Weinstein, Tartarus vitriolatus.

Wbi:petti, Buttermilch.

S. 114. Need riistad ning noud mis sin paragrahwis üllespandut on, peakšid iggas mõisas ollema, kus merino:lambud petakse:

1) Igga lambrisel, kes ühhe karjaga wäljas käib, üks trokar kellel kolm ehk nelli putked on, üks adri ehk sone-raud, hea wahhe ning penikse terraga nugga, kellega kohhitsetakse ning mädda paisud üllesleigatakse. Neid asjo kandko lambrine karjamaal ühhe nahk kottakse sees ennese jures, ning hoidko neid wahhedaks. Sabba: ning sörgaleikamisse tarwis peawad tuggewamad nuggad ollema. —

2) Üks mader:tinnast ehk wäsest flistirpriit mis poolteist kortrid märga wästowöttab, ning teine mis sest pole wähhem on. Wata S. 106. —

3) Üks kolme tobine wäsk ehk raud:mörser, üks kahhe tobine kiwji:mörser ning weel teine kiwji:mörser, mis poolteist ehk kaks kortrid wästowöttab. Igga mörseril peab muidogit omma nui ollema.

4) Üks kaal, kelle kausid peält 6 ehk 7 tolli laiused on, ning teine üsna wähhike ja wägga õige kaal, kelle kausid hõbbe:rubla surused on. —

5) Üks surem, teine wähhem kanega padda ehk kattel, kelle sees kedust kedetakse, ja üks tekattel ehk tekan, misšega tewet tehakse, leitakse kül iggas poles. —

R e g i s t e r.

Esimene Peatük.

Sõotmisest ja hoidmisest.

		lehte kütg.
§. 1.	Lambrise ennesest	1
§. 2.	Kõrge kuiwa ma rohhi ning hein on Merino-lambale tarwis	2
§. 3.	Sandit kohhad ning hea karjamaa	2
§. 4.	Karjamaad võib mitmekes jäuks jäggada	4
§. 5.	Kuuda karjamaad söta on, kui tedda jäggada ei või	5
§. 6.	Misfuggused lambad lissamad ning parremad karjamaad sawad	5
§. 7.	Lamba koertest, ning kuuda lambud hoida on	5
§. 8.	Kuuda lambud hoida on	6
§. 9.	Kuuda lambu kewwade karjamale willutada on	6
§. 10.	Märja rohhu peäle ei tohhi lambud lasta	7
§. 11.	Millal lambad wäljalastakse, ning koio wiakse	8
§. 12.	Kuuda lambud härjepä ning mu lihawa rohhu peäl södetakse	9
§. 13.	Lambrine peab omme lambud murrega tähhele pannema, ning neist mitte emale minnema	10
§. 14.	Kuuda lambud tallis nidetud werske härjepäga söta on	10
§. 15.	Kuuda kõrspõllal, heinamaal ning metsas södetakse	12
§. 16.	Ruggi orrase söötminne	13
§. 17.	Mis ruggi-orrase söötminne wetõbbise lambale teeb	14
§. 18.	Zootmisest	14
§. 19.	Lambrine peab murrega keif asjo harrima, ning talli wisiparrast jahhutama	15
§. 20.	Kuuda härjepä ning seggase-wilja hein paigale panna on	16
§. 21.	Kuuda heino söta on, ning santi wälja wallitsetakse	16

§. 22.	Kuiba lambud süggise aegamöda, kuiwa toido otša willutasse	17
§. 23.	Lambud peab arro järrel söötma, et toit winaks ärra ei löppe	17
§. 24.	Kui paitlo lambale päwaseks toiduks tarwis on, ning kuida kegi toit kossutab	18
§. 25.	Kartuhwli- ja winapraga söötmissesft	21
§. 26.	Wilsa, pu-haggade ning mõnne mu asja söötmissesft	24
§. 27.	Söötmissesft	26
§. 28.	Söötmissesft	26
§. 29.	Kuida igga liif lambud söta on. Jahhust joma ajast	27
§. 30.	Kuida põhku alla heita	28
§. 31.	Lamba karri saab mitmes jäus petud	28
§. 32.	Lambrine peab mõnne lamba öiete waaks willutama	28
§. 33.	Sola andmissesft	29

Teine Peatük.

Lamba kargamissesft. Talle sündimissesft ja hoidmissesft.

§. 34.	Millal järad lammaste selka lasta on, ning millal siis talled tullewad	30
§. 35.	Mis peäle kargamisse jures murrega watada on; ka nummerdamissesft	31
§. 36.	Mis wiisi peäl lambud karrata lastasse	31
§. 37.	Kuida lambud talle tullemisse aegas söta on	34
§. 38.	Tinesfi lambud peab kassfnast hoidma	34
§. 39.	Märkid, et lammas pea talle teeb	34
§. 40.	Lambrine peab talle tullemisse asjal waggusi lautas ollema	35
§. 41.	Kaske talle teggemisse jures peab wägga kassfnast aidetud sama	35
§. 42.	Igga tal peab omma minna jure sama	35
§. 43.	Lammas peab omma talle puhtaks nolima	35
§. 44.	Mis tehha, et talled willa-sõmist ei õppi	36
§. 45.	Kui kawa tal kaves seisab, ning mis tehhyha kui ta isse immeda ei jaua	36
§. 46.	Õsfinene emma-piim on tallel wägga terwe	37
§. 47.	Mis tehha, kui talle emmal pima ei olle	37
§. 48.	Talled peawad mitmes pissufses lifis petud sama et naad ommad emmad kergeft leidwad	38
§. 49.	Millal tallefi söötma hakketse, ning millal ja kuida wiisi neid emmade alt ärrawillutasse	38
§. 50.	Hänna leikamissesft, ning runamissesft	39
§. 51.	Kuida tallefi karjamaal petasse	41

lehke kũlg.

- §. 52. Millal jãrat-talled karja seast wãlõja wallitsetakse, ning kui wannad lambad peawad ollema kui neid farrata lasta wõib 41
- §. 53. Kuida lamba wannadus tunda on 42

Kolmas Peatũk.

L a m b a = w i l l a s t.

- §. 54. Kuida willo kassinaks hoida on 42
- §. 55. Kuida lambu sõta on, et häid willu saaks 42
- §. 56. Nãlg ni hea kui õllearro rohke sõõt tewad willa sandiks 43
- §. 57. Wil peab keisfugguse ruggi eest wãgga hoitud sama 44
- §. 58. Tolm ja liiw rikkub willa wãgga ärra 44
- §. 59. Range wiim rikkub willa 44
- §. 60. Tail peab ka willa pãrrast, lahke, walge ning kassin ollema 45
- §. 61. Wil peab hästi puhtaks pestud sama 45
- §. 62. Pessemisese ajal peawad ilm ja wesõi sojad ollema 46
- §. 63. Kuida lambad pestakse 46
- §. 67. Kuida lambud hoida on, et wil kuiwamisese ajal ärra ei rikku 48
- §. 68. Kui kaua se pestud wil lamba peäl kuiwab 48
- §. 69. Nõitmiseseft, ning misfuggust murret selle jures pidada on 49
- §. 72. Willa foggopannemiseseft ning ärrasaatmiseseft 50

Neljäs Peatũk.

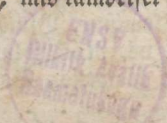
L a m b a = h a i g u s t e s t.

- §. 73. Haigustest 50
- §. 74. Wetõbbi ehk mäddahaigus, Wassersucht, Faule 51
- §. 75. Üllespuhutus, Aufblãhen 57
- §. 76. Passa-tõbbi, Durchfall 59
- §. 77. Rõhhanuhtlus, Husten 62
- §. 78. Sullunuhtlus, Schnupfen 62
- §. 79. Nõõid süsõitonna sees, Würmer in den Eingeweiden 63
- §. 80. Lougub ehk nõõid nahha sees, Maden in der Haut 64
- §. 81. Soe-tõbbi, Erhizung 64
- §. 82. Werre kussõeminne, Blutharnen 65
- §. 83. Õttine haigus, Rückenblut, Blutschlag 67
- §. 84. Süsõitonna kõrwetõõs, Darm- und Magen-Entzündung 68
- §. 85. Pea-õõõ haigus, Gehirn-Entzündung 70
- §. 86. Umberkãimene, Drehkrankheit 71

	lehhe Fülq.
§. 87. Umbe (esh umne) köht, Verstopfung	75
§. 88. Silma haigus, Augenkrankheiten	75
§. 89. Lamba trawiminne, Traberkrankheit	75
§. 90. Uddara paistetud, Euter-Verhärtung	77
§. 91. Skorbut, Skorbut	78
§. 92. Kattimurtud jalq, Beinbruch	79
§. 93. Talle lonkaminne, Lähme	80
§. 94. Pitm talle mao sees ärrahapnend, ning selle läbbi umne köht, durch im Magen der Lämmer ver- härtete Milch hervorgebrachte Verstopfung	84
§. 95. Must, kärnane su, Teigmahl	86
§. 96. Willid talle suus, Schwämmchen, Bläschen	86
§. 97. Röödra talle üllearro pats röötsakas köht, durch Schwäche der Verdauungswerkzeuge entstandener großer, herunterhängender Bauch der Lämmer	87
§. 98. Paelus, piik, Bandwurm	87
§. 99. Se paragrahw wöib weel 74 dama ning 79ma paragrahwi kõrwa arwetud sada, Anhang zu §. 74 und 79	91
§. 100. Sölis, Kräze	93
§. 101. Rubbid, Pocken	96
§. 102. Lamba lonkaminne, sörgade haigus, Klauenseuche	99
§. 103. Lamba täid Schafläuse	104

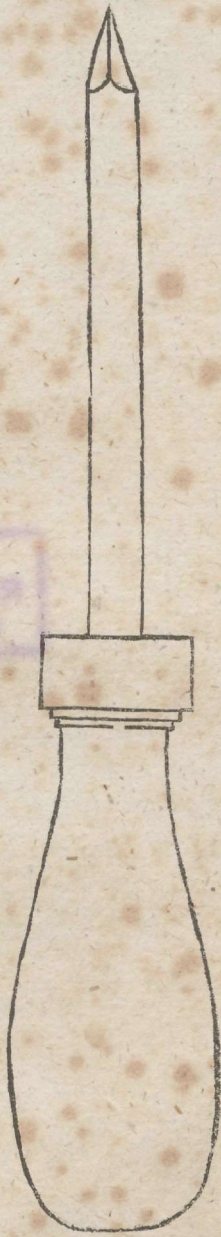
Reikisuggused öppetused, mis weel neljandama pea-
tükki kõrwa tarwis on.

§. 104. Trofarist	105
§. 105. Sonelaskmissest, (adrilaskminne)	107
§. 106. Klistirist	109
§. 107. Sehhuuse pulgast, missega pärraka sole puhhastakse	110
§. 108. Redussest ning teeweest	111
§. 109. Pulbrist, mostist ning salwist	112
§. 110. Reikisugguste mõõtudest	113
§. 111. Rohhude korjamissest ning kuiwatamissest	114
§. 112. Rohho-andmissest	115
§. 113. Reik tarwiliste rohhtude nimmed	117
§. 114. Riistad ning noud, mis lambrisel tarwis lähtwad	122

104-dama paragrahivi förtida

Mr. 1.

Mr. 2.

Mr. 4.

107-mes paragrahivi förtida

Mr. 5.

ARHIIV-
RAAMATUKOGU
H. LEOKE

P 1.35 1805 802. 7.

S 17600